Беларуская газэта

НАША НІВА

№4, 1995

Берасьце ліпень 1941 г Здымак з архіву Л Вашкоўскага

II Сусьветная вайна ў Беларусі не пачалася ў 1941-м і ня скончылася ў 1945-м. Яе вынікі аспрэчваюцца. Яе пераможца — Савецкі Саюз — больш не існуе. Яе слава й ганьба пераглядаюцца й пераацэньваюцца. Той парадак рэчаў, які ў 1945-м сьцьвердзіла ў Эўропе Перамога, паступова ператвараецца або гвалтоўна ламаецца назад, на даваенны ўзор. На зьмену пераможанаму гітлераўскаму фашызму сеньня толькі ў Расеі прыйшлі дзясяткі фашыстоўскіх арганізацый, якія прагнуць улады й снуюць планы новага перадзелу сьвету. Фактычнае далучэньне Беларусі да Расейскай Фэдэрацыі на рэфэрэндуме 14 траўня можа стацца дакладным паўтарэньнем перадваеннага сцэнару, паводле якога Аўстрыя аддавала сваю незалежнасьць на карысьць фашыстоўскай Нямеччыны... Так паступова нічога не застаецца ад вынікаў Перамогі. Адзіны назаўседы нязьменны вынік — мільёны людзкіх ахвяраў. Найгоршае, што могуць рабіць сучасьнікі ў дачыненьні да іх памяці, — казаць пра вайну няпраўду.

Навэла

Пасадзі дрэва, забі сьвіньню

Іра Ульстэровіч

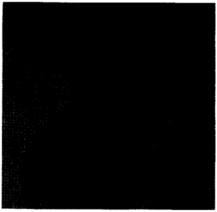

Працоуны дзень скончыуся. Стоц стаяу на прыступках сваёй установы й патанаў у цяжкім, нібы бітум, разважаньні Праблема была простая тым больш, што вырашаць яе прыходзілася неаднакроць Але сёньня ён быў зьнясілены й разьбіты ўшчэнт, каб пра нешта ўвогуле думаць.

Па небе, як заўседы з Захаду, цягнулася брыдкая, стылая шэрасьць Як і ўчора і пазаўчора, і, здавалася усе жыцьцё. Неяк увечары памерла сонца і, чамусьці, забылася ўваскрэснуць Стоц штодня ўпарта маляваў разнастайныя варыянты свастыкаў: маленькія, сярэднія, вялікія; чорныя, сінія, чырвоныя Але сонца не зьяўлялася Стоц думаў што звар'яцее

Ен нават не прыняў ніякага рашэньня Проста пайшоў за купкаю гаманлівых жанчын да гастраному Там была гарэлка а дома яна ўжо скончылася Але напрасткі да хаты на сотню крокаў бліжэй Вось і ўся праблема

Пляшку й цытрыны Стоц паклаў у партфэль. Пляшку асобна, цытрыны асобна Каля самага дому намацау у кішэні пусты цыгарэтны пачак Вылаяўся ўголас Брыдка, з мацюкамі. Ведама ж, на сябе, але бабуля, якая побач выгульвала ўнука, ажно здрыганулася і зь нянавісьцю, на якую толькі была здольная, неяк па зьмяінаму зашыпела

Мацюкі падбадзерылі Стоца, і, кіруючы назад да крамы, ен нават згадаў пра яе "Патэлефаную Хаця не. Не, не, не!" Стоц нават крутнуў у знак рашучай нязгоды галавою "Абрыдла гэтая заўседная радасьць Яна ніколі не сумуе. А гэтае вар'яцкае "праўда?' Што ні скажы — "праўда?" Ахвяра сусьветнай радасьці... Гатовая кахацца ўжо ў вітальні, абы не губляць часу... Сьвіньня"

Стоц прыгадаў тую раніцу, калі, узьняўшыся з ложка, убачыў, што ўсю ноч крутаўся на скрываўленай

Працяг на старонцы 4

Дзёньнік прыватнага чалавека

У Беларусі сёньня няма й ня можа быць унівэрсальных ацэнак мінулай вайны, якія б задавальнялі ўсіх. Традыцыя савецкай прапаганды, навуковы аб'ектывізм, ідэалёгія нацыянальнай дзяржавы — усё гэта розныя мовы, на якіх мінулая вайна прачытваецца па-іншаму і якія ператвараюць сваіх носьбітаў у антаганістаў. Шалёнае "шматмоўе" кіпіць ня толькі ў газэтных палеміках, але і ў самых людзях. Мы схіляем галаву перад пакутамі вэтэранаў і адначасова схіляемся да аналізу фактаў і статыстычных дадзеных. Мы шукаем тую праўду вайны, якую зможам прызнаць за сваю. Бітва пад Сталінградам, атака на Бэрлін ці парад у Маскве - маштабныя падзеі, якія, тым ня менш нічога ня скажуць нам пра сваю праўду вайны, пазначаную непапулярным словам "акупацыя". На добры лад наша пашана да вэтэранаў ня мусіць быць эфэмэрнай ці інэрцыйнай. Але дзеля гэтага мы мусілі б знайсьці агульную праўду

На жаль, гэта немагчыма без аналізу усяго аб'ёму інфармацыі, цэлыя тэмы якое выключаныя з савецкай прапагандысцкай традыцыі. На жаль, гэтыя белыя плямы застаюцца галоўнай прычынаю нашага антаганізму. Адкрыцьцё іх прыводзіць не да грамадзкае згоды, але да жорсткага супрацьстаяньня й абвінавачаньняў у неміласэрнасьці. Можна падумаць, што мінулая вайна ў Беларусі ня скончылася ў 45 м разам зь перамогаю над Гітлерам.

А тым часам фактычныя здабыткі тае перамогі аказаліся як бы непатрэбныя. На нашых вачох распаўся Савецкі Саюз, распалася сацыялістычная сістэма зноў аб'ядналася Нямеччына, з новаю сілай успыхнула вайна ў Югаславіі... Гои парадак рэчаў, які быў зацьверджаны ў Эўропе пасьля капітуляцыі Нямеччыны, вярнуўся да свайго даваеннага стану.

Нашыя нашчадкі будуць глядзець на мінулую вайну як на магутны стрэс у пару чарговага перадзелу сьвету. Гэтаксама разважліва, як мы сёньня глядзім на Першую сусьветную, якую у Расеі таксама нейкі час называлі Вялікай Айчыннай і якая прынесла ня менш цяжкіх чалавечых ахвяраў і людзкога гора. Падобна, што для многіх краінаў гэты перадзел сьвету ўжо завяршыўся. Польшча зноў стала даваеннай Польшчай але без Заходняй Беларусі, Літва зноў стала Літвой, але зь Віленскім краем, мірна разышліся Чэхія й Славакія... Мінулая вайна ўжо перастала тут быць актыўным фактарам жыцьця Але у іншых краінах у Беларусі, адчуваньня канчатковае перамогі й стабільнасьці няма.

Кожная грамадзкая спрэчка, кожная дзяржаўная акцыя, кожны эканамічны крок мае кантэкст мінулай вайны. Падрастаюць дзеці, якім ужо цяжка зразумець што такое савецкі патрыятызм калі на межах былога СССР і сёньняшняй Расеі не спыняюцца войны, калі ў Маскве страляюць па будынку Вярхоўнага Савету, калі самыя блізкія Прыбалтыка и Польшча — "дальняе замежжа', калі паўсюль патрэбныя візы, калі у Крыме й Малдове не сканчаюцца закалоты, — што такое савецкі патрыятызм? І што такое перамога савецкага народу? Як расказаць маладым пра тое што было нязьменным атрыбутам жыцьця и не патрабавала ніякіх доказаў ды раптам прапала?

Кіраўнікі краіны ня здольныя пагадзіць людзей мудрым і пэўным вытлумачэньнем, бо самі ня вызначыліся з арыенцірамі і толькі падліваюць алею у агонь нацыянальнага раздору.

А тым часам вакол усталёўваюцца зусім іншыя сістэмы каштоўнасьцяў, сімволікі, ідэалогіі. Навошта падпольшчык з рызыкай для жыцьця перахоўваў чырвоны сьцяг, а салдаты замацоўвалі гэты сьцяг над Рэйхстагам, калі сёньня над Масквою лунае штандар уласаўскай арміі, якая змагалася на баку фашыстаў? І, нарэшце, сакрамэнтальнае — чаму так ладна і ў дастатку жывуць сёньня пераможаныя?

У Беларусі гэтыя пытаньні з новай сілай вярэдзяць розум, выклікаюць разгубленасьць і нянавісьць, клічуць на плац, на парад, на рэфэрэндум Гэта значыць, што вайна не дала людзям прыдатнага выніку. Гэта значыць, што яна ня скончылася

МОВА Й ГІСТОРЫЯ

Ґенадзь Саганович

Ня толькі простыя людзі, нават нашая навука у тым ліку й гістарычная, як і раней, мала зважае на мову. А дарэмна. Мова пры яе глыбейшым разуменьні — гэта ўжо ня толькі мова але й гісторыя

Як ведама кожны чалавек успрымаючы час і прастору стварае свой сьвет дакладней — уласнае бачаньне сьвету і самога сябе ў ім. Гэтае бачаньне ў кожнага сваё бо яно залежыць ад многіх індывідуальных рэчаў: ад магчымасьцяў і схільнасьцяў чалавека ад ягоных памкненьняў, ад рэакцыі на колеры, гукі і інш. Таму фізічна адзіны вонкавы сьвет знаходзіць безьліч розных іпастасяў у адбітках людзкога ўспрыманьня. Але ёсьць вялікія групы людзей, у якіх час і прастора ўспрымаюцца падобным чынам (не кажу ідэнтычна). Пасьля індывіду гістарычным суб'ектам наступнага парадку лічым народ нацыю Супольнасьць найбольш устойлівую, заснаваную на агульнасьці цэлага комплексу сацыяльных і прыродных фактараў, змацаваную стагодзьдзямі супольнага жыцьця. Таму ступень падабенства сьветаўспрыманьня ў прадстаўнікоў аднаго народу можа быць вельмі высокая.

Кожны народ — творца сваёй часапрасторы А сродкам гэтай творчасьці ёсьць мова слова. Індывідуальнасьць як асобы, гэтак і народу фармуецца й выяўляецца у сваёй адпаведнай мове і ўласным шляхам Калі ж сродкі гэтага выяўленьня неадпаведныя, тады яна трапляе ў зусім "чужы" сьвет і страчвае здольнасьць сваёй ранейшай (індывідуальнай) арыентацыі ў часе й прасторы. Мова, і гэта ня толькі на лексічным узроўні, адлюстроўвае экспрэсію народу рытм ягонага жыцьця, фіксуе нормы паводзінаў, эмацыйны стан, афармляе думкі й жаданьні. Гэта значыць яна зьяўляецца тым, праз што й кшталтуецца непаўторным чынам гістарычная візія.

Усё назнаецца, "прыватызуецца праз слова, праз *называньне*. Бо мы бачым тое, што ведаем а ведаем тое што называем

Нямецкі сацыелаг Е.Розэншток-Гюсы піша' ' Погляд, які не прабіваецца, не даходзіць да называньня, ёсьць імглісты і ў лепшым выпадку можа лічыцца эмбрыёнам А далей яшчэ дакладней: "Бо нічога не патрапім убачыць, калі не назавем яго" Кажуць горцы не заўважаюць неназваных вяршыняў...

Філосаф О.Болнау піша. ' Ня слова есьць нечым пазьнейшым, што дадаецца да існаваўшай раней рэчы, але толькі слова стварае гэтую рэч". А Бэкан калісьці, гаворачы пра мову як жывы арганізм, адзначыў, што іншыя словы "быццам татарскі лук, зварот на ўзьдзейнічаюць на самы мудры розум моцна блытаюць мысьленьне'

Мовазнаўца Б Ворф прыйшоў да высновы што кожная мова — гэта вялікая спэцыфічная сістэма структураў з пэўнымі, вызначанымі формамі й катэгорыямі, на аснове якіх чалавек (чытаима — народ) ' ня толькі камунікуе й зносіцца, але гэтаксама аналізуе прыроду, заўважае зьявы й сувязі, разумее іх, каналізуе свае задумы і ўвагі, а таксама стварае апарат уласнай сьведамасьці'

Пра тое, як і што мова можа прадвызначаць у гісторыі народу, яшчэ мала ведаем, але вось адзін з канкрэтных прыкладаў. Дасьледаваньні дацкага этнографа Й.Б'ера паказалі, што флексія ў мове бушмэнаў і аўстралійцаў спрыяла разьвіцьцю іх міталогіі, а вось у нэгроідных этнасаў, мовы якіх ня мелі флексіі, міталагічныя ўяўленьні не разьвіваліся й замест іх зьявілася вера ў продкаў

Словам, мова — гэта *a priori* пазнаньня Яна вызначае пэўнае бачаньне сьвету, можна нават сказаць, — яна творыць новы асаблівы сьвет. Яна важная ня толькі дзеля пазнаньня, але и для кшталтаваньня гістарычнай рэчаіснасьці. І адпаведна зразумець такую рэчаіснасьць можна праз тую ж мову у якой яна кшталтавалася. Бо кожны чалавек, або цэлы народ, жыў і кіраваўся тым успрыманьнем сьвету, якое вызначалася ягонай мовай. Па гісторыі мовы можна вывучаць жыцьцё яго думак і ўяўленьняў поступ разумовага разьвіцьця

Як дзіцё, уваходзячы у сьвет дарослых, навучаецца найперш іх мове, гэтак гісторык павінен асьцярожна ўваходзіць у мінулае праз гістарычную лексіку як самы арганічны й самы важны элемэнт даўняй рэчаіснасьці. Няма яе — няма адэкватнага апарату пазнаньня гісторыі (хоць гэта й ня значыць што можна абапірацца на адну гістарычную лексіку). Рэч тут пра суб'ектыўную унутраную плынь гісторыі Новая навуковая гістарыяграфія, дарэчы прыйшла да таго, што плюралізм стаў трактавацца як зусім нармальная зьява. Прыкладам, Д.Уайз пераканаўча даводзіць, што розныя гісторыкі могуць прапанаваць нам "розныя праўдзівыя рэчы пра адну й тую ж гістарычную рэальнасьць" Пры гэтым — што самае важнае — кожная зь іх будзе праўдзівая з пункту гледжаньня свайго гісторыка, а у адрыве ад ягоных пазіцыяў яна перастае быць такой. Так што альтэрнатыўныя гісторыі альтэрнатыўныя тлумачэньні адной падзеі — зьява магчымая й нармальная. Бо за кожнай гісторыяй, за кожным разуменьнем стаіць свой суб'ект, з сваёй мовай (у шырэйшым сэнсе).

Назіраньні мовазнаўцаў сьведчаць што усе мовы зь цягам часу зьмяняюцца. Значыць, і само *a priori* нашага пазнаньня непазьбежна трансфармуецца. Заўважыўшы гэта, польскі матэматык К.Маурын усклікнуў "Сьвет, а ня толькі яго разуменьне, дазвань ня гістарычны!"

Бяз мовы няма рэчаіснасьці. Гістарычнай — дакладна Згубіўшы мову, мы губляем магчымасьць пазнаваць і разумець сябе І апынаемся пад "татарскімі лукамі"

ЦАНА КУЛЬТУРЫ

Пра што маўчыць ціхая нацыя

Антон Сюль

Пры сацыялізме інтэлігент мог заставацца індывідуалістам апроч выпадкаў з суботнікамі й дэманстрацыямі Зрэшты, ў 80-я можна было «адмазацца» і ад іх. Можна было прасядзець у сваім кабінэце колькі гадоў і ня стаць сабутэльнікам калегаў. Пасоўваліся чэргі на кватэру, павышэньне, кілбасу і елку. Інтэлігент чытаў (насіў, еў...) тое, што мог дастаць, па ўласным выбары! У сваёй творчасьці ён дабіраў тое, чаго ня мог прачытаць. Ён ня ведаў імёнаў суседзяў і не адчуваў патрэбы ў пашырэньні кола сваіх знаёмых. Індывідуальнае меркаваньне, не прамоўленае гучна, заставалася адно ва ўжытку індывідуала

Новы час не пакінуў індывідуалам схованкі Дзеля фармаваньня дзяржавы кожны быў змушаны паўдзельнічаць хоць бы ў выбарах. Каб прадаць свой прадукт інтэлігент мусіць сёньня гойсаць па такіх калідорах, пра якія раней ня меў нават уяўленьня. На рынку апынулася шмат гандляроў: Вам не патрэбная гэта рэч? А якую б Вы хацелі? Колішнія дысідэнты з папераменным посьпехам «збываюць» сваё дысідэнцтва.

Інтэлігент у роспачы: ягонае *ego* непатрэбнае нікому, нават яму. Старанна закансьпіраванае ад уплываў звонку дзеля самазахаваньня яно муміфікавалася. Р-р-р-аз! І вынесьлі яго на старонкі й экраны. Гады тры паўзіраліся. Ну мумія й мумія, а далей што? Далей ўсе кінуліся па чужую, альбо «самапальную» чужую маскультуру. Ня грэбуе ёю й наш інтэлігент. Маскультура-то хоць жывая, і пахі больш разнастайныя. Стаць інтэлігент у чарзе, пінаюць яго, абыходзяць здаровыя, паўкультурныя, паўцьвярозыя жывыя. Інтэлігент не вытрымлівае й вусьцішна лямантуе: «У чаргу, в-в-вашу...!!!» Альбо ідзе ў палітыку.

Савецкі індывідуалізм, як самазахаваньня, налічваў за тры пакаленьні. Плён працы прадзеда, яго вялікае сям'і, дзе ўласнаму эгаізму не хапала месца, быў зьнішчаны за першую сусьветную й грамадзянскую войны. Спадчына дзеда была змарнаваная за калхозным ладам. Бацьку не пашанцавала, усё забралі рэформы татальнае адставаньне інтэлігенцкіх заробкаў

Прывыклі жыць на сеньняшні дзень, бо «квітнеючая» дзяржава брала на сябе ўсе абавязкі па ўтрыманьні сваіх «ячэйкаў». Што такое вера, спадчына, традыцыя, уласнасьць, самакіраваньне, суд прысяжных — сёньня ўжо мала каму вядома. Калі няма гэтага, ні дзяржава, ні лад, ні соцыюм ня маюць вартасьці Застаецца дбаць пра захаваньне свайго жыцьця й хіба яшчэ сваёй сям'і, як часткі сябе ужо ведаючы мяжу пэрспэктываў.

Адзінаю канстантаю заставаліся высілкі на тое, каб застацца «на плыву» вучоба, работа. Без надзеі на свабоду людзі выкручваліся, каб ацалець. Так грамадзтва й дзяржава, ідэалы й традыцыі страчвалі свой сэнс. Нічога ззаду, нічога наперадзе.

Выхаваньне дзяцей базавалася на прынцыпах, супрацьлеглых хрысьціянскім. На прынцыпах на сутнасьці асацыяльных. Дзева Марыя, ад пачатку ўсьведамляючы лёс свайго сына, аддала яго сьвету. Аддала ў ахвяру за людзтва. На гэтым будавалася ўся хрысьціянская сэмантыка рэлігійнага мастацтва, якое кшталтавала дух вернікаў у гатовасьці да самаахвяры.

На вайне савецкім дзецям казалі. не высоўвайся, сядзі, маўчы. Спакутаваныя пазавоша пакаленьні ўжо сьведама прышчаплялі сваім нашчадкам цынізм. Мы папакутавалі ў калхозах, ну дык вы ўжо гуляйце, круціцеся, вучыцеся, «закалочвайце» грошы. Вынік наступіў хутчэй, чым уяўлялі сабе бацькі. Няўдзячныя да ладу дзеці сталі няўдзячныя й да бацькоў, зь якіх прывыклі спаганяць, як і зь дзяржавы, усё да крошкі

Напрыканцы 80-х «закасіць» ад войска, «фарцануць» стала ўхвальнай нормаю. Разводы множыліся ў геамэтрычнай прагрэсіі й мала хто супраціўляўся, у тым ліку й бацькі, таемна спадзеючыся на новы, лепшы шлюб. Дзяржава якая не чакала такога павароту падчас «разьвітага сацыялізму», ціха канстатавала лічбы

Спароны, колькасьць якіх пераўзышла нараджальнасьць, не сустракалі асаблівых перашкодаў з боку дзяржавы, а людзтва проста не хацела гэтага бачыць. У кожнага была куча аргумэнтаў: брак жыльлёвы, грошай, кепская мэдыцына. Між тым, там дзе ўсяго гэтага хапае, па ўсім сьвеце ідуць бурныя дэбаты. Мараль становіцца падставаю да палітычных крызісаў і дзяржаўных скандалаў, як гэта было ў Бэльгіі, Ірландыі... А наша дзяржава й сёньня ў поўным вакууме грамадзкай думкі плануе ў бюджэце абартары, заробкі абслугі, утылізацыю адыходаў, іх колькасьць і г.д. за грошы ўсяе маўклівае нацыі. Па-за грамадзкай думкаю засталіся й сьмяротныя прысуды, права чалавека на жыцьцё. Сёньня тупа ўзіраючыся ў мора крыві на «блакітных» экранах, ніхто ўжо ня згадвае, што гэта кроў колішніх суайчыньнікаў, калегаў, знаёмых людзей. Крыху нерасмыкнула ад забойства маладога папулярнага журналіста: ці ня страцім звыклых відовішчаў па «яшчыку»? А забойствы старшыні аблвыканкаму, менскага прадпрымальніка ўжо даўна забытыя, і нікому не цікава, хто іх забіў. Жыцьцё й сьмерць — не пытаньні для нашага соцыюму

Рэлігія не магла адыграць у нас тую ролю, як, напрыклад, у Польшчы. Напершае, прыклад той жа Польшчы сьведчыць, што касьцёл можа толькі адгукацца на наўсталыя праблемы й да пэўнай ступені ўплываць на дзяцей, аднак рэакцыя грамадзтва мусіць быць самастойнаю. Па-другое, адсутнасьць рэлігійнага жыцьця ў нашай краіне адыграла пазітыўную ролю ў сэнсе кансалідацыі нацыі. Сёньняшняе «абканфэсійваньне» каталізуе працэсы, далёкія і ад маралі, і ад веры: барацьба за маёмасьць, выключны ўплыў на «сваіх» тэрыторыях, распальваньне штучнай варожасьці між нэафітамі

За бортам гэтых фармальных праблемаў засталіся і мараль і інтарэсы соцыюму.

- Сусед, а чым твая дачка займаецца?

Прастытуцыяй

Ха ха!

- Ха-ха. А ты чего вдруг на мове заговорил?..

БЕРАСЬЦЕ

Эн Эплбаўм

З кнігі· Паміж Усходам і Захадам Па эўрапейскіх ускраінах Нью Ерк, 1994

Зь Менску мяне падвезла да Берасьця — трыста кіламэтраў дарогі   адна расейская пара. Ён амаль на кожным пальцы меў па залатым пярсьцёнку яна небясьпечна калыхалася на тонкіх, з аловак, абцасах Абое былі вельмі тоўстыя, тоўсты быў і іхны сабака. Ён сядзеў сьпераду й нюхаў асьвяжальнік паветра ў форме каляднай ялінкі, што вісеў на люстэрку

“Я баюся пакідаць яго дома”, — сказала яна, прытуліўшыся да чорнага сабачага носа — “Цяпер такія злодзеі, ведаеце вынясуць усё”.

На поўдзень ад Менску зямля выглядала роўнаю и сухая. За машынамі па шашы цягнуліся даўгія хвасты пылу, дрэваў не было

Пры ўезьдзе ў Берасьце міма нас замільгалі стэнды:

ЛЕНИНГРАД — ГОРОД-ГЕРОЙ

ВОЛГОГРАД – ГОРОД-ГЕРОЙ

СЕВАСТОПОЛЬ – ГОРОД-ГЕРОЙ

МУРМАНСК – ГОРОД ГЕРОЙ

і нарэшце

БРЕСТ — ГОРОД-ГЕРОЙ

“Вялікая Айчынная Вайна ўсё яшчэ вельмі блізкая нам, — сказала жанчына, паклаўшы руку на сэрца. — Яна кожны дзень з намі”.

ПОДВИГУ НАРОДА ЖИТЬ В ВЕКАХ!

ДА ЗДРАВСТВУЕТ ПОДВИГ НАРОДА!

“Вы сабе не ўяўляеце, як шмат гэта значыць для нас яшчэ й сёньня”, — і яна зтуліла рукою вочы Дарэчы, Другая сусьветная вайна яе не закранула. Яе бацька, дырэктар заводу, бясьпечна вывез сваю сям'ю за Уральскія горы

Мы гэта вучылі ў школе” — сказала яна з гонарам — “Мы панесьлі большыя страты, чым усе астатнія саюзьнікі разам узятыя больш за Англію, больш за Францыю”

Здымак Анатоля Клешчука

Дваццаць мільёнаў палеглых расейцаў — гэтая лічба цытуецца зноў і зноў. Але ці было іх дваццаць, а ня дзесяць ці загінулі яны ад Гітлеравай агрэсіі, а не ад Сталінавай дурасьці ці памерлі яны на фронце, а не ў сібірскіх лагерох — сказаць цяжка. Ва ўсялякім разе, гэтая лічба бясспрэчна ўлучае ў сябе палякаў, літоўцаў, украінцаў з акупаваных тэрыторыяў, якія змагаліся супраць Чырвонай Арміі ў апошнія дні вайны; праўду кажучы пераважна прадстаўнікі ўзьмежных народаў, а не расейцы гінулі ратуючы Савецкі Саюз.

Сьвет яшчэ не адплаціў нам за нашыя пакуты   сказала яна.

Я ветліва кіўнула

Яны высадзілі мяне каля крэпасьці. “Вы мусіце зайсьці сюды, перш чым пойдзеце ў сам горад, — яна ўзяла зь мяне абяцаньне Гэта сьвятое для нас месца”

Крэпасьць было б цяжка абмінуць. яна панавала над горадам. Уваходам у яе быў пралом у каменнай глыбе ў выглядзе велізарнай пяцікаццовай ленінскай зоркі. Панурая вайсковая музыка лілася з прыхаваных дынамікаў. Людзі уваходзілі ў крэпасьць на дыбачках, а ў крэпасьці размаўлялі шэптам яны нібы наведвалі нейкую рэлігійную сьвятыню што у нейкім сэнсе было праўдай Ад уваходу даўгая ўрачыстая сьцяжына вяла да вялізнай скульптуры — спакутаванай чалавечай галавы — і вечнага агню

Вонкавыя муры былі з чырвонай цэглы, парослай зялёным мохам. Некалі Берасьцейская крэпасьць была адным зьвяном у ланцугу царскіх крэпасьцяў, збудаваных у нованабытых Расеяй заходніх тэрыторыях на пачатку дзевятнаццатага стагодзьдзя. Яны аднак ужываліся дзеля русіфікацыі мясцовага насельніцтва, а не дзеля абароны ад ворагаў Берасьцейская крэпасьць некалі служыла гарнізонам для расейскіх акупацыйных войскаў а разам з гэтым і турмою для мясцовых нацыяналістаў, падобна як Карнарвон, ангельскі замак збудаваны дзеля англіцызацыі валійцаў

Але Берасьцейская крэпасьць адыграла й іншую ролю ў канфлікце паміж Расеяй і ўзьмежнымі народамі: узімку 1917 году Троцкі навучаў кайзэраўскіх генэралаў асновам сацыялізму ў Берасьцейскай крэпасьці, а пасьля дамовіўся зь імі аб “сэпаратным міры” скончыўшы ўдзел Расеі ў Першай сусьветнай вайне. Вынікам гэтага быў Берасьцейскі мірны дагавор, які стаўся вялікім ударам для бальшавікоў, аддзяліўшы ад Расеі балтыцкія дзяржавы, Польшчу Беларусь і Украіну. Як і шматлікія іншыя дагаворы аб межах, падпісаныя ў першыя гады пасьля Першай сусьветнай вайны, гэты трываў нядоўга Аднак часткова дзякуючы Берасьцейскаму дагавору, Берасьце засталося за Польшчай аж да іншай вайны, і ўжо іншы дагавор зноў перадаў горад і крэпасьць Савецкаму Саюзу. Цяпер жа і адно й другое ляжаць пры самай польска-беларускай мяжы.

Паўз мяне прайшлі два салдаты, лязгаючы падкаванымі ботамі па каменнай сьцяжыне. Я пайшла за імі ў выставачную залю Над уваходам узвышаўся партрэт Леніна прысутны быў паўсюль і ягоны дух: білет каштаваў усяго дзесяць капеек. Дзякуючы гіпэрінфляцыі дзесяць капеек адпавядалі цяпер нейкай нязначнай долі цэнта але ніхто не паруліўся падняць цану.

Калідор быў поўны памяткамі, шаблямі і ўніформамі царскіх войскаў. Не было ніякіх згадак ні пра Польшчу, ні пра Троцкага, ні пра Берасьцейскі мір. Не было ніякіх згадак пра 30-я гады, калі Берасьце ляжала па той бок мяжы. Замест гэтага экспазіцыя гісторыі Берасьцейскае крэпасьці ад царскай эры пераходзіла адразу да Вялікай Айчыннай Вайны — і да вялікіх беларускіх патрыётаў, якія аддалі сваі жыцьці за тое, каб Берасьце дасталася Савецкаму Саюзу

Выстава агаломшвала сваімі прапорцыямі Там былі партрэты герояў партрэты героевых жонак; дыярама, якая паказвала дзе й як яны хаваліся ў сутарэньнях крэпасьці, надпісы нібыта знойдзеныя пасьля на сьценах (“Я паміраю за Сталіна” і “Я паміраю за бальшавікоў”); сапраўдная зямля з сутарэньняў, накапаная пасьля вайны; штодзённая справаздача баёў; рэшткі савецкага сьцягу, што лунаў над крэпасьцю Былі там і макеты поля бою, з цацачнымі салдацікамі й цацачнымі танкамі нажы й відэльцы ужываныя савецкімі байцамі, і ваенныя плакаты на якіх жанчына зь вялікімі грудзямі ўзвышалася над полем бою. Гэта была “Родина-Мать”, пэрсаніфікаванае ўвасабленьне радзімы

Быў там нават фільм у якім былі ужытыя кадры нямецкай ваеннай хронікі. Пасьля усяго, калі абарона спынілася й апошнія абаронцы памерлі ад голаду, нацыстоўскія войскі ўвайшлі ў крэпасьць з аздобленымі свастыкаю сьцягамі, што лунаді за імі пад ветрам, а голас за кадрам урачыста паведамляў: “Яны загінулі недарма”. Я сядзела ў канцы залі, за групаю францускіх турыстаў, якія ўвесь час наракалі: кіраўнік групы прымусіць іх як найраней выехаць з Масквы, каб наведаць Берасьце, і ім гэта не падабалася. “C'était un peu - de trop” — гэта ўжо крыху занадта, зазначыў адзін зь іх пра фільм падкручваючы лінзы свайго фотаапарату

Але сваёй ідэалагічнай вяршыні выстава дасягнула ў апошняй залі Гэтая заля ня мела нічога агульнага зь Берасьцем або Берасьцейскай крэпасьцю Яна была прысьвечаная ўсхваленьню ў самай непрыкрытай форме Савецкага Саюзу й тым незьлічоным дабрадзействам якія прынесла Заходняй Беларусі далучэньне да Савецкага Саюзу У адной шкляной скрынцы захоўваліся ўзоры ежы, спажыванай савецкімі касманаўтамі ў космасе У другой выстаўляліся мэдалі й ганаровыя граматы грамадзянаў горада-героя Берасьця. У іншых былі дары, прынесеныя крэпасьці ўражанымі іншаземцамі· крышталёвы збан з Польшчы, мэдаль зь Югаславіі, мадэль ветраку з Галандыі, гузікі з лозунгамі за атамнае раззбраеньне з Амэрыкі, шкляны бык з Гішпаніі. У апошніх скрынках былі бязладна выкладзеныя асобныя прадметы савецкага кічу морскія ракавіны з выштукаванымі на іх ленінскімі цытатамі, ваза з чырвонага шкла з датаю ўваходжаньня Беларусі ў склад Савецкага Саюзу, пластмасавыя мадэлі “Беларусоў” з чырвонымі зоркамі.

На апошняй сьцяне вісела вялікая карта сьвету. Яна нібыта паблісквала й зіхацела ў прыцемку выставачнай залі, але калі я падыйшла бліжэй я ўбачыла, што дзясяткі гарадоў — у Эўропе Амэрыцы, Афрыцы, на Далёкім Усходзе — гарэлі маленькімі лямпачкамі. Гэта былі, як з гонарам паведамляў тэкст пад картай, гарады-пабрацімы, гарады, чые грамадзяне даслалі Берасьцейскай крэпасьці свае падарункі З Токіё й Сіднэю з Лондану й Нью-Ёрку сьцякаліся ў Берасьце дары, гаварылася далей у тэксьце: у Алма-Аце, Мэхіка Парыжы людзі захапляюцца гераізмам грамадзянаў Берасьця.

Нідзе ў выставе не зазначана, што Савецкая Армія сама спачатку забрала Берасьце ад палякау Нідзе няма ніводнае згадкі пра тое, што Чырвоная Армія займала крэпасьць усяго некалькі месяцаў, калі была вымушаная бараніць яе ад немцаў. Ні на водным стэндзе не напісана што абарона Берасьцейскай крэпасьці ў рэшце рэшт ня мела ніякага ваеннага значэньня: на той час калі савецкія байцы мёрлі з голаду ў сутарэньнях немцы даўно ўжо прасунуліся далёка на ўсход Аднак арганізатарам экспазіцыі не было справы да праўды Берасьцейская крэпасьць уяўляла сабою прыдатны пункт для савецкай прапаганды ў Заходняй Беларусі. Прапаганда гэтая усяляк эксплуатавала міты Вялікай Айчыннай Вайны, лагічным і законным вынікам якое нібыта й была анэксія Заходняй Беларусі

Я выйшла з выставы. Каля выхаду стаяла на каленях жанчына й бруднай анучай шаравала падлогу. На двары сонца садзілася за мурамі з чырвонае цэглы фарбуючы іх у цёмна-памаранчовы колер. Вайсковыя мэлодыі замяніліся харавымі сьпевамі. Вясельная пáра — кволая й прышчавая маладая ды мажны й вусаты малады — падніматіся па прыступках да вечнага агню Такая была савецкая традыцыя, звычай наведваць у дзень вясельля ваенныя мэмарыялы; у Ленінградзе я аднойчы бачыла цэлую чаргу маладых параў, якія чакалі, каб сфатаграфавацца каля братняй магілы. У гэтым звычаі быў нейкі сэнс Дзяржаўная цырымонія, што замяніла сабою царкоўны абрад, была нудная й шэрая, а маладым проста хацелася адчуць, што іх злучыла разам нешта несьмяротнае, нешта большае за тых дзяржаўных службоўцаў, нават калі гэта было ня Боскае вечнае жыцьцё а вечная сьмерць ваенных нябожчыкау

“Таня”, — паклікаў нехта зь вясельнага натоўпу — “хадзі, яшчэ тут сфатаграфуемся І ён паказаў на дошку зь імёнамі палеглых пры абароне Берасьця

Маладая прыцісьнуўшы да грудзей букецік бокам прабіралася да месца. Шлейф яе белае вясельнае сукенкі валачыўся па гразі. Малады нэрваваўся, паварочваючыся да фатографа. Яны прытуліліся галовамі, і ён нясьмела абняў за плечы сваю маладую жонку

“Cheese”, — сказаў па ангельску чалавек з фотаапаратам

Ніхто не ўсьміхнууся

Пераклаў з ангельскай Сяргей Шупа

Наталья Капа

Ад крыжовых дарог,
Дзе расьце быльнёг,
Каб пазбыцца штодзённага бруду
Я ўвайду у храм, я ступлю за парог,
Я ня ведаю, хто ёсьць Бог —
Ці Ісус, ці Алах, ці Буда

У каторай зь мясьцін
Быў пакінуты Ім
Запавет найвышэйшага цуду
Дзеля сьціплых хацін,
Дзеля быстрых гадзін,
Дзеля чорнага жорсткага люду

Вось царква і касьцел —
Нібы рай і кацёл —
Разрываюць зямлю штохвіліны
Ёсьць у кожнай зь сясьцёр
Сваёй прауды касьцёр,
Адгароджаны цэглай і тынам

У каторы рог
Уліў праўду Бог,
Аднатвары ці трыадзіны,
На якой з дарог
Не расьце быльнёг?
Хто мне скажа "Я Бог твой адзіны"?

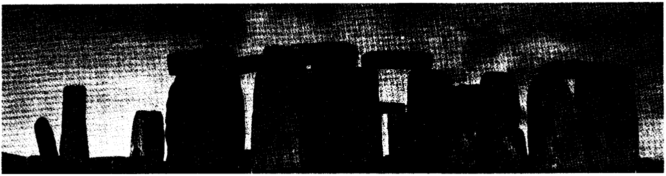

Пасадзі дрэва, забі сьвіньню

Праця̌г з старонкі 1

прасьціне Яна залезла пад яго, не зважаючы на месячныя Абы не губляць часу Яго ледзьве не званітавала, і ён стрымгалоў паляцеў у душ... "Сьвіньня!" Гэтае слова заўжды асацыявалася ў Стоца зь нейкай гідкай пачварай, што корпаецца ва ўласных нечыстотах, ды яшчэ хоча запэцкаць сваёй сьмярдзючай мешанінай астатніх. "Сь сь-сь" — торгалі ў дзяцінстве бацькі ягоны пісюн, правакуючы жоўты струмень. "Сьвінагадоўля Край сьвінагадоўлі. Уся краіна ў сцаках". Стоца панесла "І робяць выгляд, што так і трэба. Інтэрнацыяналізм, талеранцыя, цярплівасьць.. Цьху! "Народ зрабіў свой выбар" Канечне, сьвіньняў гадаваў і цяпер гадуе. Нічога не зьмянілася" Чамусьці на памяць узьбіўся абразок зь некалі чытанага апавяданьня "Вяпрэньне смалюка" Разьюшыўся яшчэ больш "Паэтыка псэўдамужчынскасьці Гаспадар забівае гадаванца-вепрука з стрэльбы Ганьба!" Ягоны дзед і бацька рэзалі кабану гарляк Навостраны нож у руцэ Побач міса пад кроў Сіла й спрыт Яму падабалася дапамагаць ім. Ён адчуў сапраўдную мужчынскасьць на гэтым скрываўленым сьнезе і потым зьненавідзеў розную крышнаіцкую набрыдзь і вэгетарыянцаў. Бо дзед піў яшчэ гарачую кроў зь вялікай жалезнай конаўкі Адзінае што — саліў

Неўпрыкмет Стоц апынуўся ля камэрцыйных шапікаў. Узгадаўшы, навошта ён тут, пачаў выгледжваць свае ўлюбёныя цыгарэты. Убачыўшы знаёмы пачак у скрайнім шапіку, ён скіраваўся да яго Вялізная лужына атачала маленькі чырвоны дамок, як акіян выспу. Клапатліва пакладзеныя цагліны давалі патэнцыйнаму пакупніку рэальны шанец захаваць прыемную сухасьць у пантофлях Зьмяркалася І балансіроўка ў прыцемках была справай нялёгкай Стоц адиак наважыўся. Калі ён быў ля самага вакенца, з боку гастраному зьявілася вялізная постаць амонаўца Не зважаўчы на ваду, бамбіза ў два крокі падскочыў да шапіка. "Сьпяшаюся", — гыркнуў ён і адштурнуў Стоца Няўклюдна ўзмахнуўшы рукамі, той апынуўся ў калюзе

— Сьвіньня! — гучна, знарок каб пачуў крыўдзіцель, выгукнуў Стоц

— Што? — шэрая ўніформавая сьпіна павольна пачала разгінацца — Што?! гэта ты мне?! — скрывіўшы струпаваты твар, амонавец з шалам у вачох паглядзеў зьверху ўніз.

— Вам — пацьвердзіў Стоц

— Січас ты паглядзіш, хто із нас сьвіньня, — адной рукой прадстаўнік правапарадку ўчапіўся ў Стоцава плячо, другой звыклым рухам выцягваў гумовую дубінку

Канфлікт пачаў прыцягваць увагу мінакоў Яны на сьцярожнымі купкамі сталіся на бясьпечнай адлегласьці у прадчуваньні цікавага відовішча Угледзеўшы такую пільную цікавасьць з боку суграмадзян, амонавец, здавалася, палагаднеў

— Ладна, казёл, пакуль жыві, — злавесна прахрыпеў ён і, зьмерыўшы поглядам Стоцаву постаць, захляпаў па вадзе прэчкі

Стоца трэсла, яго калаціла ад нянавісьці

— Гэй, мужык! — галава ў вакенцы шапіка не магла схаваць свайго захапленьня — Класна ты яго!

— Калі ласка, — ледзьве чутна Стоц назваў свае цыгарэты

— Да ты што, мужык, якія грошы? Бяры ў якасьці падарунка

Стоц моўчкі паклаў грошы

Ужо зусім сьцямнела, але здагадацца, што за бэрэтаговыя цені чакаюць яго каля старой дзіцячай пляцоўкі, было няцяжка Чамусьці падумалася пра цытрыны "Маленькія сонейкі" Страху не было Ужо даўно не было

— Ну, наканец та, заждаліс, — два амонаўцы заслаілі вузкую асфальтавую сьцежку

— Калі ласка, дазвольце прайсьці, — Стоц спрабаваў быць спакойным Амонаўцы задаволена рагатнулі

— Дык ты ў нас яшчэ й нацыяналіст, — гэтае адкрыцьцё іх відавочна ўзрадавала — Культурны какой! А прашчэньня хто прасіць будзе? — Амонавец з прышчавым тварам падыйшоў ушчыльную, ён стаў адным, а потым і другім ботам на Стоцавы пантофлі

— Я жду — моцны смурод перапаленага віна й цыбулі ахутаў твар Стоца Стоц маўчаў. Амонавец пачаў гойдацца на ягоных нагах

— Можа ты па рускі ні панімаеш, паскуда? Што маўчыш? — ужо зароў ён

— Яны, нацыяналісты, усе адзінакавыя, зь імі толька так і нужна, — напарнік, абыйшоўшы Стоца, з усяе сілы выцяў яго па падкаленьнях Той, як куль, паваліўся на дол, моцна даўшыся галавой аб асфальт Перад вачыма паплылі жоўтыя й чырвоныя плямы Аднекуль, нібы з туману, даляцеў істэрычны голас прышчавага:

— Што, сраны беларус, дай цібе власьць, всех нас высяліш? Маўчыш сука? Ты, культурны, а я сьвіньня? Да?! Я сьвіньня?! — яны ўдвух таўклі яго спраўнымі вайсковымі ботамі Па нырках, па жываце — гэта былі знаўцы свае справы. Стоц нават ня страціў прытомнасьці

Патрабавальна захрабусьцела рацыя на баку ў прышчавага. Скончыўшы зьбіваць Стоца, амонаўцы яшчэ нешта крычалі яму, потым сыйшлі

Чорнае неба. Срэбныя зоркі Чыстае неба — добры знак" Стоц спачатку сеў, потым, стогнучы, узьняўся на ногі Галава была надзіва ясная й адначасова пустая. Як з пухіра, што павольна сьпее, прыносячы неспакой і трывогу, і раптам пырскае гноем, з галавы ўваднача с вылецелі ўсе думкі. Толькі рашэньне, якое зьнішчала ўсе сумневы й ваганьні, сьвяцілася ў цьвярозым і халодным розуме Стоца, як зіхоткая рэкляма ўначы: "Забіць сьвіньню" Гэтыя словы пульсавалі ў скронях, як пульсуюць у цемры кроплі з старога крана: бяз злобы, але ўпарта й настойліва "Забіць сьвіньню, забіць сьвіньню, забіць сьвіньню..." З глыбіняў памяці, невядома чаму, узьняўся колішні папулярны лозунг: "Кожны чалавек павінен пасадзіць дрэва" Цяпер пульсавала ўдвубой: "Пасадзіць дрэва, забіць сьвіньню, пасадзіць дрэва, забіць сьвіньню Кожны чалавек павінен пасадзіць дрэва й забіць сьвіньню"

Калі Стоц узьняўся на пяты паверх, яго працяў страшэнны боль. Здавалася, адвальваліся, па жывому адрываліся скалечаныя ныркі Ня вытрымаўшы, ён застагнаў І сам спужаўся свайго стогну. Па пад'езьдзе рэхам паляцеў рык параненага зьвера Ледзь адчыніўшы дзьверы, Стоц асеў па сьцяне на падлогу У кватэры панаваў змрок Водбліскі рэдкіх вулічных ліхтароў на гэтую вышыню не залятала. "Зараз, я зараз, яшчэ хвілінку", — шаптаў ён сам сабе З кухні даносіўся гугнявы голас прэзыдэнта. "Поскудзь. Каб я толькі мог, я б і цябе " — Стоц ізноў застагнаў — боль быў невыносны

Ён сядзеў у вітальні хвілін дваццаць, а можа і з паўгадзіны Згадаўшы пра цыгарэты, прагна, нібыта спакутаваны па іх, запаліў. Боль крыху суцішыўся "Забіць сьвіньню" Стоц узьняўся Не запальваючы сьвятла, пайшоў у гасьцёўню Акуратна зьняў з паліцы вялікае шафы тузін кніг, дастаў невялікі, але важкі скрутак

Ён застрэліў іх моўчкі. Прышчаваму куля патрапіла ў лоб, ягонаму напарніку ў вока Яны не пасьпелі ані спужацца, ані зьдзівіцца "Пасадзі дрэва, забі сьвіньню"

Стоц прачнуўся ад нейкага нязвыклага пачуцьця Нешта зьмянілася, нешта незваротна зьмянілася, а што, ён ніяк ня мог усьвядоміць. І раптам зразумеў Увесь пакой быў заліты пяшчотным залатым сьвятлом Не зважаючы на боль, Стоц усхапіўся з ложка і падскочыў да вакна На кастрычніцкім небе якое нейкім цудам аднавіла летнюю сінечу, сьмяялася СОНЦА. Яно ўсьміхалася шэрым камяніцам і гурбам апалага лісьця, людзям, што беглі на працу, і галодным бяздомным катам. Яно ўсьміхалася Стоцу І ён, плачучы як малы дзіцёнак, засьмяяўся яму ў адказ "Пасадзі дрэва "

6 7 красавіка 1995 г.
Наваполацак

БЭСТСЭЛЕРЫ першага кварталу 1995 г.

на падставе дадзеных буйнейшых менскіх кнігарняў Улічваліся толькі кнігі беларускіх выдавецтваў і колькасьць прададзеных асобнікаў а ня іх наклад

МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА

1 Уладзімер Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім Раман Кнігі 1, 2 (Юнацтва Школьная бібліятэка, 1994 20 000 асобнікаў)

2 Кастусь Акула. Змагарныя дарогі: Раман / Прадмова Ул Арлова (Мастацкая літаратура Галасы беларускага замежжа, 1994 6 000)

3 Station Станіслаў Лем. Салярыс: Раман / Пераклад з польскай Максіма Валошкі (Мастацкая літаратура: Бібліятэка замежнаи прозы, 1994 15 000)

4 Кінжал з крыламі Дэтэктыўныя навэлы (Эдгар А По, Артур Конан Дойл, Агата Крысьці, Жорж Сімянон, Джэк Рычы і інш) Пераклад з анг , ням , франц моваў / Укладальнік Ул Сіўчыкаў (Юнацтва, 1994 15 000)

5. Гісторыя каханьня: Аповесьці (Рычард Бах, Костас Варналіс, Ежы Анджаеускі, Бэрнар Клавэль, Эрык Сігал). Пераклад з анг., навагрэц , поль , франц моваў / Укладальнік І Дабрыян (Мастацкая літаратура, 1994 15.000)

Нядаўна адзін віленскі сябра мне сказаў што ягоная дачка не разумее «Дзікага паляваньня караля Стаха». Чытае і не разумее Тады ён узяўся перачытваць сам і быў моцна зьдзіўлены "Там — кажа — суцэльны сацыялізм!"

Зразумела, Караткевіч мусіў аддаваць даніну часу. Калі вакол было чырвана ад заклікаў і лозунгаў, калі ўсе студэнты штудыявалі гістпарт і разважалі над партыйнасьцю этнаграфіі й фальклёру, калі ўсе газэты пісалі адно пра выкананьне мудрых праднačартаньняў, а з кожнай сьцяны пазіраў Ленін, — тады, на гэтым тле, тэмы сацыяльнае няроўнасьці й сацыяльнага рэваншу ў Караткевіча не прачытваліся і пісьменьнік выглядаў на лідэра новага беларускага нацыяналізму. Але вось кумачовае тло адыйшло ў мінулае нацыянальная тэматыка запоўніла друк, стала сама ператварацца ў агульнае тло, і сацыяльныяноткі Караткевіча загучалі з усёй сілай, заглушаючы іншыя матывы. Нават у такім, здавалася, нацыянальным трылеры, як «Дзікае паляваньне». Што ўжо казаць пра «Каласы»!

Зрэшты, «Каласы» застаюцца бэстсэлерам. Ці то чытачам у Беларусі у адрозьненьне ад віленскай школьніцы, яшчэ ня рэжа вока "сацыялізм", ці то нічога лепшага (ужо без "сацыялізму") пасьля Караткевіча не напісана. Ёсьць і яшчэ адно, больш глыбокае вытлумачэньне Яно ў прыроджанай левацы беларускага руху у сацыялізме нашага нацыяналізму. Дзякуючы героям «Каласоў», рэвалюцыйным дэмакратам і іх наступнікам, беларускі кансэрватызм не разьвіўся ў выразны эвалюцыйны фактар, без чаго яшчэ нідзе у сьвеце не адбылося станаўленьня нацыянальнай дзяржаўнасьці. Гэты правы кансэрватызм і сёньня недаразьвіты. На ягоным месцы з аднаго боку — адэпты саўдэпіі, хутчэй рэваншысты, чым кансэрватары; з другога — дэкляратыўныя "правыя", якія таксама думаюць пра рэванш і ўтрапёна складаюць 8-мы нумар «Мужыцкае праўды»

Нарэшце, яшчэ адно вытлумачэньне. Калі досьвед і вобраз нашых славутых тэрарыстаў Каліноўскага, Грынявіцкага, Пуліхава й іншых так неадступна трымаецца ў сьвядомасьці народу то, магчыма, сапраўды маюць рацыю тыя хто прадказвае Беларусі ірландызацыю?

Крыт

ЛІТАРАТУРА ФАКТУ

1 Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь (Полымя, 1994 100.000 асобнікаў па беларуску й 100 000 па расейску)

2 Энцыклапэдыя гісторыі Беларусі Том 2 (БелЭн, 1994. 20 000)

3. Нарысы гісторыі Беларусі Частка *2* (Беларусь, 1995 40 000)

4 Беларуская мова Энцыклапэдыя (БелЭн, 1994 10 000)

5 Беларусь Альбом (Беларусь, 1994 5 000)

Сьпіс бэстсэлераў распачынае беларуская Канстытуцыя Станіслаў Шушкевіч рабіў яе тры гады а падпісаў Мечыслаў Грыб. Пад Канстытуцыяй ЗША падпісалася 39 чалавек. Дж Уашынгтан А Гамільтан, Б Фрэнклін... Вось чаму яны маглі пачаць сваю Канстытуцыю з словаў: "Мы народ Злучаных Штатаў Амэрыкі..."

Камэрцыйны посьпех Канстытуцыі сьведчыць, што ў Беларусі адбываліся працэсы фармаваньня грамадзянскай супольнасьці і ўтварэньня нацыі новаэўрапейскага кшталту — па прыкмеце дзяржаўнасьці. Гвалтоўнае прыпыненьне гэтых працэсаў ператварае Асноўны Закон у архіўны дакумэнт Праўда унутраныя супярэчнасьці былі закладзеныя ў самім тэксьце Канстытуцыі

Мечыслаў Грыб, маючы большы за Станіслава Шушкевіча намэнклатурны досьвед, здолеў наладзіць зацьверджаньне Канстытуцыі. Затое праз намэнклатурнасьць беларуская Канстытуцыя ня стала бюргерскаю А выключэньне з Прэамбулы тэзіса аб спадкаемнасьці традыцыяў дзяржаўнасьці ад ВКЛ і БНР юрыдычна справакавала сёньняшнія напады на саму беларускую дзяржаўнасьць і яе сімволіку

Але цяпер у 200 000 беларускіх сем'ях ёсьць беларуская Канстытуцыя. Гэта ўжо доўгатэрміновы фактар які усё роўна будзе ўплываць на сітуацыю

Толькі давайце не падманваць сябе. Наколькі рэальнымі маглі быць нацыянальна цывілізацыйныя зрухі калі ў Беларусі не праведзены пачатковы этап сацыяльнага выздараўленьня — дэкамунізацыя? Як можна будаваць незалежную дзяржаву, калі ў яе сталіцы вуліцы носяць імёны арганізатараў масавых забойстваў? Калі сама беларуская культура не вызвалілася ад камуністычных стэрэатыпаў а любыя спробы дэсаветызацыі выклікаюць супрацьдзеяньні ў самой гэтай культуры Адно пазбаўленая камуністычнага таўра беларуская культура зможа стаць ня толькі старажытнаю але сучаснаю й дынамічнаю

Другая частка «Нарысаў гісторыі Беларусі» што прысьвечана пэрыяду з 1917 па 1994 г заняла трэцяе месца ў сьпісе бэстсэлераў. Тут ёсьць сюжэты якія раней зусім ігнараваліся афіцыйнай гістарыяграфіяй беларускія ўстановы падчас Другой сусьветнай вайны антыбальшавіцкае падпольле ў канцы 40-х — пачатку 50-х гадоў («Чайка», Цэнтар беларускага вызваленчага руху, «Саюз беларускіх патрыётаў», «Свабодная Беларусь», Лясныя браты), беларуская дыяспара Галоўны рэдактар адзначае, што «Нарысы» ствараліся на грунце нацыянальна-дзяржаўнай канцэпцыі, што гэтая кніга "ўзважаная вытрыманая спакойная, аб'ектыўная". Самыя змрочныя сілы ў Беларусі ўжо распачалі цкаваньне «Нарысаў»

Разумеючы, што акадэмічныя выданьні максімальна выяўляюцца, пішуцца вельмі асьцярожна, нельга ўсё ж не заўважыць недасказанасьці, якая праходзіць праз усю кнігу. Калі не заглыбляцца ў тэкстуру а прайсьціся толькі па вызначэньнях і фармулёўках, дык можна скласьці наступныя пары апазіцый:

у «Нарысах» паказаны таталітарныя тэхналогіі камунізму але ня ўскрытая сутнасьць рэжыму

фактаалагічна паўней асьветлены пэрыяд ваенных сутыкненьняў 1918-1921 г., але ў якасьці акупантаў фігуруюць усе сілы акрамя расейскіх бальшавікоў·

БНР паказаная як спроба самаарганізацыі беларусаў, але гэтая Рэспубліка праходзіць у падразьдзеле ўсяго толькі «Нацыянальны рух»;

затое існуе падразьдзел «Самавызначэньне беларускага народа», і тут галоўны параграф —«Тэрміновае (sic!) утварэньне БССР»,

ужо немагчыма абмінуць палітычную разнастайнасьць беларускага руху ў Заходняй Беларусі пад Польшчаю але ўсё роўна заўважнае імкненьне зьвесьці палітычную гісторыю Заходняй Беларусі да дзейнасьці КПЗБ

сьцьвярджаецца, што "новая хваля Лясных братоў "узьнялася ў сувязі з правядзеньнем... калектывізацыі" ў Заходняй Беларусі, але гэты рух разглядаецца як "новая хваля бандытызму", зь якой змагаліся легітымныя савецкія ўлады;

ужо пішацца пра АК але ўся гісторыя палякаў у Беларусі ў XX ст толькі да АК і зводзіцца.

Шматаўтарнасьць стварае спэцыфіку калектыўных выданьняў ("братніх магілаў" у акадэмічным слэнгу) Выглядае на тое, што аўтары розных разьдзелаў «Нарысаў» дыскутавалі б адзін з адным калі б іхнія тэкставыя часткі перакрыжоўваліся А так у кожнага "свой" пэрыяд

Тэма разьдзелу «Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны» — адзін з апошніх бастыёнаў камуністычнай гістарыяграфіі. У «Нарысах» зробленыя першыя захады стварэньня ў будучыні разьдзелу «Беларусь у пэрыяд Другой Сусьветнай вайны». Побач з катастрофаю Чырвонай Арміі ў 1941 г апэрацыяй «Баграціён» у 1944 г. і нацысцкім акупацыйным рэжымам названыя спробы цывільнай самаарганізацыі беларусаў пад гэтай акупацыяй, а новы падразьдзел «Ратны й працоўны подзьвіг жыхароў Беларусі за межамі Бацькаўшчыны» складаецца з параграфаў «На франтах Вялікай Айчыннай», «У эўрапейскім руху Супраціву» Каб сапраўды паставіць гісторыю Беларусі гэтага пэрыяду ў кантэкст *WWII* спатрэбіцца яшчэ акрэсьліць два лагічныя ланцужкі

Па-першае Другая Сусьветная вайна пачалася для беларусаў 1 верасьня 1939 г., калі частка нашых суайчыньнікаў апынулася ў шэрагах польскага войска, што ваявала зь немцамі, а ў самой Заходняй Беларусі адбылася зьмена рэжыму акупацыі — з польскага на савецкі. Па-другое, Другая Сусьветная вайна скончылася для Беларусі таксама зьменаю акупацыйнага рэжыму; пасьля паразы гітлерызму пэрыяд савецкай акупацыі працягнуўся

Самы спэцыфічны акцэнт беларускай гістарыяграфіі Другой Сусьветнай вайны — гэта партызанскі рух. У 70-80-я гады, найперш пад апекаю Пятра Машэрава у ідэалогіі й гістарыяграфіі культываваўся вобраз Беларусі як партызанскага краю. Гэта была легальная форма савецкага але й беларускага савецкага патрыятызму Менавіта таму Маскоўскае кіраўніцтва вельмі хваравіта ставілася да намаганьняў афіцыйнага Менску ўзяць на сябе нейкую самастойную, адрозную ад іншых савецкіх правінцый ролю ў Вялікай Айчыннай вайне. Зь іншага боку такая рэгіянальна-нацыянальная дактрына спрыяла замацаваньню савецкіх стэрэатыпаў у беларускай сьвядомасьці

Да Другой Сусьветнай вайны як да *WWII* вяртае яшчэ адзін бэстсэлер — «Змагарныя дарогі» Кастуся Акулы. Заявак кнігарняў было на гэтую кнігу каля 12 тысячаў, але з-за браку паперы выдавецтва выпусьціла 6 тысячаў асобнікаў. Адчуваючы ролю свайго тэксту аўтар распачаў кнігу з «Часткі ўводнай» — «Гітлераўская акупацыя Беларусі ў 1941 1944 гадах» Сам па сабе раман «Змагарныя дарогі» — прыклад прыгодніцкага жанру — дзевятнаццацігадовым будзе цікава прачытаць пра дзевятнаццацігадовых Фактаў для рамантычнага аповеду дастаткова — гэта маршрут кадэтаў Менскай школы камандзіраў Беларускай Краёвай Абароны за 1944-1945 г. Беларусь, Нямеччына, Францыя Італія, Брытанія. Кніга напісаная амаль аўтабіяграфічна Хто добра ведае Менск і Вільню, пераканаецца ў гэтым чытаючы пра знаёмыя мясьціны

Сама кніга фармулюе некалькі базавых беларускіх прынцыпаў XX ст.: канцэпцыю двух ворагаў і праблему патэтыкі ў беларускай літаратуры Першая канцэпцыя мае розныя мадыфікацыі· немцы бальшавікі ці палякі-расейцы. Як спадарожны гэтай канцэпцыі можа разглядацца й пэўны антыамэрыканізм рамана, дзе ЗША выступаюць "эканамічным гігантам і культурным маласосам". "За даляры ж можна купіць ці ня цэлую зруйнаваную калыску хрысьціянска эўрапейскай культуры". Дарэчы, гэтая фраза падводзіць і да праблемы патэтыкі. Праз старонку аўтар робіць адсылку да патрыятызму Такой частотнасьці, пэўна, спрыяе эміграцыя, калі свой край пакідаеш без праклёнаў, а ў залежнасьці ад абставінаў

«Нарысы гісторыі Беларусі» адрозьніваюцца ад папярэдніх выданьняў падобнага кшталту а том другі «Энцыклапэдыі гісторыі Беларусі» адрозьніваецца ад першага. Шмат у чым з-за гульні літараў У другім томе разьмешчаныя словы на В. Гэта значыць, што тут ёсьць Вільня тут ёсьць Вялікае Княства Літоўскае... А гэта ўжо фармуе своеасаблівы вобраз тома.

Дзіўныя ўражаньні пакідае кніжны рынак Беларусі ў параўнаньні з палітычнымі й сацыяльнымі рэаліямі краіны Грунтуючыся на кніжнай статыстыцы, можна падумаць што беларускае грамадзтва толькі й турбуюць спрэчныя пытаньні гісторыі й лінгвістыкі (дзеля параўнаньня — расейскае выдавецтва «Отечественная энциклопедия» выпускае сваю прадукцыю накладам 40 50 тыс. асобнікаў, г.зн. толькі ў 2 3 разы болей, чым «Беларуская Энцыклапэдыя»). Сама падман вынікае з фармальна ўспрынятых лічбаў Падобна, што ў наш час электронных mass media і стотысячных газэтаў магчымасьці кнігі абмежаваныя. Беларусь жа ствралася як кніжная цывілізацыя. Цяпер кніга самім часам выводзіцца ў другі эшалон інфармацыйнага жыцьця. Іншая рэч калі афіцыйныя беларускія mass media і надалей будуць займацца толькі дэзынфармацыяй дык беларусы зноў пачнуць чытаць кнігі

Ян Грэчыц

Змагарныя дарогі: 1944-1995

Акула Кастусь Змагарныя дарогі: Раман / Прадмова Ул.Арлова — Менск Мастацкая літаратура, 1994 — 572 С

Фрагмэнты рамана зьявіліся ў часопісах «Беларусь» і «Нёман» яшчэ за Гарбачовым Але ў перабудовачна-адраджэнскіх эмпірэях таго часу мала што здатна было прабіцца праз разьвярэджаныя пачуцьці да розуму I гэтыя публікацыі не зрабіліся выняткам — агульнанацыянальнай дыскусіі аб выніках II сусьветнай вайны не атрымалася. Яе гісторыя й дасюль застаецца ў Беларусі апошнім табу савецкага рэжыму Менавіта для падналеньня яго гіпнатычнага ўзьдзеяньня былі распачатыя вакол сьвяткаваньня 50 годзьдзя Перамогі нэасавецкія ідэалагічныя манэўры

Праўда «Змагарных дарог» досыць простая — у нацыі не бывае сяброў, а толькі хаўрусьнікі, і толькі ў народаў моцных собскай згуртаванасьцю ды сьвядомасьцю Каб захавацца ды ператрываць беларусу ў сьвеце дзе гуляюць па гэткіх правілах ён мусіць дасканаліцца, павышаць свой духовы культурны ды прафэсійны цэнз

Працяг на старонцы 6

Працяг са старонкі 5

Да высновы, якую народ спасьцярог інстынктам і кіраваўся ёю выводзячы сваіх дзяцей "у людзі", галоўныя героі «Змагарных дарог» гэтыя сялянскія сыны, даходзілі самі — праз горкі досьвед вайны

Ці ж варта тады было гэткімі ахвярамі здабываць тую навуку, вынаходзіць "ровар" — "галоўнае захавацца ды ператрываць"? Ці ня быў змагарны вайсковы рух толькі маргінальнаю праяваю ў абсягу беларускай справы? А мо гэта й ёсьць той паўнавартасны кошт які мусіў выдаткаваць сялянскі народ, каб займець собскую інтэлігенцыю і не вынаходзіць болей — пакаленьне за пакаленьнем — "ровар"?

Лёс не пытаўся ў гэтай моладзі калі адрываў іх ад роднай зямлі... У гэтым і ёсьць галоўная перасьцярога кнігі — каб не было болей ахвяразакланьняў народ мусіць быць згуртаваны ды сьвядомы і не выракацца свайго сьвятога права бараніць любымі спадручнымі сродкамі спакой сваіх дзяцей і роднай зямлі. Гэткай нацыянальнацэнтрычнай філасофіяй прасякнутая, без пераболь шаньня кожная старонка рамана

Але перадусім гэта мастацкі твор, а не дыдактычны падручнік патрыятызму. І як кожнаму майстру прыгожага пісьменства аўтару «Змагарных дарог» уласьцівы свой адметны стыль, свая нязмушанасьць

На асноведзі сучаснай беларускай прозы змагарна-аскетычная эстэтыка рамана досыць выбітная Але беларус заўжды застаецца беларусам.. Хоць бы ён і прайшоў пехам усю Эўропу, але дэльфіна ўсё роўна будзе параўноўваць з "гладкападкормленым парсючком". Часам зьяўляецца нават ілюзія, што галоўны пэрсанаж раману Сымон Спарыш — гэта Мележаў Васіль, які лучыў раптам ад сваёй сялянскай долі ў жаўнеры Збольшага раман Кастуся Акулы ладна патрапляе "ў кантэкст" усёй беларускай празаічнай традыцыі апошняга пяцідзесяцігодзьдзя. Падаецца нават, нібыта пёркамі нашых творцаў рухае нейкая адзіная істота-дух. І няскончаны сказ, напрыклад, Кузьмы Чорнага дапісвае Кастусь Акула, а яго тутака ж сьпяшаецца заступіць, да прыкладу, Вячаслаў Адамчык. А тыя адрозьненьні ў стылі й майстэрстве, што існуюць паміж беларускімі аўтарамі, можна патлумачыць тым што істота-дух перакладвае часам свае пёрка з правай рукі ў левую

С Ш

Альтэрнатыўнае невуцтва

Очерки военной истории Беларуси Часть первая. — Менск, 1995

Селета у выдавецтве газэты «Рэспубліка» тыражом 15.000 асобнікаў выйшла брашура «Очерки военной истории Беларуси», прысьвечаная падзеям з найстаражытнейшых часоў да канца XVIII ст. Аўтары нарысаў — доктар гістарычных навук, прафэсар А.І.Залескі генэрал-маёр у адстаўцы А.П.Капылоў і капітан першага рангу ў адстаўцы В.П.Мазуркевіч. Рэцэнзэнтам выступіў доктар філалагічных навук, прафэсар А І Жураўскі.

Тое, што «Нарысы» выйшлі пад грыфам ня толькі аб'яднаньня «Исторические знания» рэспубліканскай Арганізацыі вэтэранаў, але і Упраўленьня выхаваўчай работы і інфармацыі Міністэрства абароны Рэспублікі Беларусь, а таксама тое, што брашура якая зьяўляецца першай часткай запланаваных пяці частак «Очерков военной истории Беларуси», разьлічана на вайскоўцаў Узброеных Сілаў Рэспублікі Беларусь, сьведчыць пра яе прызначэньне для выхаваўчай работы ў беларускім войску. Такім чынам гэтае выданьне павінна разглядацца як навучальны дапаможнік, што прад'яўляе да яго пэўныя патрабаваньні, як ідэалагічнага так і навуковага плану. Між тым, неабходна з жалем канстатаваць, што вышэйназванае выданьне не адпавядае гэтым патрабаваньням нават у элемэнтарнай ступені.

Усе шматлікія хібы брашуры вынікаюць, па-першае з поўнага няведаньня найноўшых распрацовак як айчынных, так і замежных (у тым ліку й расейскіх) гісторыкаў, а таксама з павярхоўнага знаёмства з гістарыяграфіяй па разгляданым пэрыядзе наогул. Па другое, складаецца ўражаньне, што аўтары маюць даволі цьмянае ўяўленьне аб сутнасьці некаторых ключавых момантаў нашай гісторыі, шэрагу агульнагістарычных працэсаў і нават асобных тэрмінаў. І, нарэшце, брашура зусім не пазбаўленая адвольных трактовак гістарычных зьяў і падзей

Указаць на ўсе недарэчнасьці выданьня не ўяўляецца магчымым, так іх шмат. Прасьцей было б напісаць новую падобную рэч. Аднак, некаторыя палажэньні брашуры настолькі красамоўныя ў сваёй абсурднасьці, што не працытаваць іх нельга. Так, на С.13 аўтары пішуць: "Основными производителями материальных благ являлись смерды. Поскольку они еще не находились в личной зависимости от отдельных феодалов, это приводило к успешному развитию сельского хозяйства". Між тым не сакрэт, што запрыгоньваньне сялянства ня толькі вынікала з разьвіцьця сельскай гаспадаркі, але й на пэўным этапе стымулявала яго. На С.33 сьцьвярджаецца, што "богослужение в костелах велось на латинском и польском языках" і што "белорусы католики... молиться в костеле и дома вынуждены были по-польски", хаця вядома, што ў часы распаўсюджаньня каталіцтва на Беларусі мовай набажэнства ў каталіцкім касьцёле ва ўсім сьвеце была выключна лаціна. На С.34 аўтары запэўніваюць, што ў пэрыяд Люблінскай вуніі 1569 г. "наступило время ничем не ограниченной польско-католической агрессии по отношению к белорусскому православному населению", забываючы, (а хутчэй за ўсё напросту ня ведаючы), што ў той час і праваслаўе, і каталіцтва на Беларусі адступала над магутным напорам Рэфармацыі. На С.16 цікаўны чытач можа адкрыць для сябе Амэрыку даведаўшыся, што "шлем и кольчуга вошли в употребление на Руси на два столетия раньше чем в Западной Европе". Вось так адным махам перакрэсьліваецца прапісная ісьціна аб тым, што і шлем, і кальчуга (якая зьяўляецца кельцкім вынаходніцтвам) ужываліся ў Заходняй Эўропе яшчэ да нашай эры, калі ні пра Русь ні нават пра ўсходніх славян ніхто й ня ведаў. На С.12 аўтары нарысаў пішуць: "В 1237 г произошло объединение Ордена меченосцев с прибывшим сюда Тевтонским орденом и был образован Ливонский орден"; на С.30 зноў чытаем: "Соседями ВКЛ были... на западе — Ливонский орден и Польша". Відавочна шаноўныя аўтары зусім не арыентуюцца ні ў тым куды прыбыў Тэўтонскі ордэн, ні ў тым, што такое Лівонскі ордэн і дзе ён знаходзіўся.

Надзвычай лёгкае абыходжаньне з тэрмінамі і іх трактоўкай увогуле складаюць характэрную рысу брашуры Так на С.13 сьцьвярджаецца, што у старажытнай Русі "строилось много городов с укрепленной частью — детинцем и слободой за его пределами" хаця за межамі дзяцінца старажытнарускіх гарадоў знаходзіліся вакольны горад і пасад. На С.14 чытаем, што старажытнарускі лук "представлял собою гибкую деревянную палку, согнутую в дугу, концы которой стягивались тетивой", між тым агульнавядома, што на Русі карысталіся складанымі лукамі, далёка не з адной палкі, хай сабе нават і сагнутай "в дугу" На С.19 і 23 жыхары Кіеўскай Русі называюцца "россиянами", хаця Кіеўская Русь і Расея — розныя паняцьці. У той жа час на С.15 заяўляецца, што мячы на Русі "носились в похве или в ножнах", прычым чытач нават і не здагадваецца, што похва і ножны — адно й тое ж. Пры ўсёй павазе да аўтараў нарысаў нельга не заўважыць, што такія "памылкі" пераходзяць рамкі простай недасьведчанасьці і мяжуюць зь невуцтвам.

І ужо зусім натуральна, што людзі, слаба знаёмыя з элемэнтарнымі паняцьцямі, аказваюцца абсалютна бясьсільныя там, дзе патрабуецца глыбокае веданьне прадмету Менавіта таму на С 27 аўтары паведамляюць што падчас бітвы на Чудзкім возеры ў 1242 г. пятнаццацітысячнаму рускаму войску супрацьстаялі "15-17 тысяч пехоты и конницы" крыжакоў. Між тым у бітве удзельнічаў толькі адзін крыжацкі клін, а значыць адзін полк або харугва, якая магла налічваць ня больш за 500 чалавек, зь якіх цяжкое рыцарскае ўзбраеньне мелі ня больш як 50 ваяроў. Што ж да лічбы, пададзенай у нарысах, то яна нерэальная нават з пункту гледжаньня тагачасных мабілізацыйных магчымасьцяў Ордэну.

Тым ня менш, аўтары дазваляюць сабе вельмі катэгарычныя й далёкасяжныя высновы, падмацоўваючы іх быццам бы "пераканаўчай", а на самой справе наіўнай і супярэчлівай аргумэнтацыяй. Асабліва вострай крытыцы падвяргаецца пастулат аб тым, што Вялікае Княства Літоўскае было беларуска-літоўскай дзяржавай. Найбольшы ўпор у аспрэчваньні прыналежнасьці беларусаў да гэтай дзяржаўнасьці аўтары робяць на нібыта выключна літоўскім паходжаньні прызначаных вялікімі князямі-літоўцамі ўдзельных князёў і намесьнікаў (С.33), што само па сабе не адпавядае рэальнаму стану рэчаў. Аднак, што самае цікавае, вышэйназваны аргумэнт не перашкаджае аўтарам лічыць, што героямі Кулікоўскай бітвы 1380 г. князямі Андрэем Альгердавічам Полацкім і Дзьмітрыем Альгердавічам Бранскім (сынамі літоўскага князя Альгерда) "современные белорусские воины могут гордиться как своими выдающимися предками" (С.40). Растлумачыць падобную непасьлядоўнасьць можна толькі сьведамым імкненьнем падтасаваць факты для падмацаваньня свайго таго ці іншага пастулату. У якасьці прыкладу можна прывесьці яшчэ адну цытату са С.46: "Магнаты и шляхта, ставшие католиками переходили на польский язык и превращались в поляков". Тым ня менш, ні слова пра абеларушваньне літоўцаў, нягледзячы на тое, што "древнерусский язык (так у нарысах называецца насуперак дасьледаваньням лінгвістаў старабеларуская мова) в ВКЛ был принят в качестве государственного не только в делопроизводстве, но и в обращении между феодальной знатью. Некоторые литовские феодалы стали принимать православие" (С.30).

Неправканаўчымі выглядаюць і спробы аўтараў увязаць "прыгнечанае" становішча беларусаў у ВКЛ з "польска-каталіцкай агрэсіяй", бо пры гэтым забываецца, што ў большай ступені рэлігійны гвалт пасьля Крэўскай вуніі 1385 г. адчулі не праваслаўныя, якія карысталіся пэўнай свабодай выбару веравызнаньня, а якраз язычнікі-літоўцы якіх пераводзілі ў каталіцтва ў абавязковым парадку, часам пад пагрозай сьмерці. Варта памятаць таксама й пра праваслаўных літоўцаў, у тым ліку й пра большасьць Альгердавічаў, а таксама пра тых праваслаўных (князі Глінскія, Астрожскія і г.д.), якія займалі ў ВКЛ высокія пасады и карысталіся велізарным уплывам. Увогуле падаецца, што рэлігійнаму аспэкту (галоўным чынам у выглядзе асуджэньня каталіцтва) удзяляецца у нарысах зашмат увагі. Гэтая традыцыя сягае сваімі каранямі ў расейскую дарэвалюцыйную гістарыяграфію, не пазбаўленую пэўных канфэсійных сімпатыяў, аднак яна выглядае досыць дзіўна для аўтараў, якія стаяць "на позициях материалистического понимания истории" (С.3). Акрамя таго, падкрэсьленая антыкаталіцкасьць брашуры ўяўляецца некарэктнай ва ўмовах краіны, дзе каталіцтва зьяўляецца адной з асноўных канфэсій, тым больш што яна можа спрыяць узьнікненьню міжканфэсійнай варожасьці ў асяродзьдзі вайскоўцаў.

Аднак відавочна, што рэалі сёньняшняй Беларусі, таксама як і яе гісторыя, не зьяўляліся для аўтараў галоўным стымулам да напісаньня нарысаў. Гэта вынікае і з таго, што пра славутыя старонкі гісторыі Беларусі яны ўзгадваюць крайне скупа, неахвотна і як бы вымушана. У брашуры ні слова не сказана пра Давыда Гарадзенскага і Яна Караля Хадкевіча, амаль што абмінаюцца такія значныя падзеі ня толькі нашай але і усходнеэўрапейскай гісторыі як бітва на Сініх Водах бітва пад Воршай альбо бітва пад Клецкам 1506 г. Затое маляўніча і з замілаваньнем расьпісваюцца безумоўна важныя й гераічныя але малазначныя ўласна для Беларусі моманты расейскай гісторыі — Неўская й Кулікоўская бітвы, Лядовае пабоішча, прычым усур'ёз успрымаюцца такія эпізоды яўна былiннага характару, як двубой рускага юнака зь "печенегом — страшным великаном" (С.19). Безумоўна, ніхто не імкнецца аспрэчыць славу расейскай гісторыі, аднак варта было б пры напісаньні брашуры сачыць за тым, наколькі яе зьмест стасуецца з назвай. Акрамя таго падаецца, што акцэнтаваная сімпатыя да рускай дзяржавы не абавязкова павінна спалучацца з недабразычлівасьцю ў дачыненьні іншых дзяржаў, асабліва Польшчы, якая ў брашуры ўзгадваецца выключна ў нэгатыўным аспэкце, што таксама зьяўляецца перажыткам расейскай дваранскай і буржуазнай гістарыяграфіі.

У канцы можна дадаць, што нават калі адкінуць усе шматлікія памылкі, недакладнасьці й канкрэтныя алагізмы, то ўсё роўна відавочны аматарска-дылетанцкі ўзровень «Нарысаў». У некаторай ступені аўтараў апраўдвае тое, што яны не зьяўляюцца прафэсіяналамі ў ваеннай гісторыі Беларусі акрэсьленага ў брашуры часу. Аднак, каб пазьбегнуць некаторых яўных недарэчнасьцяў, што сустракаюцца ў тэксьце брашуры, і не патрэбна быць вузкім спэцыялістам. І ў рэшце рэшт, чаму непрафэсіяналы дазваляюць сабе брацца за такую складаную справу як падрыхтоўка навучальнага дапаможніка для вайскоўцаў? Можна думаць, што хутка такі прынцып ляжа ў аснову падбору аўтараў пры напісаньні падручнікаў па матэматыцы, астраноміі альбо мэдыцыне. Між тым у Беларусі ёсьць спэцыялісты здольныя падрыхтаваць падобнае выданьне на належным навуковым узроўні, што, дарэчы, ужо зроблена. «Кароткі нарыс гісторыі Беларусі» ў 5-ці частках выйшаў у сьвет яшчэ ў 1993 г. Калі ж ён па нейкіх прычынах не задавальняе Упраўленьне выхаваўчай работы і інфармацыі Міністэрства абароны Рэспублікі Беларусь, то можна было хаця б перадаць альтэрнатыўны тэкст на рэцэнзаваньне не філолагу, а гісторыкам, прычым дасьледчыкам вайсковай гісторыі адпаведнага часу. Бяз гэтага беларускія вайскоўцы рызыкуюць атрымаць не дапаможнік па ваеннай гісторыі Беларусі, а нешта зусім супрацьлеглае

Загадчык аддзелу археалогіі й гісторыі Полацкай зямлі Інстытуту гісторыі АН Беларусі доктар гістарычных навук, прафэсар Штыхаў Г В

Загадчык аддзелу гісторыі Беларусі XIII-XVIII ст Інстытуту гісторыі АН Беларусі, кандыдат гістарычных навук Лойка П.А

Навуковы супрацоўнік Інстытуту гісторыі АН Беларусі кандыдат гістарычных навук Бохан Ю М

Пра сьцягі беларускія і іншыя

Басаў А Н Куркоў І.М. Флагі Беларусі ўчора і сёньня — Менск. Полымя 1994 34 С.. іл

Калі страсьці вакол беларускай нацыянальнай сімволікі не сьціхаюць і мяркуючы па новай хвалі цікавасьці да яе ў вышэйшых эшалонах улады, сьціхнуць ня хутка, поўная адсутнасьць сур'ёзных дасьледаваньняў па гісторыі нашых герба й сьцяга выглядае неяк ненатуральна. Таму кніжка А.Басава й І.Куркова, напісаная ў папулярнай форме, успрымаецца тым ня менш як даволі салідная праца на фоне звыклых спробаў зьвязаць генэзіс бел-чырвона-белага сьцяга з аднаго боку ледзь ня з кайзэрам Вільгельмам, а з другога — з акрываўленай павязкай невядомага але вельмі старажытнага князя

Чытач ня знойдзе ў кніжцы ні апісаньняў жахлівых злачынстваў, нібыта зьдзейсьненых пад гэтым сьцягам паліцаямі, ні ўпартага атаясамленьня зь ім вядомага па карціне "Бітва пад Воршай" рыцарскага крыжа Сьвятога Юр'я, ужыванага ў сваёй класічнай форме ва ўсёй сярэднявечнай Эўропе. Кніжка пазбаўленая празьмернага пафасу як са знакам плюс, так і са знакам мінус яна напісаная у стрыманай форме што дазваляе не аўтарам не агітаваць, а пераконваць чытача, прычым робіцца гэта зь дзелавітасьцю добрага рамесьніка, за якой адчуваецца не захапленьне, а павага людзей, што прынялі бел-чырвона-белы сьцяг як рэальнасьць, пратэставаць супраць якой няма сур'ёзных падставаў У гэтым напэўна, самы моцны бок кніжкі Можна меркаваць, што менавіта такі спосаб падачы матэрыялу мае найбольш шанцаў прыйсьціся даспадобы рахманаму, наіўна-асьцярожнаму й цяжкаму на палітычны пад'ём сярэднестатыстычнаму беларусу

Кніжка яўна разьлічаная не на адзін дзень; гэта ня ўлётка, а своеасаблівы дапаможнік. Нездарма ў якасьці рэцэнзэнта тут выступае начальнік аддзелу дзяржаўнай і геральдычнай службы Камітэту па архівах і справаводзтву. Пра салiднасьць выданьня сьведчыць і далёка не шараговая па нашых часах якасьць выданьня (маецца на увазе паліграфія, шматлікія тэкставыя памылкі ў разьлік не бяруцца) Шмат увагі зьвяртаюць аўтары і на агульныя пытаньні вэксілалогіі — навукі аб сьцягах а таксама гісторыі сьцягоў славутых дзяржаваў сьвету й суседзяў Беларусі Робіцца гэта нездарма. Тым самым беларуская сімволіка ўводзіцца ў сусьветны кантэкст, што мусіць павысіць яе аўтарытэт у вачох нават самага скептычнага й схільнага да аглядак на суседзяў чытача. Адным словам, у кніжцы ёсьць усё што напэўна й павінна быць у выданьнях такога кшталту. Праўда, калі б хто-небудзь, расьпешчаны чыста навуковай літаратурай, пачаў занадта крытычна ацэньваць кніжку А.Басава й І Куркова, то абавязкова знайшоў бы для гэтага падставы, бо праца, нягледзячы на ўсе яе вартасьці, зьяўляецца збольшага толькі кампіляцыяй шэрагу агульных, верагодна расейскіх выданьняў, пра што сьведчыць і выкарыстаная аўтарамі тэрміналогія. У гэтым, напэўна, і не было б вялікай бяды, калі б яна больш адпавядала гістарычным рэаліям Беларусі. А так застаецца толькі гадаць, чаму прапорац на рыцарскім кап'і называецца флюгерам, альбо адкуль у беларускай мове слова "знамя", якое, на думку аўтараў, азначала ў сярэднявеччы атрад рыцарскай арміі, нягледзячы на тое, што ў хроніках такія атрады фігуруюць як харугвы. Скептычна варта ўспрымаць і развагі аб тым, што "ў летапісах часта харугвамі памылкова называліся сьцягі". З большым правам можна гаварыць не аб "памылках" добра дасьведчаных у тонкасьцях сярэднявечнай тэрміналогіі сучаснікаў, а аб неадпаведным яе адлюстраваньні ў прапанаваным аўтарамі тэрміналагічным "наборы". Аднак асобныя хібы кніжкі аб беларускіх і ня толькі беларускіх сьцягах у дадзеным выпадку непазьбежныя. Ці ж можна патрабаваць ад папулярнага выданьня вычарпальнасьці и вывeранасьці выданьня навуковага калі й не навуковых маем небагата?

Д Бацяноўск

ГАРЭЛА СЬВЕЧКА

Уладзімер Арлоў

Калі пачую знакамітае пастэрнакаўскае "Свеча горела на столе, свеча горела..." (а яшчэ — калі парэжуся лязом), мяне нязьменна агортвае той самы ўспамін. У ім за вокнамі таксама з прысьвістам круціць завіруха, і гарыць на стале сьвечка і на яе дзьме з кута скавыш, але на гэтым падабенства скончваецца: ня падаюць на падлогу жаночыя чаравічкі, ня капаюць на скінутую сукенку гарачыя кроплі воску, агонь спакусы не ўздымае як анёл, сваіх крыжападобных крылаў, і двое каханкаў не зьнікаюць у сьнегавой імгле экзістэнцыйнага часу

У тым успаміне на мяне не міргаючы глядзяць вочы аднакласьнікаў, каля сьвечкі ляжыць аркушык паперы, зь якога я зараз павінен прачытаць тэкст прысягі, а класная кіраўнічка працягвае мне лязо: спачатку яго трэба прадэзінфікаваць у язычку полымя потым чыркнуць сабе па пальцы й расьпісацца крывёю. Насьмешлівыя позіркі аднакласьнікаў і спалохныя — аднакласьніцаў робяцца нясьцерпныя. "Не!" – крычу я і, дзьмухнуўшы на сьвечку, выбягаю у школьны калідор

Так зрываецца мае урачыстае уступленьне у атрад чырвоных сьледапытаў.

Час дзеяньня — 1968 год. Месца — наваполацкая школа, куды я прыйшоў, пераехаўшы з Полацку дзе ў такія гульні мы не гулялі.

Вядома, мікробы пацыфізму ў нашыя правінцыйныя палестыны тады яшчэ не залятали. Колькі сябе тагачаснага памятаю, мы, як і некалькі пакаленьняў нашых папярэднікаў, да самазабыцьця захоплена гулялі ў "вайнушку".

Калі я пайшоў у першы клас, трохі старэйшыя хлопчыкі судзілі і, паводле прысуду, павесілі над мостам над Палатой свайго аднагодка прызначанага "Гітлерам". Кажуць, такія выпадкі, асабліва ў першыя пасваенныя гады, здараліся ня толькі ў Полацку

Ролю эсэсаўца з сваей ахвоты ў нас звычайна выконваў Коля Кірпічонак. Ён спрытна пырскаў праз шчарбіну асцой і цадзіў "юдэн, камуністэн, камісарэн. Буд'ем немношко стрэляйт" з такой натуральнасьцю, што маленькія сэрцы безнадзейна абрываліся ў сьцюдзёную бездань (Мой сябра Вова Цымэрман, хоць і быў з усіх нас самы дужы, у такія гульні — відаць, дзякуючы геннай памяці — ніколі не гуляў, затое у класе пятым, падпільнаваўшы "эсэсаўца" Колю ў вечаровым завулку, моўчкі і з асалодаю зьбіў таго на горкі яблык.)

Сьляршa з гэтай вайной-вайнушкаю ўсё было проста й ясна. "Нашы" непазьбежна перамагалі "немцаў". "Нашы" былі спрэс героямі, а "іхныя" мярзотнікамі. Гэта была такая ж аксіёма, як і тое, што малочнае марозіва ў летамцы каля рынку каштавала 9 капеек.

У які час у дзіцячай душы зашкрэблася жамярыца сумневу — узгадаць бадай, немагчыма

Мінецца шмат гадоў пакуль хлопчык, што на допыце пляваў Колю Кірпічонку ў твар і нікога не "выдаваў" (а Коля, выціраючы рукавом пляўок, балюча біў "партызана" ў бок нагою ў "эсэсаўскім" кітайскім кедзе) зразумее, што вайна — гэта гераізм і брудная палітычная гульня, адвага й баязьлівасьць, разьлік і безразважнасьць і шмат чаго іншага, прычым разьмеркаванага зусім ня ў строгай адпаведнасьці з тым, чыя вайна — справядлівая а чыя — не. І яшчэ больш гадоў пройдзе, пакуль той хлопчык сустрэне ў Васіля Гросмана размову начальніка нямецкага канцлагеру зь ягоным вязьнем, адданым бальшавіком які бачыў Леніна, і ўкормлены фашыст-інтэлектуал, выпусьціўшы элегантны струменьчык духмянага цыгарэтнага дыму скажа свайму зьнясіленаму суроладам візаві прыкладна наступнае: вайна паміж гітлераўскай Нямеччынай і сталінскай Расеяй ёсьць трагічнаю недарэчнасьцю, і суцешыцца ў гэтай сітуацыі можна толькі адным — хто б ні ўзяў верх, нашая справа пераможа. А пасьля той хлопчык сустрэнецца зь людзьмі, якія хацелі ваяваць за Беларусь, не залежную ні ад Масквы ні ад Бэрліну, і ўрэшце апынуліся ў магілах пад Монтэ-Касіно і ў сталінскай вечнай мерзлаце або на берагох Антарыё й на Манхэтане. А пасьля ён сустрэне абчаплянага ордэнамі й мэдалямі "вэтэрана Вялікай Айчыннай" пра якога будзе дакладна вядома што гэты чалавек каваў перамогу усю вайну расстрэльваючы "врагов народа" пад Навасібірскам

У той час Коля Кірпічонак ужо даўно будзе служыць у КГБ, а Вова Цымэрман на ўсякі выпадак зьедзе ў Ізраіль і, напэўна, не даведаецца, што Хатынь спалілі ўкраінцы, асьвейскіх габрэяў і беларусаў стралялі й палілі ў хатах латышы, а на Глыбоччыне й Лепельшчыне лютавалі пакуль не перакінуліся замольваць грахі да партызанаў, "русские воины" з аддзелаў Радыёнава

Шмат чаго будзе потым, але пакуль — празгаданую жамярыцу дзіцячага сумневу.

Можа, яна завалтузілася ў той далёкі Дзень Перамогі калі я ўпершыню ўбачыў бацьку на моцным падпітку. Спачатку ён зьняў з свайго пракурорскага кіцелю ордэн Чырвонае Зоркі й дзясятак мэдалёў, а тады ўзяўся нам зь сястрычкаю апавядаць нешта падазрона негераічнае што зачапілася ў маёй памяці абрыўкамі павучынак з задаўненага бабінага лета: пра панічнае адступленьне "нашых" па стэпе да ракі Дон, пра вінныя склепы вугорскага графа, дзе у віне з расстраляных бочак патанулі колькі дзясяткаў п'яных салдацікаў і пра нейкага свайго сябра, якога за нейкую Дусю застрэліў чалавек зь дзіўным прозьвішчам Сьмершавец... Блытаныя ўспаміны скончыліся тым што бацька заплакаў і, мабыць помсьцячы таму Сьмершаўцу, прабіў сваім пяцифунтовым кулаком сьценку нашае фанэрнае шафы. Я плакаў ад страху Малая сястрычка румзала, бо хацела паглядзець салют Мама таксама плакала, цэлы вечар выцягваючы з разьбітай бацькавай рукі стрэмкі. Такім у сьлязах, і запомнілася тое сьвята

А можа, дзіцячая яснасьць успрыманьня мінулае вайны ўпершыню ўскаламуцілася, калі на іншы Дзень Перамогі бацькаў брат дзядзька Санька зацягнуў песьню, дзе былі загадкавыя ды зь відавочным прысмакам неасэнсаванае брыдкасьці словы пра камандзіра які спачатку камандаваў ротамі, а потым

В Ленинград пробирался болотами,
Целку ломая вдовы

А мо вінаватыя былі асьцярожныя маміны прыгады пра фольксдойча Паўля зь нямецкага гарнізону іхняе прыдняпроўскае вёскі, пра Паўля які паведамляў вяскоўцам, калі будуць хапаць моладзь на работу ў Нямеччыну або забіраць каровы які меў пасьведчаньне нямецкае антыфашыстоўскае арганізацыі, яўна падабаўся маёй маме і танцаваў зь ею на вячорках, які перадаваў патрэбныя партызанам зьвесткі і ў выніку быў зь нечага загаду застрэлены крыху зьбянтэжанымі хлопцамі зь лесу проста за хатаю, куды прынес ім чарговую паперку зь нейкімі лічбамі й малюнкам?

Мая бабуля Аўгіньня удава расстралянага ў 1933-м "врага народа", наконт тамтэйшых партызанаў выказвалася зь нязвычнай для яе ціхмянага характару экспрэсіўнасьцю Найбольш запала мне ў памяць гісторыя з апошняю карміцелькай вялікай сям'і маладой кароўкаю Цясюткай якую хавалі ў адрыне за сенам, але сусед Апанас, колішні камбедавец, раскулачвальнік і даносчык, штосьці спасьціярог і прывёў у адрыну сябрукоў з карабінамі, якія слухалі, ці дыхае сена, ды толькі разумная рагуля, чуючы пагібель, прытаіла дыханьне і ўратавалася, ўратаваўшы гэтым маму зь яе сёстрамі, а маімі будучымі цёткамі, што праз паўстагодзьдзя, калі мама ўжо будзе ў лепшым сьвеце, запытаюцца ў мяне, куды ж выбралі на самага галоўнага іх зямелю А Р.Лукашэнку — у Маскву ці ў Менск?

Мне здаецца, сумневы накшталт маіх варушыліся ня толькі ў маёй душы, проста мы старанна хавалі іх, доўжачы сваю "вайнушку" зь яе бясспрэчным падзелам на "нашых" і "немцаў", "вайнушку", у якой класе ў пятым у шэрагах байцоў нечакана зьявіліся кулямётчыцы разьведчыцы й мэдсястрычкі, і ім было наканавана ўжо зусім хутка ператварыць нас з загрубелых ваякаў у людзей цалкам цывільных, здатных хіба што на лакальную памежную сутычку з рэваншыстамі з ФРГ, што — па назову аднаго з Полацкіх прадмесьцяў — расшыфроўвалася як Фэдэратыўная Рэспубліка І рамы

А потым прыйшла завірушная зіма, калі мы перабраліся жыць у Наваполацак і калі на стале у музэі баявой славы гарэла сьвечка

Я думаю што адмовіўся падпісаць прысягу ня толькі праз боязь крыві ці з гігіенічных мерка

Працяг на старонцы 8

Вязень "чорнага сьпісу"

Валянцін Калнін

Пра апошнюю вайну ў мяне другасныя ўражаньні, бо нарадзіўся праз паўгода пасьля яе пачатку й далёка ад баявых падзеяў. Мы вярнуліся ў Менск у верасьні 44-га, у наміцi засталіся толькі цьмяныя адбіткі накшталт завываньня сірэнаў паветранага алярму ды зялёных касак жаўнераў што ўвіхаліся каля вайсковых прыладаў — мы жылі каля штабу Яшчэ прыгадваецца цёмнае неба, расквечанае букетамі сальвавых ракетаў, галашэньні малых "Ура!" ды аднойчы пачутае слова "Перамога"

У нашым доме, як і ў большасьці іншых сем'яў, пра баявыя падзеі ніхто не распавядаў: даволі было кніжак, фільмаў ды дзіцячых часам небясьпечных, гульняў. А для дарослых ня менш небясьпечна было расказваць пра іншую адрозную ад афіцыйнай сапраўдную вайну. У нас жа малых, складваўся свой, рамантызаваны вобраз падзеяў. Мы падзяляліся на групоўкі лётчыкаў ды маракоў з Малахава Кургана і выпендрываліся адзін перад адным "геройчнымі" чынамі. Ня памятаю гульняў у партызанаў ці падпольшчыкаў. З партызанкай знаёміліся тады па вельмі папулярнай кніжцы дзіцячых успамінаў "Ніколі не забудзем . Уражаньне зусім не рамантычнае, а жахлівае. Нават сьмешная на першы погляд гісторыя пра "тату Гісу" выклікала напружаньне и неспакой. Кніжка шмат разоў перавыдавалася, ды кажуць, першае выданьне было больш шчырае й драматычнае

Калі выпадала пачуць што-небудзь пра вайну ў доме, то звычайна гэта былі асобныя здарэньні. Памятаю расповед пра дарогу, па якой гналі фашыстаў на захад. Пад кожным тэлеграфным слупом ляжаў пасечаны з вывернутымі вантробамі труп чырвонаармейца. Другім разам субяседнік паказваў на бінокаль "Ён два разы ратаваў мне жыцьцё." Нашпігаваны ваеннай рамантыкай, я рыхтаваўся пачуць пра рукапашную бойку дзе пацукоў-фашыстаў пабіваюць біноклем, нібы пращчой На яве ўсё было прасцей — у цемнаватым адвячорак да акопаў з боку нашых пазіцыяў набліжаліся постаці. Было зьмярцьвеньне — нашыя ці ня нашыя? Праз бінокаль убачылі — немцы яшчэ здолелі як сьлед падрыхтавацца да бою

Такіх недрукаваных успамінаў па шматках у нашых галовах пазьбіралася даволі багата. Агульнае ўражаньне ад іх было тое, што вайна — гэта жах. Тым часам наш мэдыюм працягваў насычаць рамантызаванымі геройчнымі гісторыямі Нават сталых людзей акапіў сьверб пашыкаваць у промнях ваеннай глорыі. Калі я на пачатку 70-х гадоў працаваў па кансэрвацыі Берасьцейскай крэпасьці, на маё пытаньне, колькі засталося жывых абаронцаў супрацоўнікі музэю адказвалі: "Больш за 450 і рады іх стала павялічваюцца". А да 56-га ніхто нават не адважваўся прызнацца ў датычнасьці да тых падзеяў. Музэй паступова набываў рысы сьледчай камісіі: перакрыжаваныя роспыты, зьлічэньне з ранейшымі ўспамінамі перапіска з ворганамі...

Паступова ў нас сыноў ваеннага пакаленьня, склаліся два аблічны вайны. Адно афіцыйнае, з каменнымі сківіцамі шматлікіх воінаў на пастамэнтах, другое фармавалася лёсам уласнай сям'і. І калі першае не было трывалым і хутка зьнікала, як тыя тынкаваныя сківіцы з дрэнна зробленых помнікаў то другое зь цягам часу толькі набірала моцы У мяне сапраўдная вайна выявілася праз загадкавую гісторыю роднага бацькі якога я ніколі ня бачыў.

Пасьля вайны мая маці пайшла у замужжа за палкоўніка. Яшчэ зусім малы, я вельмі хутка быў намоўлены , што маю бацьку й братоў і яны мяне чакаюць. Мы пражылі разам 15 гадоў. Айчыма я праз усё жыцьцё называў "татам", нават калі нашыя шляхі разыйшліся. Нават школу я правучыўся пад ягоным прозьвішчам

Мне споўнілася 9 гадоў, калі дзядзька Андрэй матчын траюрадны брат, "расчыніў вочы" на праўду пра роднага бацьку. Прыводзіла мяне да дзядзькі амаль патаемна ад дамоўцаў мая бабулька, для якой ён быў вялікім аўтарытэтам. "Андрэй — за ўсіх мудрэй!" Прозьвішча яго — Мікульчык, як і ўсёй матчынай радні. Але пра сябе я называў яго Швэйкам — зьнешне ён моцна нагадваў славуты пэрсанаж створаны мастаком Ёэзфам Ладай. Ад вайны дзядзька ня меў нагі цяжкавата пераступаў на пратэзе які моцна рыпеў, і гэтае рыпеньне надавала яму яшчэ большай паважнасьці. Ён ніколі ня піў, але твар меў заўжды чырвоны, бо працаваў зваршчыкам.

Хоць дзядзька Андрэй быў даволі гаваркі пра вайну казаў мала. Менавіта ад яго ўпершыню я пачуў пра заградатрады франтавую бюракратыю ды самастрэлы. "Як гэта — самастрэл?" — пытаўся я. "А вось так: адзін лезе ў адзін акоп другі — у другі, той выстаўляе руку а гэты страляе. Потым мяняюцца Такіх "параненых" вылоўлівалі й расстрэльвалі, у мяне ж нагу парвала ва ўсіх на вачох і сьведкі й запісы былі ў парадку.. "

У адзін зь візітаў дзядзька пытаецца ў мяне: "Як прозьвішча тваіго бацькі?" — "Шлокін." — "Гэта ня родны бацька, а айчым. Твой сапраўдны бацька — Ка́льнін!" Ён нахіліў свой акруглы голаў блізка да мяне і паўтарыў з націскам на "а", — "Ка́льнін!" Навіна паступова перацякае ў мае мазгі, фармуючы ў іх новае паняцьце Сяджу ціхутка, прываблены кожным рухам твару дзядзькі Андрэя. Пры паўторы патаемнага слова, асабліва на літарах "ль", паміж зубамі зьяўляецца чырвоны, вільготны, язык, што яшчэ больш зьмякчае гучаньне, надаючы майму новаму "забытаму" прозьвішчу бляск нязвыкласьці й даўкі прысмак 'Ка́льнін!" Сталёвыя зрэнкі дзядзькавых вачэй — нібы плешкі цьвікоў, што моцна прымацоўваюць важкую інфармацыю да маёй душы

'Колькі зорак на пагонах айчыма?" — "Тры" — "А ў тваіго бацькі, Кальніна, іх было пяць ці нават шэсьць, ён быў знакаміты чалавек, не раўня гэтаму". Аднак я яшчэ ўпарціўся: "Затое на пагонах ёсьць два каляровых пасачкі — ён палкоўнік, а больш за чатыры зоркі ў афіцэраў не бывае!" — "Твой бацька быў найгалоўнейшым інжынэрам, вайсковым будаўніком, — сцьвердзіў нарэшце дзядзька Андрэй — а гэта ў сто разоў больш значыць чым твой неадукаваны палкоўнік!"

Навіна, хоць і нязвыклая, асабліва спалоху у маёй душы тады не нарабіла. Родны бацька ўваишоў у яе загадкавай, але міфічнай постацыю айчым жа заставаўся рэальным, жывым і пасьля пяці гадоў сумеснага жыцьця нават блізкім Над звычай стрыманы ў выказваньнях асабістых пачуцьцяў, айчым аніяк не адрэагаваў на "раскрыцьцё праўды", пакідаючы за маткай неабходнасьць тлумачэньняў. Напэўна маці была падрыхтаваная да "раскрыцьця", таму абмежавалася адразу толькі адной заўвагай: "Тваіго бацькі Калніна няма, ён прапаў бязь весткі ў вайну". Толькі пазьней, на працягу колькіх гадоў, яна пакрысе аднаўляла тыя ці іншыя падзеі.

Чым жа было выклікана жаданьне дзядзькі Андрэя "прасьвяціць мяне? Тады ўжо паміж маці и айчымам высьпяваў раскол Маю маленькую душу трэба было скіраваць на нейкі бок. Яшчэ раней вычын маці, якая дзякуючы сваёй прыгажосьці ды спрытнасьці здолела "акрушыць" палкоўніка, выхадца зь "іванаўскіх басякоў", выглядаў у вачох сваякоў як здрада традыцыям роду

Продкі па матчынай лініі былі безьзямельныя Мой дзед, дзякуючы чатыром класам народнага вучылішча, здолеў выбіцца толькі ў псаломшчыкі. Сама маці, таленавітая з маленства, мусіла перамагаць супраціў бацькоў маляваньню (білі па руках за "непатрэбны" занятак). У рэшце рэшт яна стала мастачкай, але ўвесь яе плён абмежаваўся кампазіцыямі габеленаў у гонар пералёту Чкалава праз Паўночны бягун да Амэрыкі, перадачы сялянскага хлеба геройчным партызанам ды інтэрнацыянальнага шэсьця ў абарону міру пад сьцягамі Леніна-Сталіна

З далечыні нашага часу я ўспрымаю тыя падзеі як усеагульную трагедыю. Маці ня вытрымала ўціску абставінаў. Узгадаваная на вёсцы пад Менскам, яна памятала й шанавала ўвесь сялянскі побыт: часам па-мастацку артыстычна інтэрпрэтавала характары ды мову аднавяскоўцаў, гатавала на Вялікдзень адмысловыя традыцыйныя прысмакі. Але разам з тым маці забараняла гаварыць па-беларуску, грунтуючы забарону фармальнымі сродкамі: маўляў, да тваіх надбалтыцкіх рысаў не пасуе беларушчына. Свае нацыянальныя праявы яна лічыла асабістай справай, як нейкі ўнутраны кансэрвант ня варты а нават шкодны для пераймання

З маран пра мастацтва у 1929 годзе чатырнаццацігадовая маці паступае у менскае ФЗВ на

Працяг на старонцы 8

ГАРЭЛА СЬВЕЧКА

Працяг з старонкі 7

ваньняў. Мне усе ж шоу пятнаццаты год і пры ўсёй тагачаснай інфантыльнасьці я мог ужо зьвязаць некаторыя факты ў ня надта артадаксальныя сілагізмы.

Мне, безумоўна было яшчэ рана казаць класнай кіраўнічцы, што больш страшнай за вайну з гітлераўцамі была вайна ўлады з уласным народам а сьмерць у Курапатах, ці ў нашых полацкіх Бельчыцах была нашмат больш жудаснай за геройчную сьмерць пад Сталінградам ці ў апэрацыі «Багратыён» Аднак я добра ведаў, што я ўнук пасьмяротна рэабілітаванага дзеда Максіма. Ад бацькі я чуў, што сталінскія "перегибы" ацэньваліся (тады) у дзясяткі тысяч жыцьцяў, і аднаго разу на ўгаворы класнай усё-такі (няхай і бяскроўна) уступіць у сьледапыты запрапанаваў зьбіраць зьвесткі ня толькі пра герояў Вялікай Айчыннай, але і пра тых, каго замучылі ў НКВД Класная паглядзела на мяне быццам на жыхара паўдзённага паўшар'я Юпітэру або як на чалавека, што ўцёк з колішняга бэрнардынскага кляштару ў полацкім Задзьвіньні, дзе была вар'ятня і дзе прыкладна ў той час псіхіятарам спатрэбілася цэгла, пасьля чаго бабінец кляштарнага касьцёлу разабралі, а косткі з пахавальняў пад ім раскідалі па двары пад нагамі ў хворых

Вынікам маёй прапановы сталася сур'ёзная размова класнай з маці Я быў дэфініяваны ідэйна нявыхаваным падлеткам. Пагатоў, вылазка лічылася ня першай. Аднойчы на ўроку гісторыі, пачуўшы ад настаўніцы што Ленін у эміграцыі "жил впроголодь и ходил в бедной, поношенной одежде", мы з выдатнікам Мішам Пеньяўскім, абурыўшыся гэткай міталягізацыяй, гучна зарагаталі. Другім разам мы спрабавалі выступіць супроць рэпэтаваньня на ўроку літаратуры літмантажу да сустрэчы з чарговай дэлегацыяй вэтэранаў, дзе мы павінны былі сядзець з гасьцямі на сцэне школьнае актавае залі вакол партызанскага вогнішча, зладжанага з вэнтылятару й прывязаных да яго піянэрскіх гальштукаў. (Трэба, праўда, прызнаць, што наш пратэст меў досыць банальную прычыну — мы ня вывучылі сваіх вершаваных тэкстаў, як зрэшты, і заданьня па літаратуры.)

Сярод тых, хто прыходзіў у наш клас і у музэй баявой славы ў пінжаках з планкамі баявых узнагародаў, траплялася розныя людзі. Сівы партызанскі камандзір апавядаў як адзін перамог у бал прыкладна 47 фашыстаў і, паказваючы ў музэі на партрэт вядомага полацкага падпольшчыка крычаў, што гэта "враг", які, працуючы ў гарадзкой управе, выдаваў савецкіх людзей. Падпольшчык, у сваю чаргу расказваў, што выдаваў не савецкіх людзей, а фальшывыя дакумэнты, зь якімі палачане пазьбягалі арышту і вывазу на захад, а партрэт свайго лютага апанэнта дапаўняў каларытнымі дэталямі кшталту пасылкі арднарцаў у баявыя рэйды з заданьнем зьбіраць па вёсках прыгожых дзяўчат і маладзіцаў. Памятаю найбольш мы паверылі бязрукаму вызваліцелю Полацку у якога вісеў на грудзях усяго адзін мэдаль "За отвагу а яшчэ — партызанскаму мінёру, што ўзгадаў, як дзень навылёт ляжаў зь мінаю каля чыгуначнага насыпу пад носам у нямецкіх патрулёў і, абсіканы з галавы да ног лясными мурашкамі бачыў як у яго паміж пальцаў вырасла трава.

Здаецца, тады я пачуў магнітафонны запіс песьні невядомага маскоўскага барда пра роту, праз якую увесну бягуць ручаі й цьвітуць пралескі Хрыпаты, пад Высоцкага голас сьпяваў:

Ах эта рота ах эта рота
А кто привел ее сюда,
Кто положил ее на снег?
Ах эта рота, ах эта рота
Нет не проснется по весне
Нет не проснется по весне

Прыпеў быў такі

Наступала по болоту,
А потом пошла назад.
В сорок третьем эту роту
Расстрелял заградотряд

Зьбіраць зьвесткі пра заградатрады я класнай вырашыў не прапаноўваць. За лепшае палічыў не распытваць яе і пра вёску, якую нібыта спалілі разам з жыхарамі не фашысты, а — за тое што там на пачатку вайны напаілі немцаў малаком — пераапранутыя ў іхнюю форму энкавэдысты, і пра тое, ці праўда, што быў загад ліквідоўваць адчыненыя на акупаваным абшары беларускія школкі, а заадно пускаць у расход беларускіх настаўнікаў... І эта мы чулі, калі пасьля афіцыйных выступаў вэтэраны бралі чарку й пачыналі адхіляцца ад генэральнай лініі.

Карацей, чырвоным сьледапытам я ня стаў

А раскруціўся ўвесь гэты клубок ад таго, што я парэзаў лязом палец, а зусім не сабраўся падступна кінуць цень на вэтэранаў 2-й сусьветнай у тым ліку й на таго ж двойчы паранёнага салдата, якога звалі Аляксеем Арловым. Я ведаю, што для вас (не ўважаючы на тое, што на вуліцах нашых ачышчаных ад немцаў гарадоў замест чорных гестапаўскіх машынаў адразу ж завуркаталі варанкі доблесных чэкістаў, не ўважаючы на вяртаньне калгаснага прыгону, не ўважаючы на тое што ў Сібір пасхалі ўжо ня вёскі, а цэлыя народы не ўважаючы на тое, што ўжо праз нейкія два тры гады пераможаныя аказаліся сыцейшымі й заможнейшымі за пераможцаў, не ўважаючы на тое, што краіна-пераможца Беларусь у выніку 2-й сусьветнай вайны страціла Віленшчыну і Беласточчыну) паведамленьне пра разгром Гітлера, пэўна, назаўсёды застанецца самым шчасьлівым днём

Для вас перамога да апошняе хвіліны будзе Вялікаю Перамогаю

Але ж вы таксама ужо даўно зразумелі выйграўшы вайну, можна прайграць мір.

Вязень "чорнага сьпісу"

Працяг з старонкі 9

станочніцу, адначасова наведваецца ў мастацкую студыю Па вулічных рэйках Менска яшчэ цягнуцца вагончыкі конкі, яшчэ можна на Ніжнім Рынку паласавацца смачнымі духмянымі пончыкамі яшчэ жыды на Нямізе трасуць маленькімі мяшэчкамі: "Золата, золата прадам золата!" Але ўжо ўзнялася хваля супраць нацдэмаўшчыны, адна за другой гаснуць зоркі кволай яшчэ беларускай культуры. У 33-м трагічная навіна з дому — арыштаваны бацька, забрана карова, перадачаў да бацькі не прымаюць (праз шмат гадоў даведаліся: хутка й беспадстаўна расстраляны) Мая бабка з малодшымі дзецьмі памкнулася ў Сібір да брата, сталыпінскага перасяленца Маці засталася ў Менску адна

Нарэшце самотны лёс зьвёў маіх бацькоў разам маці выходзіць у за маладога таленавітага інжынэра Пасьля заканчэньня архітэктуры ў родным Кіеве па вайсковаму абавязку ён быў скіраваны ў Менск ды так і застаўся працаваць у вайсковым бюро Зорак ці трохкутнікаў на пятліцах ён не насіў бо працаваў цывільным, г зн. вольнанаёмнікам — за званьне не плацілі дый чыста вайсковых збудаваньняў праектаваць не даручалі. Менавалі яго Калнынь Валянцін Уладзіміравіч Бацька яго, як і маці, латыш чыстай крыві быў малодшым сынам уладара нейкага параходзіка, які пры падзеле маёмасьці ніяк не даяліўся, і мой дзед у пошуках сталасьці апынуўся на Украіне, працаваў горным інжынэрам. Тамака ж у 37-м напаткаў яго стандартны лёс: за "ўціск моладзі" сасланы ў Казахстан, адкуль ужо не вярнуўся Такі вось радавод. Цяперашняе маё прозьвішча пазбаўленае латыскага глянцу, паўстала ў эвакуацыі, ля Волгі, дзе пры напісаньні мэтрыкі ня надта пільнаваліся нацыянальных асаблівасьцяў

Бацька мой належаў да кшталту чыстых інтэлігентаў (па словах маці "ня мог цьвіка ўбіць у сцяну"), але быў вельмі адказны за справу. Ён кіраваў узьвядзеньнем значных будынкаў, у тым ліку Дома Чырвонай Арміі (цяпер акруговы Дом Афіцэраў). Тут упершыню ў Беларусі зьявіўся крыты басэйн. З басэйнам зьвязаныя два выпадкі з бацькавага жыцьця У адным ён, аглядаючы заканчэньне працаў, уваліўся ў напампаваную для спробы ваду. Другі выпадак адбыўся ў часе візіту галоўнакамандуючага Беларускай акругі Убарэвіча. Зірнуўшы ў басэйн глаўком запытаўся: "Чаму тут пахілае дно?" — "На плыткім баку будуць плаваць пачаткоўцы" — "Чырвонаармеец мусіць не баяцца глыбіні! Дно выраўняць па ўсёй даўжыні! Выконвайце! Да пабачэньня!"

Ні ў адным пасьляваенным даведніку прозьвішча бацькі не фігуруе, хоць ён распрацаваў у Доме Чырвонай Арміі некалькі інтэр'ераў, быў членам Саюзу архітэктараў і нават уваходзіў у яго праўленьне. Спачатку я думаў што гэта з за сакрэтнасьці ваеннага ведамства Аднак прычына была іншая

На пачатку 60 х калі я навучаўся архітэктуры у Політэхнічным, некаторыя выкладчыкі, спатыкаючы мяне, успаміналі бацьку. Пазьней, ужо у праектных установах, таксама траплялася яго знаёмыя і адразу было запытаньне "Дзе бацька цяпер?" Я абмяжоўваўся афіцыйным "Прапаў бяз вестк "

На чацьверты дзень вайны Менск моцна бамбілі Зачапіла й кватэру маіх бацькоў Пасьля вяртаньня з схованкі бацька забараніў лезьці ў аварыйныя пакоі Маючы ў кішэні два траякі, ён аддаў адзін маці і ўладкаваў яе, апранутую ў летнюю сукенку, разам з маім двухгадовым братам і бабкай у палутарку, што кіравалася на ўсход. Сам жа з матчыным братам-юнаком, ня здолеўшы ўладкавацца на калёсы, рушыў з палаючага гораду пехатою

Дзядзька ўспамінаў што яны не дайшлі яшчэ да Лагойска, як прысьпела ноч. Разам з групай вайскоўцаў вырашылі заначаваць пры ляску далей ад шашы Было пагодна й ціха. Ад шашы даляцеў гук матораў. Камандзір загадаў праверыць дарогу Вяртаюцца пасланыя: "Немцы!" — "Ня можа гэтага быць!" Вайскоўцы доўга перашэптваюцца. Раптам у цемры замільгацелі белыя пялёсткі, пачуўся шоргат кустоўя і — цішыня Пялёсткамі аказаліся вайсковыя пасьведчаньні — армейская адзінка перастала існаваць Было 28 чэрвеня

Ад Лагойска ўцекачоў завярнулі назад, у Менск. Тут шляхі бацькі й дзядзькі разьмінуліся: апошняга неўзабаве вывезьлі на працы ў Нямеччыну. Потым яго вызвалілі з усходу, і ён пасьпеў яшчэ павяваць

Пасьля вайны маці сустрэлася зь нейкім інжынэрам з Смаленску, які жыў разам з бацькам першыя дні акупацыі Гэты інжынэр адразу арганізаваў уласны "бізнэс" — вырабляў са скуры паскі для гадзіньнікаў Бацька не прыстасаваны да чаго іншага акрамя інжынэрыі, доўга бедаваў урэшце пайшоў па прафэсіі ў Гарадзкую Управу Адразу адкрылася язва страўніка, туляўся па лякарнях Потым сьлед яго зьнікае Пазьней сярод сваякоў доўга трымалася меркаваньне што ад хваробы ён у Менску й памёр. Аднак зьявілася яшчэ адна зьвестка ад старой знаёмай нашай сям'і, што ў вайну заставалася ў Менску. Недзе напрыканцы 43-га да яе завітаў бацька і казаў, што зьбіраецца ў Рыгу да сваякоў. Знаёмая тым часам пакавалася ў Трокі да сястры: атрымалася разьвітальная вячэра Гэта была апошняя пэўная зьвестка пра бацьку

Я намагаўся распачаць росшукі ў Рызе Аднак савецкая сістэма самастойных росшукаў не вітала: згодна зь дзіўным правілам, іх можна было ўсчыніць толькі зь месца свайго жыхарства Давялося суцішыць свой імпэт ды як сьлед усё разважыць

Развага першая Калі б нават застаўся бацька жывы й пажадаў вярнуцца ў Менск, то напэўна вярнуўся б Але зь якім багажом? Сын рэпрэсаванага жыў у акупацыі, працаваў на немцаў. Магчымы вынік вядомы Адзін бацькаў знаёмы, мастак, дзеля кавалка хлеба намаляваў на замову партрэт фюрэра Пасьля вайны нехта пра гэта паведаміў. Небараку адразу кінулі ў турму, толькі заступніцтва іншых мастакоў ды "высокіх" сяброў уратавалі яго. Мабыць у якасьці адкупленьня даручылі яму пазьней выкананьне эскізу беларускага савецкага сьцягу

Такім чынам, спадзеваў на зьяўленьне бацькі ў Менску не заставалася Пазьней наўрад ці ён мог паверыць у хрушчоўскую "адлігу", калі шмат беларусаў з-за мяжы павярталася на бацькаўшчыну, але, хутка з'арыентаваўшыся, паўцякалі назад.

Развага другая. Нават калі б я знайшоў бацьку, ды яшчэ ў іншым месцы, ці прызнаўся б ён да мяне? Ні я, ні ён адзін аднаго ня бачылі мой старэйшы брат памёр у эвакуацыі, асабістыя стасункі з маці былі няведама якія. Калі я маю айчыма, то чаму ён ня мог займець новую сям'ю? І што нас тады магло зблізіць — адно падабенства ды покліч крыві? Навошта? Вось калі б я зрабіўся знакамітасьцю, а родны бацька дзесьці качаўся пад плотам..! Але тут успомніўся Джэк Лондан, які, ужо стаўшы вядомым пісьменьнікам, зьвярнуўся лістоўна да меркаванага бацькі з просьбай пацьвердзіць сваё сыноўства аднак атрымаў адмоўны адказ.

Вынік маіх разважаньняў склаўся наступны: ці варта шукаць тое, што ўсё адно ня знойдзеш, а знайшоўшы, згубіш канчаткова? Няхай ужо застаецца рамантызаванае, самім выпеставанае аблічча, не папсутае непрадказальнымі рэаліямі. Спагадлівасьць бацькавых знаёмых пры ўспамінах аб ім толькі ўмацоўвала маю выснову. Я не адчуваў за ім якой-небудзь заганы, каб не ганарыцца ягоным імем (апрача, можа, толькі таго, што ня ўмеў бацька "цьвік загнаць у сьцяну"; гэта зь дзяцінства трохі мяне дапякала і шмат чаму прымусіла навучыцца)

Далейшыя падзеі толькі пацьвердзілі слушнасьць маіх высноваў. Недзе ў 72-ім годзе маці кажа "Падыйдзі да Валянціна Іванавіча, ён з кімсьці сустрэўся на адпачынку і даведаўся нешта цікавае пра твайго бацьку." Валянціна Іванавіча я ведаў добра — бацькаў даваенны калега, архітэктар, выкладаў у нашым інстытуце. Накіроўваюся да яго. Спачатку роспыт пра маці, працу. І раптам зьненацку: "Твой бацька Калнін — герой! Ён сарваў са сьцяны ў нямецкай установе план умацаваньняў Менску й перадаў партызанам! Больш нічога ня стану расказваць, вось табе адрас сам спаткайся са сьведкам!"

Тэлефаную па нататцы, дамаўляемся прыходжу на адну з катэдраў пэдінстытуту Мяне сустракае сівы са спакойным, крыху прытомленым тварам стары. Прадстаўляецца: Хвядот Акімавіч. Першае стандартнае запытаньне "Дзе цяпер Ваш бацька?" Ня менш стандартны адказ: "Прапаў бязь весткі. Я сам хацеў бы дазнацца, бо вельмі мала ведаю дый ніколі яго ня бачыў". — "Шкада цікава было б зь ім зноў сустрэцца"

У часе вайны Хвядот Акімавіч быў рудавалосы моцны дзяцюк добра валодаў нямецкай мовай Пасьля спэцпадрыхтоўкі яго закінулі да партызанаў, каб праз іх наладзіць сувязь зь менскім падпольлем. Адзін зь менчукоў прапанаваў сустрэцца з маім бацькам, якога ён да вайны добра ведаў. Сустрэча адбылася ў хаце таго менчука Пілі гарбату. Пачаліся агульныя размовы з накірункам, каб высьветліць адносіны да нямецкай акупацыі. Адказы здаліся Акімавічу дастатковымі для наступных захадаў

"Тут я прапанаваў Вашаму бацьку супрацоўніцтва з намі. Валянцін Уладзіміравіч неяк адразу замкнуўся. Прадчуваючы марнасьць захадаў, я пачаў прапаноўваць выгоды — знайсьці сям'ю ў эвакуацыі, неяк матэрыяльна ёй дапамагчы. Маўчыць. Потым падумаў крыху й прапанаваў сябе ў партызаны каб змагацца са зброяй у руках Кажу: Вы нам патрэбныя тут, дзе працуеце, ва ўправе — Не, — адказвае, — тут не змагу. — Чаму? — Я ўвесь навідавоку: вядомы спэцыяліст валодаю нямецкай мовай. Калі што станецца, то першага падхопяць мяне

Так наша размова скончылася на нічым

Я разумею працягваў далей Хвядот Акімавіч што быў тады малады нявопытны. Да таго ж Валянцін Уладзіміравіч мог успрыняць усю размову як правакацыю з боку фашыстаў. Ніякіх даверальных лістоў ці дакумэнтаў я з сабой ня меў пэўных доказаў сваёй лаяльнасьці таксама. На гэтым мы й разыйшліся. Пазьней, у партызанскім атрадзе аб сустрэчы я склаў справаздачу".

У час роспаведу я зь нецярплівасьцю чакаў словаў пра бацькаў геройскі ўчынак з планам умацаваньняў, знарок не падштурхоўваючы памяць субяседніка, каб не закрануць шчырасьці Але гаворкі пра тое не было.

Успаміны былога падпольшчыка працягваліся. Недзе праз паўгады ён меўся спаткацца з бацькам яшчэ раз, але зусім зь іншай нагоды. У Менску адбыліся масавыя правалы падпольля Здрайцу адразу вызначыць не ўдалося, ажыцьцявіць контрразьведку не выпадала Каб захаваць рэшткі дзейных падпольшчыкаў і зьберагчы сувязь з Цэнтрам, камандаваньне вырашыла зьнішчыць усіх староньніх, хто так ці йнакш сутыкаўся з падпольлем. У "чорны сьпіс" трапіў і мой бацька. Але ў Менску яго ўжо не было Потым здрайцу знайшлі й пакаралі; на партызанскім узроўні імя бацькі было рэабілітавана

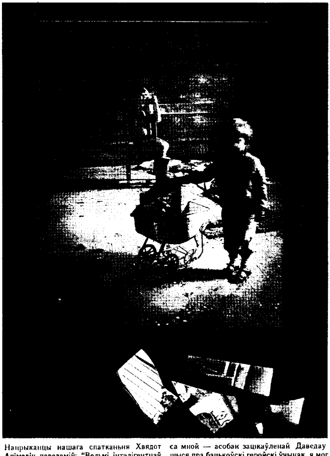

Напрыканцы нашага спатканьня Хвядот Акімавіч паведаміў: "Вельмі інтэлігентнай асобай быў Валянцін Уладзіміравіч. Зараз я дапісваю кніжку пра тыя часы, абавязкова ўстаўлю туды ўспамін пра сустрэчу зь ім Але прозьвішча названа ня будзе, бо камісія ЦК партыі такога не прапусьціць Шкада што Вы ня ведаеце пра яго далейшы лёс"

Кніжка Хвядота Акімавіча выйшла у наступным годзе. Пра сустрэчу з маім бацькам там нічога не было Затое згадвалася пра перадачу партызанам плану нямецкіх умацаваньняў Менску. Але заслуга прыпісвалася... таму самаму менчуку, у доме якога адбылася знамянальная сустрэча

Што ж заставалася пра ўсё гэта думаць? Архітэктар Валянцін Іванавіч называў героем менавіта майго бацьку Можа ён што наблытаў ці нафантазіраваў? Тады чаму Хвядот Акімавіч так шчыра шкадаваў, што ня зможа сустрэцца з бацькам ізноў? І чаму ен надаваў той, па сутнасьці безвыніковай, сустрэчы такое важкае значэньне, што нават зьбіраўся пра яе распавесьці ў кніжцы?

Да таго ж дадавалася яшчэ адна акалічнасьць Аказваецца, бацька ведаў, што нарадзіўся я, што памёр мой брат Куды скіравалася зь Менску наша сям'я, ён ведаць ня мог. Эвакуацыйныя шляхі занесьлі яе аж у Куйбышаўскаю вобласьць Гарады былі напханыя бежанцамі. Маці ўдалося знайсьці прытулак у адлеглым пасёлку пры суконавальнай фабрыцы, за паўсотні вёрстаў ад чыгункі. Якім чынам зьвесткі пра нас маглі дайсьці ў акупаваны Менск?

Тут магчымае толькі адно прымальнае тлумачэньне. Дамова аб супрацоўніцтве бацькі з падпольшчыкамі ўсё ж адбылася, магчыма, з другога захаду. І план умацаваньняў здабыў менавіта ён. У выглядзе кампэнсацыі або гарантыі бацьку далі зьвесткі пра сям'ю (хоць ніхто зь сям'і адваротных зьвестак не атрымаў і дапамогі таксама) Хутчэй за ўсё ўчынак з планам застаўся адзіным выпадкам супрацоўніцтва, бо хутка падпольле завалілася й бацька апынуўся ў "чорным сьпісе" непазьбежных ахвяраў паратунку. Магчыма, ен сам падаўся зь Менску з тае ж прычыны.

Паўстае пытаньне, чаму Хвядот Акімавіч не расказаў усю праўду пры сустрэчы са мной? Можа так і было, як пададзена ў кніжцы? Але ж архітэктар Валянцін Іванавіч ня мог сам прыдумаць тую гісторыю, бо кніжка з друку яшчэ не выходзіла? Не, такім паваротам падзеяў нічога ня вытлумачыш Напэўна стары падпольшчык распавядаў архітэктару ўсё шчыра, як тое вядзецца пры размове з выпадковым знаёмым. Іншая справа са мной — асобак зацікаўленай Даведаўшыся пра бацькоўскі геройскі ўчынак, я мог 'качаць правы", патрабаваць абавязковага ўключэньня эпізоду ў кніжку альбо дамагацца дакумэнтальных доказаў, каб скарыстаць іх потым дзеля атрыманьня нейкіх ільготаў Залішнія турботы для старога. Нягледзячы на тое, што вайна даўно мінулася, "чорны сьпіс" заставаўся, і сьведчаньнем таму была заўвага Хвядота Акімавіча пра цэкоўскі кантроль над прозьвішчамі ў друку. Адзінае што заставалася былому падпольшчыку — выказаць прыватна свае добрыя ўражаньні ад сустрэчы з гэтым чалавекам

Што датычыць прыпісаньня гераічнага ўчынку іншай асобе, то такія рэчы рабіліся нават у часе вайны Адзін былы партызан скардзіўся ў прыватнай размове, што ўсе пушчаныя ім пад адхон гітлераўскія эшалоны прыпісаў сабе іх камандзір і атрымаў за гэта зорку Героя З свайго боку я не зьбіраўся атрымліваць нейкія авансы за бацькоўскі ўчынак, але разьлічваў пачуць шчыры росповед пра ваенны пэрыяд ягонага жыцьця І тое што я атрымаў нават у выглядзе паўпраўды было для мяне дастаткова.

Гады чатыры таму выпадкова я сустрэўся яшчэ з адным бацькавым знаёмым ваеннага часу — ён таксама працаваў у Гарадзкой Управе. І вось ён паведамляе мне аб спатканьні з бацькам у... 1962 годзе Адбылося гэта перад Домам Ураду. Адтуль выходзіла нейкая дэлегацыя й накіроўвалася да машынаў з латвійскімі нумарамі. Група прыпынілася акурат тады, калі міма рухаўся той знаёмы. Раптам ад групы памкнуўся да яго чалавек, падобны на бацьку Знаёмы выпрастаў руку, той нібы таксама "Валянцін Уладзіміравіч?" Рука чалавека з групы паволі пачала адсоўвацца: "Вы памыліліся" — "Як жа я — гэта той, мы разам працавалі!" — "Не вы памыляецеся," і рушыў да групы. Знаёмы доўга ня мог супакоіцца: тая ж постаць, той жа твар, нават прышчык на левай шчацэ той самы! А першае памкненьне, прыўзьнятая рука? Напэўна, не адразу ўцяміў, адкуль знаёмства рушыў інстынктыўна. Але потым усплыло відмо "чорнага сьпісу" пачуцьцё небясьпекі Замкнуўся Не прызнаў. Адыйшоў.

15 4 95

НА БАЛЬШАКУ

Аляксандар Зданковіч

22 чэрвеня 1941 г

Ня гасьне у памяці маей той ясны сонечны дзень раньняга лета, зялёная ярына шырокіх палёў і квецень паўзрэчных лугоў. Хорам птушынага сьпеву пачынаўся той дзень нядзеля. Усё быццам спачывала, услухоўваючыся ў гэты музычны настрой у прыродзе нашай краіны. Неба чыстае сіняе несла ў сабе супакой для ўсіх хто адчуваў перамучаньне папярэдняга дня працы, неспрыяльных умоваў быту. Шмат хто зь людзей зазнаваў нялёгкія перажываньні ды страціў надзею на шчасьлівейшае жыцьцё пад "сонцам", якое асьвятляла быт нашага народу й аб якім усё больш дакучліва было чуваць на частых мітынгах ад палітработнікаў. Гэта было сталінскае сонца з крамлёўскімі зорамі. Пад гэткім небам цяпер мы жылі й нялёгка працавалі ў калектыўнай гаспадарцы накінутай людзям супраць іхняе волі.

Абагуліўшы зямлю й маёмасьць людзі самі сталі абагуленай маёмасьцю і ўласнасьцю камуністычнае партыі. Рэдка калі мы мелі вольныя нядзелі, пераважна гэтыя дні выкарыстоўваліся для прапагандавай мэты заўсёды актыўнымі палітрукамі.

Таксама і у гэтую нядзелю сьпехам на самакаце зьявіўся да нас у дом палітрук па прозьвішчу Шэмрай сам з Адэсы. Паколькі я меў самакат і быў сынам старшыні калхозу імя Сталіна ў двары Ганова, ён загадаў мне зараз жа паведаміць усіх жыхароў пра мітынг у залі калхозу. Наш калхоз налічваў 140 сем'яў.

Хутка людзі сабраліся, палітрук зьяўвіўся на сцэне й абвесьціў, што мінулае начы "гнілая фашысцкая Нямеччына" напала на гарнізоны Чырвонай Арміі, што ўжо поўнасьцю пажарам вайны ахопленыя сумежныя тэрыторыі заходняй Беларусі і Украіны

Махаючы пагрозьліва кулакамі, ён заклікаў кожнага на барацьбу супраць "згнілога фашызму" Гэта быў дагэтуль нікому ня ведамы тэрмін У савецкай прэсе пісалася аб добрых суседзкіх адносінах зь Нямеччынай а пра фашызм згнілы ці здаровы, — ні слова.

Грамадзтва ня ведала аб сапраўднай сутнасьці гітлераўскай Нямеччыны. У людзкой памяці немцы заставаліся надрэннымі з часоў Першае сусьветнай вайны. Па-за франтавымі дзеяньнямі яны адносіліся да мірнага жыхарства з цывілізаваным парадкам. Таму сёньняшняя пагроза, аб якой гаварыў палітрук, не ўспрымалася слухачамі як запалохваньне альбо жах

На працягу 21 месяца знаходжаньня тут бальшавіцкае ўлады так шмат з гэтае сцэны сплыло хлусьні ад падобных палітрукоў, што людзі пачалі ўяўляць сабе зьмену гэтае ўлады на іншую, лепшую і дзівіліся толькі самому факту што такая Нямеччына магла заатакаваць магутную Чырвоную Армію

Падумаць толькі, — яшчэ 21 месяц таму назад ішлі непарванай сьцяной роўна праз два тыдні, валілі нашым бальшаком: пяхота, коньніца, танкі, тачанкі, артылерыя, матарызаваная пяхота, цяжкая артылерыя цягнутая трактарамі тыпу "Сталінец", пазьней транспарт на цяжкіх аўтамашынах — усё гэта на захад. А на пачатку лета 1940 году Чырвоная Армія ізноў рушыла, на Прыбалтыку, занімаючы Літву некалькі дзен пазьней — Латвію й Эстонію...

Ня верылі людзі такому здарэньню, а скрыта цешыліся, што нарэшце, ашуканская палітыка Сталіна праваліцца а зь ёй і тэрор НКВД. Шмат хто паводле даносаў розных паўзуноў, быў вывезены ў далёкія землі Сібіру, горш сталася тым, што былі пасаджаныя ў турмах як "палітычныя" — пазьней выявілася — яны ўсе былі замардаваныя Сярод сотняў ахвараў былі мне асабіста блізка знаемыя людзі: Зданковіч зь вёскі Шурпакі, Зінкевіч з хутара Вытаркі й Цярэнцеў зь вёскі Варонка. Гэта былі прыкладныя сяляне, гаспадары Людзі, якім пры нармальным дзяржаўным ладзе выказвалася б пашана ды гонар. Бальшавіцкая сістэма якраз такімі людзьмі запоўніла была Бярэзьвіцкі манастыр, ператварыўшы яго на турму ды колькі ж такіх турмаў на нашай беларускай зямлі было ўтворана

З высокага паднябесься далятаў цяпер нейкі дрыгучы працяжны тон. Людзі выходзілі з хатаў перш наводзячы свой слых туды адкуль той тон гул плыве. Там, у нябеснай сінечы як журавы праносіліся эскадрылі самалетаў. Пачынаем лічыць... Дваццаць адзін, дваццаць два Яшчэ нядаўна у дзень 1-га траўня на дэманстрацыях паўсюдна ўзносілася слава "мудрай" палітыцы бальшавікоў ды іхняму правадыру тав Сталіну
Заходняя Эўропа залітая полымем вайны й надыходзіць час калі Чырвоная Армія зможа вызваліць эўрапейскія народы...

Пазьней таго ж дня калі ўсяму жыхарству стаў ведамы факт пачатку нямецка-савецкай вайны, паветра ўжо сутрасалі бамбавозы. Людзі паддаліся глыбокай сумнай задуме над няшчаснымі жыхарамі беларускіх гарадоў: Полацку, Віцебску, Менску Колькі ж цярпеньняў зазналі яны жывучы пад серпам і молатам, а цяпер... Чорныя арлы будуць бамбіць, дзяўбсьці, рваць на кускі целы гаротнага, нявіннага люду

Хацелася ў той час болей ведаць пра фронт, аднак ніводная газэта ў нашую мясцовасьць у другі дзень вайны не зьявілася Міналі наступныя дні а газэт так і не было.

На чацьверты дзень вайны мясцовыя кіраўнікі далі драла зь сельсавету й мясцовасьць нашая стала безурадавай

Гэтымі днямі пачалі падаць дажджы і бальшак стаў невыгоднай дарогай для аўтамашынаў. Вайенныя падразьдзяленьні Чырвонай Арміі, пацярпеўшы крах на захадзе, працягвалі свой паваротны маршрут на ўсход Здавалася што яны ўцяклі ад фронту, уцалелі...

Санітарныя машыны спыніліся пры бальшаку на цьвінтары вескі Касьцюкі. Санітары выводзілі й выносілі параненых байцоў дзеля асьвяжэньня Размаўляючы з санітарамі й раненымі, мы высьветлілі, што раны гэтым байцам былі прычыненыя цывільным жыхарствам Літвы ў часе адступленьня гэтых ваенных частак Адзін з гэтых параненых ужо сьпялейшага веку, знакамі даў зразумець што ён быў схоплены й яму адрэзалі язык, што мае дзесьці дома жонку й двое дзетак. Іншы, прастрэлены, уніформа закарэла засохлай крывёй, яшчэ ледзьве жыў. Трэці тлумачыў, як літоўцы зьдзекуюцца над злоўленымі байцамі зойдзеш у хату па ваду — там нікога жывога, як раптам з падвалу старуха адкрывае стральбу з рэвальвэра. "Ну хай толькі вернемся, яшчэ мы адпомсьцім", — дадаў на заканчэньне. Праз тры гады пазьней гэтак і сталася

Ваенныя пыталіся пра тутэйшы партыйны апарат й ня верылі, што партыйцы зьбеглі ўжо на чацьверты дзень вайны, што ўся адміністрацыя нават у раене не йснуе

Пазьней нашым бальшаком пачалі йсьці цяжкія машыны, запоўненыя байцамі. На размоклым грунце пад цяжарам гэтых машын утвараліся глыбокія каляіны зь якіх машыны ня ў стане былі выехаць, калі трэба было абмінуць машыну, што загразла наперадзе. І ўся калона спынялася У часе падобнага затрыманьня мне давялося быць у хаце нашага суседа, што стаяла пры самым бальшаку ды вокнамі паглядала на яго Байцы кідалі ў каляіны дровы гэтага дзядзькі, каб вывезьці свае машыны

У хату суседа зайшло некалькі камандзераў, расьселіся навокал стала на покуце Хутка зьявіўся яшчэ адзін камандзер, напэўна адказны за гэтую калону, і зьвярнуўся да прысутных з такімі словамі: "Товарищи командиры, враг уже далеко в тылу он занял базу горючего, поэтому не имеется снабжения и горючего у нас нет, что по вашему мнению нам делать?.." Адказ паступіў хутка — пераліць паліва, якое заставалася ў цяжкіх машынах, у легкавыя машыны, а усе "ребята", якія дасюль ехалі на цяжкіх машынах, павінны далей ісьці пешшу

Загад быў зараз жа перададзены па калоне Атрымаўшы такую зьвестку, што паліва не паступіць, а вораг далёка ў тыле значыць, адступаць няма куды, байцы пачалі прыймаць адпаведныя меры... Схаваўшыся з парай байцоў ад дажджу ў падстрэшшы, мы пачулі з гасьцінца нейкія стрэлы Мяне гэта страшна ўзрушыла, і я спытаўся ў іх, што гэтая страляніна абазначае... Яны растлумачылі мне, што гэта "ребята подстреливают себя, чтобы не быть реорганизированными, нет нам за что бороться' Далей пачалі распавядаць, якое горкае было іхняе жыцьцё, што ў Савецкім Саюзе няма ніводнае сям'і, якая б не пацярпела ад тэрору Расказвалі, як немцы франтавікі сваім добрым здаровым выглядам і ўніформай былі больш падобныя да тых, што ідуць на бальчымся ў бой "Мы ў параўнаньні зь імі — жабракі"

Наблізіўшыся да нас, іншы баец, які быў беларусам камэнтаваў па-беларуску· "Глядзі, якой выдатнай была наша авіяцыя у такія маразы бамбардуючы Гэльсінкі. Дзе яна цяпер? Ніводнага самалёту ў паветры!?"

У Беларусі мне было найлепей...

Гутарка з рэдактарам паэзіі польскага часопіса «Twórczość» Земавітам Фэдэцкім

Земавіт Фэдэцкі — вядомы варшаўскі літаратар, перакладчык і крытык. У часе вайны жыў на Лідчыне, дзе зьбіраў народныя песьні. Аўтар зборніка «Цёплыя вечары ды халодныя ранкі альбо што сьпявалі ў Фэліксове» (1992). Паводле палітычных перакананьняў — сацыяліст (з арыентацыяй не на Сталіна, а напрыклад на Вілі Бранта) паводле паходжаньня — беларускі пан, памешчык

«НН»: Пан у стэрэатыпах беларушчыны — вобраз адмоўны як у фальклёры так і ў літаратуры "Дык маліся ж бабулька да Бога, каб я панам ніколі ня быў" (Ф.Багушэвіч) А яшчэ пан — значыць паляк.

— Аднак большасьць тых памешчыкаў, асабліва драбнейшых, былі часта беларускага паходжаньня Найлепшы прыклад — мой дзядуля, пан Юзэф Міхневіч, які ў маентку гаварыў па-беларуску... Наш род з боку маці — Крыўцы, гэта нават племянное прозьвішча Крыўцы-Крывічы Нейкі даўні наш продак быў мастаўнічым у Ягайлы. Я заўсёды хвалю яго, бо лепей мець продкаў з тэхнічнай інтэлігенцыі, чым з чыноўніцка-дворскіх сфэраў. Іншы наш продак быў троцкім ціву ном, дык тут ужо ня ведаю... Мастаўнічы напэўна сумленна працаваў, будаваў масты, дык мусіў быць прыстойным чалавекам, а ці цівун быў прыстойны, хто яго ведае..

«НН» Ці можна Вас лічыць беларускім панам?

— Я думаю, прасьцей было б сказаць што я паляк, які зьвязаны зь беларускасьцю бо калісьці гэта было магчыма можна было адначасова быць і палякам і беларусам Нават Пілсудзкі, калі яго схапіла ахранка сказаў, што ён беларус. Не адрозьнівалі

«НН»: Ці магчымае, на Вашу думку вяртаньне колішняй маёмаснай іерархіі?

— Я ня думаю каб шляхта мела будучыню у Беларусі. Час пайшоў наперад, час маёнткаў скончыўся. Зрэшты ўжо ў перадваеннай Польшчы памешчыцтва, насуперак бачнасьці, зусім не было багатым слоем. Падаткі датычыліся ня толькі беларускага селяніна, які сваёй саланіны ніколі ня еў, бо тое што атрымліваў ад продажу сьвіней ішло на падаткі, але й памешчыцтва. Цэны былі забойчыя У нас яйка ў Беларусі на вёсцы ў сэзон можна было купіць за два грошы. Гэта страшна мала. Пачак запалак 8 грошай. Такога няма нідзе ў сьвеце, каб пачак запалак каштаваў чатыры яйкі... Вы лічыце, што маглі б вярнуцца старыя маёнткавыя парадкі? Я думаю што не...

«НН»: І тым ня менш калі б у Беларусі быў прыняты закон пра вяртаньне маёмасьці, ці мелі б Вы нейкія правы ў гэтай справе?

— Я думаю што так. Я ўладальнік — праўны калі мы не прызнаем савецкіх праvoў — маёнтка Вялікая Лебяда. Гэта на паўдарозе паміж Лідай і Шчучынам... Там тых Лябёдаў было, як у Польшчы кажуць ад мэтра. Наша была найбольшая За 16 км была Лябёдка Іваноўскіх, дзе кожны брат ад аднаго бацькі, ад аднае маці, быў іншай нацыянальнасьці Беларус, паляк і літовец Недалёка жыў Мэльхіёр Ванькович, які прыяжджаў складаць маёй бабулі візіты

Ня ведаю ці я тыповы памешчык, бадай не Я б зусім не хацеў каб сяляне для мяне аралі. На тое, як сацыяліст, ня маю жаданьня Пару гадоў таму свае правы на маёнтак я спрабаваў перадаць беларусам. Мая мама яшчэ перад вайной намаўляла мяне пакінуць сабе малы кавалак агароду і якісь дамок, а зямлю аддаць пад санаторый для беларускіх дзяцей, хворых на сухоты Цяпер сухоты не выклікаюць праблемаў, праблемай стала прамянёвая хвароба. І я прапанаваў, каб зрабіць для дзяцей з прамянёвай хваробай. Усё ж гэта больш за чатырыста гектараў. Лебяда. Варшаўскія беларусы прыйшлі, падзякавалі, але ніякіх высноваў з гэтага не зрабілі. Хоць маглі атрымаць ці тую зямлю, ці кампэнсацыю тут, у Польшчы, і зрабіць санаторый. Бо так тыя дзеці прыяжджаюць да нас як бедныя сіроты... Ну, на жаль, не зацікавіліся

«НН» Гэты маёнтак — радавы?

— Не Радавы маёнтак мела мая мама. Гэта было пад Горадняй. Масушын. А Вялікая Лебяда — гэта набыты маёнтак. Юзэф Міхневіч — другі муж маёй бабулі, але я лічу яго за сваю найбліжэйшую асобу бо дзядуля мяне вельмі любіў, вучыў мяне беларускім песьням... Памятаю былі дажынкі (дзядуля заўсёды рабіў вельмі багатыя дажынкі), ішлі сяляне, сьпявалі прыгожую песьню. Дзядуля мяне схапіў за руку й сказаў: слухай, Земячку, гэта вельмі старая песьня некалькі стагодзьдзяў, слухай уважліва бо праз пару гадоў гэтага ўжо могуць не сьпяваць. І дзядуля меў рацыю Калі я зьбіраў песьні і пытаўся ў Фэліксове і ў Валодзі Мальца, майго сябра у якога жыў, і ў знаёмых, ці памятаюць тую дажынкавую песьню — ніхто ня памятаў. Іншыя, асабліва жартоўныя й непрыстойныя бо на дажынках было шмат непрыстойных песень, сьпявалі... У той час, у трыццатым годзе у жыцьці яшчэ былі якіясь рысы. яшчэ фэадальныя. Я ня маю ілюзій наконт сардэчных пачуцьцяў сялянаў да ўласьнікаў зямлі, але было трохі старой службы, якія ўважалі сябе як бы за крэўных як бы за адну сям'ю Сёньня гэта цяжка растлумачыць. Я не апалагет фэадалізму, але... Перадусім селянін казаў пану "ты" і ніколі інакш. "Панок ты. Ты паніч"

«НН» Гэта было правіла ці выключэньне?

— Правіла Там, дзе панавала беларуская мова, пану казалі "ты".

«НН» А ў суседняга пана?

— Не хачу хлусіць. Я маньяк дакладнай інфармацыі Але думаю што так

«НН». І селянін вольна ўваходзіў у дом да пана?..

— Лёгка было патраціць Дзядуля папраўдзе цэлы дзень быў на двары Ён любіў гаспадарку, езьдзіў лінейкай, вяртаўся дадому і клаўся спаць... Я быў сьведкам размовы, калі схапілі селяніна з Фэліксова, які ўначы пусьціў сваё быдла ў шкоду. Дзядуля меў правіла — ніколі ня клікаў паліцыю, не падаваў у суд Але вось схапілі таго, і дзядуля аддаў яму адразу тыя каровы ці коні, той перапрашаў, што яны самі пайшлі. Дзядулю ўспаміналі яшчэ ў 43-44-м годзе

«НН». Адзіны помнік які сёньня стаіць каля царквы ў Мураванцы — гэта магіла Вашага дзеда

— У 65 м годзе я паехаў на яго магілу і каб убачыць тую царкву. Гэта была абарончая царква, потым касьцёл, потым, па 1863-м годзе была царская, потым зноў каталіцкая Але дзядуля даваў на яе грошы, як на даўнюю уніяцкую царкву Вельмі вялікія грошы. Дзядуля быў багатым чалавекам І як калятара яго пахавалі перад уваходам у царкву. Гэта стары звычай

«НН» А нарадзіліся Вы

— Я ў Вільні нарадзіўся У 23-м. Мой бацька быў інспэктар працы Жылі мы на Тэатральнай насупраць тэатру. У Вялікую Лебяду да дзядулі й бабулі я прыяжджаў на вакацыі. У Вільні вучыўся ў вельмі добрай гімназіі Зыгмунта Аўгуста. Але там не вучылі, каб я гаварыў па-беларуску..

«НН»: Інакш была б Жыгімонта

— Так... Гэта ж была хатняя мова Ягелонаў Усе Гедымінавічы гаварылі дома па-беларуску. Гэта вельмі старая шляхта, якая ў Расеі цэніцца вышэй за Рурыкавічаў. Гедымінавічы лепшыя. І князь Галіцын, той слаўны род, які ў Бэтховэна замаўляў квартэты, дык яшчэ ў XVIII ст у доме князёў Галіцынаў гаварылі толькі па польску й па беларуску Так як у дзяржаве абодвух народаў. Пасьля вядома, абрусела сям'я Апошні Галіцын прыехау у Варшаву як артыст кабарэ... "У рояля князь Голицын Мае бацькі ягоныя кружэлкі куплялі...

У Фэліксове я бываў і тады але рэдка. Бо як прыяжджаў на вакацыі, то меў лекцыі музыкі, вывучаў французскую... У вольны час бавіўся зь дзецьмі сялянаў на падворку Дэмакратычна было

«НН» Ці размаўлялі тады пра тое, што робіцца ва ўсходняй Беларусі?

— Так. Радыё савецкае слухалі. Дзядуля адзін зь першых усталяваў радыё, такое старое філіпса радые Дзьве вялікія сасны на антэны пусьціў, акумулятар і батарэя загадаў адчыніць усе брамы, і ўсе сяляне прыйшлі да пакою дзядулі, ён адчыніў вакно, паставіў гэтае радыё на вакно і ўсе страшна дзівіліся.

«НН» А што казалі пра Савецкі Саюз?

— Надта на гэтую тэму не размаўлялі, бо ўсялякія камуністычныя сімпатыі асуджаліся. Было вельмі вострае заканадаўства за адзін удзел у камуністычнай партыі, калі ён нічога не рабіў, а толькі сядзеў дома і Маркса чытаў, то восем гадоў турмы, так што стараліся не высоўвацца. Але Савецкі Саюз быў краінай мала вядомай і выклікаў цікавасьць... "Ціхі Дон" у Польшчы выйшаў хутчэй чым у Расеі...

«НН»: Дзе Вы сустрэлі 17 верасьня 1939 г.?

— У Вільні, у школе Як пачалася вайна, я быў у Лебядзе. А ўжо цягнікі дрэнна хадзілі, і мама мне купіла... ці то матацыкл, ці то маторны ровар, і мы з мамай паехалі. Я пайшоў павучыўся... То было ў ліцэальным класе і настаўнікі ужо казалі мне "пан"

Расейцы ўвайшлі у Вільню спакойна, без адпору На вялікае зьдзіўленьне тых, хто памятаў вайну 20-га году, гэта было дысцыплінаванае войска якое вельмі прыстойна паводзіла сябе, паказальна. Спынялі машыны, падвозілі, частавалі папіросамі. Я кажу пра войска, не пра ўлады. Меркавалі, што будзе значна горш. Праз пару дзён адбылася ўрачыстасьць далучэньня "на векі вякоў" Вільні да рэспублікі Беларусь. Прыяжджалі зь Менску савецкія чыны, казалі прамовы. Мяне рассьмяшыла, што казалі: "на векі вякоў".

«НН» Але казалі па расейску?

— Не, у Вільні саромеліся, навучыліся па беларуску. Тут быў сход беларускі, была інтэлігенцыя беларуская. Але тыя "векі вякоў" не перашкодзілі, каб тое цягнулася сем ці восем дзен Потым іду ў школу, і — улёткі. Напісана, што "как известно, город Вильнюс", і так я ўпершыню даведаўся гэткую назву Вільні. Увайшло літоўскае войска, і зрабіла двухдзённы пагром. Грамілі жыдоўскі раён. Я гэта бачыў зь сярэдзіны У мяне быў калега, жыд Хаім Бурын, якога пасьля расстралялі немцы, вельмі мілы і здольны хлопец (Ягоны бацька быў гадзіньнікавым майстрам, які для багатых жыдоў-гадзіньнікавых майстроў за 80 злотых у месяц рабіў добрыя швайцарскія гадзіньнікі. Мой бацька заўсёды мне казаў, а ён паўтару, быў інспэктарам працы, што нідзе няма такой эксплуатацыі, як у жыдоўскіх работнікаў і жыдоўскіх прадпрыймальнікаў. Сваіх не шкадавалі.) І пачалося. На вуліцы Нямецкай, якая была галоўнай жыдоўскай вуліцай Вільні, разьбілі тэкстыльную краму пані Сары Клок, славутай і вельмі багатай жыдоўкі я ведаю яе таму, што мела вельмі прыгожыя вусы. Дык ёй разьбілі шыбы, там стаяла псэўдакітайская ваза, і гэтую вазу ёй разьбілі на галаве. Мы з мамай, мама ўзяла дарожку, завезьлі яе да шпіталя, зь якога акурат выйшаў той Хаім Бурын...

«НН» Але ж це вайскоўцы рабілі?

— Толькі вайскоўцы Атрымалі два дні часу і рабілі пагром. Прычым класічны з распорваньнем пярын, гвалтаваньнем кабет, трупаў нават спэцыяльна не было. Білі так. Але ня тое, каб там стралялі, тое было ўжо пазьнейным часам. А тут — ну, пагром, рабунак, нажэрціся, напіцца, згвалтаваць якую дзяўчыну. Нармальна... Як на судзе пытаецца: як адбылася сцэна гвалту? Нармальна, высокі суд. Так было...

Літоўцы вельмі хутка ўвялі парадак, наладзілі забесьпячэньне Вільні, і пачалася літоўская эпоха. Нейкая была бачнасьць дэмакратыі, газэты... Улады рыхтаваліся да прыезду Сьмятоны. Але прэзідэнт не даехаў. Была толькі абвешчана праграма побыту, што а 12-ай апоўдні прэзідэнт Сьмятона задумаецца у Катэдры — а дванаццатай нуль нуль — задумаецца над будучыняй Літвы.

Земавіт Фэдэцкі з жонкай Барбарай Варшава пачатак 1970 г

Але не прыехаў. Зьявілася паведамленьне ў газэтах, што літоўцы схапілі пяць савецкіх жаўнераў. Тут былі савецкія базы. Паўфашыстоўская дзяржаўка з савецкімі базамі ўсярэдзіне Літоўцы арыштавалі іх, а яны ўцяклі праз клазэтныя трубы — так было напісана... Сьмятона ўцёк у Амэрыку, а саветы паўтарылі сцэнар лютаўскай а пасьля кастрычніцкай рэвалюцыі. Быў арганізаваны вялікі рэфэрэндум. Цікава, што пасьля гэтых эксцэсаў і пагромаў другі савецкі ўваход у Вільню быў прыняты з палёгкай. Як прыйшлі расейцы я мог нармальна пайсьці у школу і скончыць яе, зь літоўскай, ясна, і расейскай мовамі, з гісторыяй СССР, але акрамя гэтага расейцы пакінулі передваенную польскую праграму

Найперш было досыць спакойна. Граза савецкага сталінізму, масавыя арышты, вывазы пачаліся у чэрвені 41-га. Разам з эпідэміяй ці то тыфусу, ці то нейкай зласьлівай чырвонкі. Армія не капала акопаў, а толькі вазіла людзей на вакзал — у Сібір, альбо вазілі карэткі ў шпіталь, або трупы на могілкі. Але да тых вывазаў, паўтараю, было у меру лібэральна. Напрыклад, нам было дазволена ў гімназіі паказаць прадстаўленьне аб пажары ў Варшаве, захопленай немцамі... Ну але ўжо у апошнія дні матуры прыяжджала НКВД і брала з экзамэнаў. Я апошні экзамэн здаў за дзьве гадзіны перад вайной. Па гісторыі. Я чакаў майго даўняга настаўніка, прафэсара Бялінскага. І ён кажа: Ну, Фэдэцкі, скажы, што ты думаеш пра Напалеона. Я кажу: вялікая шкода, што ў 12-м годзе не перамог... Вельмі добры быў прафэсар.

«НН»: Ці да вайны Вы мелі справу зь беларускімі арганізацыямі?

— Не, замалы быў. Я меў дома выдаваную газэту "Poprostu", дзе чытаў вершы Танка...

«НН» Што значыць выдаваную дома"?

— Мама была старшынёй выдавецкага камітэту а рабілі газэту студэнты. І памятаю, што першы нумар — быў такі стары віленскі звычай — галоўнаму у газэце друкары рабілі ня чорнай фарбай, а залатой. І памятаю, што прыйшлі друкары і маме ўручылі той залаты нумар. Бацьку выкінулі з-за "Poprostu" з працы.

«НН» Пачалася вайна Вы здалі матуру і

— Трэба было зь Вільні уцякаць. Як скончылі матуру, мы меліся у панядзелак прыйсьці, забраць дакумэнты І ўжо вісела літоўская аб'ява, што ўзятыя злачынцы закладнікі — 50 жыдоў, 250 палякаў — такі "тарыф" быў да канца акупацыі. А ўнізе быў яшчэ подпіс начальніка СС, які па-нямецку называўся Высоцкі. Нават бяз "j", толькі "i" на канцы Нейкі паляк.

Жыдам было значна горш, бо ішлі ў газ, а наступныя у чарзе былі палякі. Беларусы

былі ў трохі лепшай сітуацыі Ужо не кажу пра матэрыяльнае... Але да вялікай польскай і расейскай ганьбы, у Заходняй Беларусі ў гэтым стагодзьдзі гэтыя чатыры гады ў меру зноснага жыцьця селянін меў толькі падчас нямецкай акупацыі. Нарэшце трохі сваёй саланіны зьеў, бо ня мусіў усё прадаваць, падаткі былі ў тры разы меншыя, чым за палякамі, ужо не кажу пра калхоз, дзе увогуле не было заробку... Я думаю, што і польскі селянін за акупацыяй не пачуваўся такім ужо занадта пакрыўджаным У кніжках гэта інакш выглядае, але... Сельская гаспадарка пад немцамі была нашмат больш сучасная чым у Польшчы...

«НН»: Чаму пад акупацыяй Вы паехалі ў Фэліксова

— Можна было застацца і ў маёнтку ў Вялікай Лебядзе, але я пазнаў вёску, беларусаў і моцна зацікавіўся народнымі песьнямі. Як толькі меў вольны час, я не займаўся іншымі справамі. І потым моцна пасябраваў падчас акупацыі з Валодзем Мальцам у якога я жыў у Фэліксове... Цікавасьць да песень — ад дзядулі. Ён мяне вучыў, што гэта найладнейшае на сьвеце. Я думаю, што я ў жыцьці ня меў такога моцнага эстэтычнага перажываньня, як ад беларускай песьні. Ведаеце, я шмат кніжак чытаў малым хлопцам, дык кніжкі маглі быць, маглі ня быць а песьня была элемэнтам штодзённага жыцьця, мастацтвам, якое і на штодзень і аднačасова шалёна адоранае Я ўсе жыцьцё займаюся паэзіяй, але такіх моцных уражаньняў ня меу

«НН»: Для беларускага чытача сама гэтая сітуацыя выглядае парадаксальна: вы перажылі самыя моцныя эстэтычныя ўражаньні, запісвалі песьні падчас самай страшнай акупацыі. Нібы народ сьпяваў, як ніколі...

— Але, прабачце, так было. Патрэба разрукі, забавы была у дзесяць разоў мацнейшая, і гарэлка лепей смакавала і паненкі былі ладнейшыя Патрэба гэтага была значна большая. Патрэба мастацтва... Я ехаў у Вільню на канцэрт Забэйды-Суміцкага з такім энтузіязмам з большым, чым пасьля ў Парыжы на канцэрт Ойстраха і Егудзі Мянухіна. Зрэшты, я думаю, што і на вёсцы таксама наступіў якісь рэнэсанс падчас вайны. Памятаю, дзяўчаты хадзілі на тыя вечаркі (у вас кажуць вячоркі, у Фэліксове казалі вечаркі), дык пяць-шэсьць гадзінау маглі сьпяваць амаль безь перапынку Як толькі чалавек трохі лепей адчуўся, трохі меў часу, то сьпявау Выходзілі перад хатаи і сьпявалі

«НН»: Які ў вёсцы быў настрой? Ведалі, што ідзе вайна і яшчэ невядома, хто пераможа?

— Яны хацелі спакойна перасядзець вайну Ні на адзін бок ня сталі. Незалежна, хто пераможа, абы спакойна... Зрэшты, вельмі баяліся вяртаньня калхозаў. Гэтага баяліся найбольш. Бо тое, што было за немцамі, было значна лепей... Лепей, чым за палякамі. Для беларускай вёскі, дзе ў свой час савецкую армію віталі чырвоныі штандарамі, адыход калхозаў і прыход немцаў быў вялізнай палёгкай. Але я мушу сказаць, што я немцаў ненавідзеў з усіх сіл пасьля 39-га году. І цешыўся потым, як расейцы ім давалі ў карнэль, бо невядома, што было б з палякамі, калі б Гітлер перамог Але як увайшлі немцы ў Вільню, была такая палёгка, што можна спакойна спаць, што ўначы не прыедуць і не павязуць. Каго ня здолелі вывезьці, таго расстралялі ў турме ў Новай Вялейцы Мы хадзілі пазнаваць трупы...

«НН»: А што чуваць было пра савецкую патрызанку?

— Хадзіла... Але я аб'езьдзіў кавалак Беларусі, зьбіраючы песьні, і мяне заўсёды сьмешыць, калі гавораць пра народны партызанскі рух Я ня ведаю аніводнага выпадку за чатыры гады, а пазнаў сотні, калі ня тысячы беларускіх сем'яў, каб хтосьці зь сялян пайшоў у партызанку Маглі пайсьці з горада, нейкія актывісты, камсамольцы якія ня здолелі ўцячы бо было шмат людзей, якія ня здолелі эвакуявацца. Нават зь Менску. У Вільні застаўся цэлы гарком А расейская партызанка хадзіла Падрывалі цягнікі.

«НН» І як да гэтага народ ставіўся?

— Хавалі ад іх усё. На вясельлі ў Парэчанах, мы выдавалі замуж з Фэліксова, я быў братам Я пад канец жыў зь імі ўвогуле як свой. Праз чатыры гады ў Беларусі, якая перад тым нацярпелася за Польшчай, бо тут была Польшча "Б" і насельніцтва другой катэгорыі мне ніхто ані разу праз усю вайну не выткнуў таго што я паляк. Але вяртаюся да вясельля Я вёз пасаг. Прадаў яго за літар самагону бо нельга было аддаваць, трэба было таргавацца, такія былі звычаі... Потым тая гарэлка пілася разам. Да чацьвярга. Прыказала качарга, каб гулялі да чацьвярга". Ве-ельмі прыгожыя тыя Парэчаны! Кожны з нас апрануўся як мог найлепей. Я меў боты з халявамі Так хадзіў у лапцях, а ў лепшых аказіях меў боты з халявамі. Мы сядзелі на лавах, бо было лета, цёпла елі, шмат было ежы, бо там якісь дзьве сьвіньні забілі, і вельмі прыемны настрой, гарэлкі таксама было вельмі шмат і масла, якое елася на Беларусі як прысмак, лыжачкамі. І потым пачуўся крык партызаны, бо хлопцы стаялі на варце, прыходзілі, дапамагалі нам сьцягваць боты і хавалі іх ў сена Недзе там праходзілі партызаны пасьля нам аддавалі тыя боты

Акрамя гэтага прывезьлі немцы вэрмахт, у Скрыбаўцы і трапіла таксама ў Фэліксова шмат асобаў з абшараў пацыфікацыі на усходняй Беларусі. Прывезьлі пару цягнікоў насельніцтва з партызанскіх раёнаў Гэта былі пераважна кабеты і дзеці, старыя людзі Яны мне апавядалі, як гэта было. Немцы прыйшлі, яны спадзяваліся, што ліквідуюць калхозы, калхозаў не ліквідавалі яны тую зямлю неяк падзялілі паміж сабою, плацілі падаткі і жылі. Аднойчы прыляцелі хлопцы пана Бэры і сарганізавалі партызанку ў 24 гадзіны вельмі проста, хто не пайшоў у партызанку той ішоў у расход

«НН» Гэта дзе было?

— Вельмі далёка, км 400 ад нас, на усходзе Беларусі. Яны ўжо гаварылі зрушанай мовай, яшчэ беларускай... Можа, з Смаленшчыны Вельмі зьдзівіла, што расейцы заўсёды хваліліся, што зьліквідавалі непісьменнасьць. А сярод тых людзей шмат ня ўмела ні чытаць, ні пісаць

Нядаўна ў Беластоку выйшла кніжка «А душа на усходзе», дык я там сказаў, што "жывых" беларускіх партызанаў зь сялян, што ішлі ваяваць за савецкую ўладу, я бачыў толькі ў мэтро "Беларуская" ў Маскве. Там сядзяць дзядок-партызан і ўнук-партызан. Толькі што адлітыя ў бронзе. А так, жывога партызана-добраахвотніка ў Заходняй Беларусі за чатыры гады ня бачыў аніводнага.

«НН» А акоўцау?

— Большасьць маіх калегаў былі ў АК. Я ня быу У Фэліксове не было АК. Ніхто у Фэліксове у ніводную партызанку з уласнай волі ня йшоў. Думаю, беларусы ў АК ня йшлі Гэта хутчэй людзі з шляхецкіх засьценкаў, альбо насельніцтва зь мястэчак. І інтэлігенцыя таксама была у АК. Прычым віленскае АК адрозьнівалася ад Варшаўскага. Былі аддзелы, якія забівалі жыдоў, і потым брыгада Сьвентаньска адыйшла разам зь немцамі. А каля Ліды, дзе я жыў, быў аддзел Леха, прыгаворанага судом АК у Варшаве на сьмерць за калабаранцтва зь немцамі. І Лех меў уласны прыватны канцэнтрацыйны лагер. Валодзя Малец атрымаў выклік на працы, бо яны бралі сялянаў на нейкія працы І Валодзя паехаў. Гэта была зіма. Яго там пакінулі на ноч. Нічога благога не зрабілі, нават далі самагону, але на ноч замкнулі ў той сваёй падпольнай турме. Гэта была нейкая савецкая малачарня. І там на яго напалі вошы. Раніцою яго выпусьцілі. Вярнуўся дадому, захварэў на тыфус. Там шалела эпідэмія тыфусу за нямецкім часам... У той год, калі Валодзя хварэў, я адзін дапамагаў ягонай сястры на тых пяці гектарах. Яшчэ й цяпер помню. Найбольш мяне мучыў вываз гною. Звычайная беларуская гаспадарка, вельмі кепская зямля з камянямі. І быў стары конь вельмі добры

«НН» Якім чынам тады ратавалі жыдоў?

— Мая мама, можа, сусьветная рэкардыстка сотні асобаў уратавала. Мама была ў Вільні, і прыяжджала ў Беларусь таксама. І ўся камбінацыя заключалася ў тым, каб вывезьці жыдоў на Беларусь Там было прынамсі ў дзесяць разоў больш бясьпечна. А ў Вільні для іх было горш чым у Нямеччыне ў Гітлера. Было гетто "А", якое мелася жыць даўжэй: альбо багатыя жыды, альбо нейкія працы. А гетто "Б" партыямі ішлі ў газ. Прычым гэта рабілася вельмі па-садысцку, бо шаўлісы вялі, бралі музыкаў і я бачыў пару такіх калонаў, якіх вялі і вясёлыя песенькі на гармоніку казалі граць, і тыя ішлі на сьмерць зь вясёлымі песенькамі. Тыя, як забівалі, дык пілі гарэлку, гэта нават для забойцаў цяжкая праца. Цяжка забіць чалавека, цяжка навучыцца... У мястэчках жыдоў павыбівалі, там ужо не было жыдоў якія жылі легальна.

«НН»: Ці беларуская паліцыя брала удзел у карных акцыях?

— Доўгі час гэта было для мяне загадкай. З аднаго боку я бачыў, як вельмі спакойна паводзіла сябе беларуская паліцыя, а з другога боку даходзілі зьвесткі пра якіясь жахлівыя акцыі... Прычыну я зразумеў па прачытаньні кнігі Туронка «Беларусь пад нямецкай акупацыяй». Я даведаўся, што Гімлер меў пад сваім кіраўніцтвам спэцыяльныя аддзелы, незалежныя ад адміністрацыі Кубэ, і яны рабілі тыя самыя акцыі з удзелам падпарадкаванай ім беларускай паліцыі. Гэта было. Тады як тая нармальная беларуская паліцыя, нават з нашай вёскі такі Пецька Саўрас пайшоў у паліцыю дык яны то якую патрульную службу несьлі, на расейскую партызанку часам іх бралі, ніякіх большых баталій не было

«НН»: А увогуле масавыя карныя акцыі супраць мірнага насельніцтва ў вашым раёне?

— Там не было. Потым не было ніякіх канфліктаў, калі туды вярталіся паны. Усё, зразумела, было разрабавана. Гэта нармальна, бо селянін не дапусьціць, каб нешта змарнавалася. То аддавалі, то... Але якой збройнай крывавай разьвязкі я не згадаю Наогул было спакойна. Прычым палякі, можа, нават з большым энтузіязмам супрацоўнічалі з усёй той адміністрацыяй маёнткаў пад немцамі, чым беларуская вёска.

«НН» Хто ў Фэліксове быў уладаи пад акупацыяй, каго найчасьцей было відаць?

— Быў солтыс... Сярожа Малец, беларускі самавук, ён трохі маляваў, чытаў, як кажуць, ад зямлі адарваўся, да неба не дастаў. Чалавек, які ў нармальнай краіне, у нармальных умовах быў бы беларускім інтэлігентам, але замала мелі грошаи на адукацыю. Ён быў у польскім войску у 39-м, трапіў у няволю, зь няволі немцы вылоўлівалі беларусаў, пасылалі іх на курсы, ён быў на такіх парумесячных курсах, і прысылалі іх як працаўнікоў адміністрацыі. І ён быў солтысам, жыў у Фэліксове, а езьдзіў у Скрыбаўцы, а ў Скрыбаўцах была беларуская гміна і быў беларускі войт, прысланы аднекуль, ня ведаю, але ня з гэтых мясьцінаў, прозьвішча Токць. Вельмі прыстойна паводзіў сябе, пакінуў большасьць польскіх ураДоўцаў, яны далей працавалі ў гміне

«НН» Немцы паказваліся ў вёсцы ня часта?

— Рэдка. Ведаеце, з усёй гміны на работы ў Нямеччыну, куды зь іншых месцаў вывозілі болей, з усёй гміны, ня толькі з Фэліксова, паехалі двое, і вельмі хваліліся бо паехалі ў Чэхаславаччыну. Пасьля беларускай галоднай вёскі... Дык прыслалі праз пару месяцаў па пары адзеньня і пары ботау. Для Беларусі гэта маёнтак. Бо тут дзяўчыны мелі адну пару на ўсё жыцьцё. Калі ішлі ў царкву, то несьлі ў руцэ і апраналі пад царквой. Я гэта памятаю зь дзяцінства

«НН» Як сьцяг быу над гмінаи?

— Не было, не вывешвалі. Бел-чырвона белы ў гміне я хіба раз бачыў, але ў вёсцы не. У гміне быў вялікі плакат зь беларускім надпісам "Гітлер асвабадзіцель". Яшчэ ў Скрыбаўцах была жандармэрыя, яна ўжо была вельмі вострая Там маглі забіць і паляка, і беларуса.

«НН». А літоўцы?

— Яны там ніводнай палітычнаи акцыі не праводзілі, а пільнавалі стратэгічны чыгуначны мост на рацэ Лебядзе.

«НН» Яны былі ў нямецкай форме?

— Так зразумела Таму мяне так сьмешыць, калі літоўцы скардзяцца што калі здабывалі Вільню ў 44-м годзе, дык стралялі у літоўцаў. Стралялі ў немцаў, бо не было літоўскіх мундураў, былі нямецкія. Аддзелы фон Плехавічуса, быў такі генэрал. А чаму павінна было быць інакш? Нават французам добраахвотнікам дывізіі СС не дазволілі надзяваць французскіх мундураў Маршал Пэтэн вельмі стараўся, каб тыя французскія аддзелы, якія ехалі на ўсходні фронт, маглі надзець мундуры альпійскіх стралкоў Гітлер не згадзіўся

«НН»: Наколькі адчувалася ўлада беларускай гміны?

— Гэта быў парадак. Усе слухалі. Бо шмат залежала ад той гміны Шлюбныя справы акты цывільнага стану. Гэта была нармальная гмінная пляцоўка Вялікіх канфліктаў не было. Наогул ніякай улады ня любяць так што не скажу, што яны былі папулярныя сярод палякаў ці сярод беларускіх сялян, бо вядома, што гміна — каб забіраць а не каб даваць

«НН» І Вы дабылі ў весцы да канца вайны?

— Так Аж да прыходу фронту І тут жа падаўся пешшу ў Вільню дзе натрапіў на савецкую аблаву. Вільня была вызваленая супольнай атакай, супольным штабам акоўскім і расейскім. Гэтую апэрацыю яны рабілі разам. Як скончылася апэрацыя, пачалі ўсіх палякаў арыштоўваць і ў Калугу, у лагер. І мяне схапілі.. Я спаў пасьля дарогі. У лесе мы пакладаліся мы з бацькам ішлі. І схапіла нас НКВД, і я меў шчасьце, Пан Бог мне відавочна параіў каб я ўзяў фальшывыя беларускія паперы, што працую ў малачарні. Так на ўсякі выпадак. А бацька вельмі добра ведаў расейскую, на нейкага людзкага мы натрапілі і нас адпусьцілі дадому

А ў Вільні, каб неяк уладкавацца я праз пратэкцыю як карэктар пайшоў у друкарню у польскую газэту «Wileńska prawda» што давала вызваленьне ад войска. Потым прыехалі з польскага камітэту вызваленьня нарадовага — усе знаёмыя з Poprostu": Ендрыхоўскі, Штахэльскі Путрамэнт ну і кажуць, што робіцца PKWN Усе вельмі сьпяшаліся. Я кажу Путрамэнту, што маю пару калегаў з АК якіх схопяць і адправяць у Калугу. То ён адказвае: правода іх на аэрадром. А там ён сказаў: это моя група. Селі ў самалёт і паляцелі. У клумбе закапалі карабін Янка Метковскего, які быў у жандармэры АК Я яго правёў, правёў Тадзя Монгірда, на якім скончыўся род літоўскага каплана-зьніча Крывэ-Крывэйтэ. Прыляцелі самалётам у Люблін. Ну і там было цікавае прыгожае жыцьцё. Тое, што там зроблена — адраджэньне пасьляваеннай польскай дзяржавы

«НН» Вашыя кантакты зь беларускім рухам

— Я быў у вельмі блізкіх адносінах зь Беларускім музэем надзвычай прыемныя людзі. Я там часта бываў у саракавыя гады Яны нават хацелі мне даць якіясь паперы, што я ў іх працую але я ўжо меў фальшывыя паперы, і не было патрэбы Я да іх як дадому прыходзіў. Музэй быў каля касьцёла сьвятой Ганны Пекныя зборы. Літоўцы, як увайшлі па 44-м годзе, папалілі той музэй, бо там было шмат сьведчаньняў, што гэта беларуская зямля, беларуская культура. Прыпекная была калекцыя народнай скульптуры. Хрыстос смутны. Другога такога я ня ведаю на сьвеце. І гэта быў вельмі багаты музэй. Там мелі Аль-Кітаб, маса была цікавай дакумэнтацыі. І там была атмасфэра ксяндза Станкевіча, прыязнага да ўсіх людзей. Такой мілай атмасфэры я ня ведаў у жыцьці. Ён арганізаваў аўтарскі вечар Максіма Танка, без яго ўдзелу, падчас нямецкай акупацыі. А гэта бальшавіцкі пісьменьнік. З партызанаў прыехаў на аўтарскі вечар да ксяндза Станкевіча Валянцін Таўлай. Здаецца, у 43-м. Так яны салідарныя былі, што і немцы не арыштавалі. І прадавалі ў сваіх кнігарнях вершы польскіх паэтаў... Калі б я мог кагосьці прызначаць сьвятым, то прызначыў бы Адама Станкевіча. Ён праменяваў Прычым я вельмі ксяндзоў не люблю Апроч беларускіх. Ідэалогію ён ужываў тую што і Ян XXIII: кожны прыстойны чалавек ёсьць хрысьціянінам. А як яго любілі татары! Ненавідзеў толькі арцыбіскуп Ялбжыкоўскі, які называў яго агентам саўдэпіі

У Беларусі мне было найлепей

Запісаў С.Д

Варшава [illegible] 1995

ФІЛОСАФ — ГЭТА ЯШЧЭ НЕ МУДРЭЦ

Вырваная з эўрапейскага культурнага працэсу Беларусь ужо больш за палову стагодзьдзя ня ўдзельнічае ў тых этычных палеміках, якія доўжацца паміж інтэлектуаламі цывілізаванага сьвету. Пасьля Ігната Канчэўскага і Уладзімера Самойлы, пасьля артыкулаў па псіхааналізу Станіслава Грынкевіча наступіла доўгае марнаваньне розуму за высокім каменным мурам. Сёньняшняе цытаваньне Ніцшэ, Фрома, Хайдэгера — гэта пакуль толькі называньне імёнаў, кожная згадка якіх яшчэ некалькі гадоў таму выглядала адважным крокам інтэлектуальнай апазіцыі

Але ў нас ня ведалі й не пісалі пра спрэчку аб палітычнай пазіцыі Хайдэгера які ў 1934 годзе падтрымаў нацыстаў, а пасьля вайны быў у нейкім сэнсе папярэднікам тых, хто параўноўваў халакост з выгнаньнем немцаў з усходу хто ўраўнаважваў Асьвенцім Гулагам, а Гітлера Сталінам Да 1945 году Хайдэгер акуратна сплочваў складкі НСДАП а падчас свайго рэктарства ў Фрайбургу рабіў даносы ў гестапа й спраўна прамываў мазгі студэнтам

НЯЎДАЛЫ РАМАН

У Польшчы Хайдэгер нібы заставаўся ў выйгрышу ад разьвянчаньня "майстроў мысьленьня" левага кірунку. Дайшло нават да таго што ў 1987 годзе зачараваны Хайдэгерам 28-гадовы галоўны рэдактар «Aletheia» мог з усёй пэўнасьцюператварыць на няйстотную дробязь "няўдалы раман" Хайдэгера з палітыкай, бо — як ён пісаў — ***цягнуўся раман вельмі нядоўга, няпоўных дзевяць месяцаў*** Так выпала што дакладна ў тым самым годзе калі Цэзар Вадзінскі прамаўляў гэтае адпушчэньне грахоў, у Францыі, у сувязі з кнігай чылійскага гісторыка Віктара Фарыяса (Victor Farias) «Хайдэгер і нацыянал-сацыялізм» выбухнула вялікая спрэчка, скіраваная дакладна ў адваротным напрамку. Яна дыскрэдытавала аўтара «Быцьця й часу» як чалавека чыя палітычная пазіцыя была горш чым двухсэнсоўная і значна даўжэй чым толькі тыя "дзевяць месяцаў", і да таго ж чыя філасофія выяўляла сваю карычневую падкладку.

Каб апраўдацца за сваё не зусім абдуманае разграшэньне майстра, а разам з тым і абараніць яго філасофію, Вадзінскі напісаў кнігу больш як на шэсьцьсот старонак «Хайдэгер і праблема зла» (1994), якую Ёана Такарска-Бакер назвала у «Gazecie Wyborczej» адной з найважнейшых кніг, выдадзеных апошнім часам у Польшчы. Ня выключана, што рэцэнзэнтка мае рацыю, гэта й сапраўды важная кніга. Затое занадта рызыкоўным выглядае яе цьверджаньне, што Вадзінскі "расправіўся" з крытыкамі Хайдэгера. Усё ня так проста. Спрэчка працягваецца, і няма ўжо шанцаў на тое, што Хайдэгер як чалавек мог бы выйсьці зь яе чысты

Натуральна застаецца пытаньне, наколькі жыцьцяпіс можна аддзяляць ад творчай спадчыны, мысьленьне тэарэтычнае ад мысьленьня практычнага нязначнасьць або нават нікчэмнасьць у жыцьці ад тонкасьцяў мысьлярскіх канструкцыяў Зачараваныя філасофіяй Хайдэгера хочуць Творчасьць — як яны пішуць з павагай зь вялікага Т — адарваць ад жыцьця, падобна на тое як захопленыя філасофіяй Ніцшэ хацелі б аддаліць ад яе шмат каго з тых крывавых хамаў, якія ўздымалі яе на сьцягах. І слушна Урэшце яшчэ й сёньня не адзін сумленны заходні сацыял-дэмакрат адрывае Маркса ад рэальнага сталінізму, а амаль усе каталікі аддзяляюць таталітарныя пэрыяды ў гісторыі Царквы ад духу Нагорнага Казаньня.

Выпадак з Хайдэгерам настолькі адрозны што аўтар «Быцьця й часу» сам у палітычнай дзейнасьці шукаў поля для "практычнага розуму" і ня толькі зрабіў маральную памылку, але — з убогасьці духу або этычнай атрофіі свайго мысьленьня — быў ня ў стане гэтага прызнаць. Гэта значна болей, чым проста "забытая памылка". Гэта скрынка з выбуховым рэчывам закладзеная ў будынак ягонае думкі. Адсюль у сувязі з Хайдэгерам пытаньне чаму філосаф так рэдка бывае мудрацом у якім суладна спалучаюцца розум і сэрца, чаму такі мысьляр даў сябе звабіць руху, які быў здольны на арганізаваны генацыд, і чаму пасьля 1945 году ён не адчуваў ні за што ні віны, ні адказнасьці? Ці гэта толькі слабасьць характару маленькага (літаральна) чалавека, які хацеў быць правадыром Нямеччыны, кажучы наўпрост класічны "комплекс Напалеона" хворага на манію вялікасьці ці можа загана ягонай філасофіі?

НЕ ХАПІЛА МАРАЛЬНАЙ ПРЫСТОЙНАСЬЦІ

Спрэчка пра Хайдэгера часам называная таксама "спрэчкай філосафаў" складае нібы другі бок паралельнай "спрэчкі гісторыкаў" на тэму ўраўнаважаньня Асьвенціма Гулагам. Абедзьве спрэчкі гэтыя зьвязаныя яшчэ й тым, што "спрэчку гісторыкаў" у 1986 годзе справакаваў вучань Хайдэгера Эрнст Нольтэ (Ernst Nolte) а распаліў яе сваёй

Рэктар Хайдэгер сярод нацыстаў 1933 г

гвалтоўнай палемікай Юрген Хабэрмас (Jurgen Habermas), той самы, які ў 1953 годзе выступіў з нападкамі на Хайдэгера ў лісьце ў «Frankfurter Allgemeine Zeitung», а ў 1989 годзе ён увёў кнігу Фарыяса на нямецкі рынак. Гэтая спрэчка таксама ўяўляе сабою частку нямецка-францускай псіхалагічнай драмы

У 1945 годзе менавіта французы дапамаглі Хайдэгеру вярнуцца ва ўнівэрсітэт. У 1987 годзе — "выкрылі яго" на хвалі свайго ўласнага "пераадоленьня мінуўшчыны" выяўленьня калабарацыі Вішы з Пэтэнам і ўдзелу францускай паліцыі ў халакосьце. Выбухнула спрэчка, хоць да "хайдэгераграфіі" не дадалося ніякіх новых фактаў Усё было вядомае

У Нямеччыне кніга Фарыяса ня выклікала шоку, урэшце факты былі вядомыя, а "справа Хайдэгера" публічна працягвалася ад 1945 году. Аляксандар Шван (Alexander Schwan), аўтар «Палітычнай філасофіі ў мысьленьні Хайдэгера», ужо ў 1965 годзе выказаў думку, што аўтар «Быцьця й часу» хоць і быў у 1933 годзе гарачым прыхільнікам гітлераўскага "пералому да новых берагоў", але не падзяляў ягонае расісцкае ідэалогіі й таталітарнае практыкі. Ужо ў 1934 годзе ён быў вымушаны пасьля — больш тактычных, чым прынцыповых — спрэчак з нацысцкай адміністрацыяй і пэрсанальныхператрусаў ва ўнівэрсітэце — пакінуць пасаду рэктара ўнівэрсітэту ў Фрайбургу, аднак і надалей акуратна плоцячы партыйныя складкі. Пасьля вайны Хайдэгер аднак спрабаваў падаць сябе як чалавека руху супраціву, што было ўжо відавочным перабольшаньнем

Разам з тым ягоны ўплыў на інтэлектуальнае жыцьцё Нямеччыны напрыклад у 50-ых гадох быў велізарны яго наведвалі мастакі, пісьменьнікі, фізікі пад ягоным уплывам апынулася частка ваеннага пакаленьня тыя, хто шукаў аргумэнтаў, чаму можна *не* займацца сваім ваенным мінулым і чаму можна *не* гаварыць аб "праблеме віны" Бо Хайдэгер праз пяць гадоў зноў атрымаўшы права на выкладчыцкую дзейнасьць, маўчаў пра сваё мінулае вельмі артыстычна й красамоўна, даючы нават зразумець, што ў III Райху яго перасьледавалі, што ён быў амаль — як Готфрыд Бэн або Эрнст Юнгер — "унутраным эмігрантам"

Аляксандар Шван лічыць што Хайдэгер быў гэткім жа "непалітычным" чалавекам, як Томас Ман, а значыць ён не разумеў палітычнай рэчаіснасьці Гэта аднак не азначае, што ні адзін ні другі ня быў зацікаўлены або нават захоплены палітыкай. Ман падчас І-ай сусьветнай вайны прайшоў праз сваю нямецка-нацыянальную фазу, Хайдэгер у 1933-м, бо — як і шмат хто іншы — ён лічыў, што падзеньне "дэкадэнцкай" Ваймарскай Рэспублікі стварае шанцы як палітычнага, гэтак і духовага аднаўленьня. Ён быў зьвязаны з колам гэтак званых кансэрватыўных рэвалюцыянэраў. Шван сьцьвярджае, што Хайдэгер з аднаго боку з павагай ставіўся да марксізму за тое што той спарадзіў вялікі палітычны рух а з другога боку зблізіўся з нацызмам дзеля таго, што той, паклікаючыся на "нацыянальную ідэю", ставіў заслону перад "чырвоным патопам" Гэты філосаф сьвядома заплюшчваў вочы на плебейства, або нават хамства нацысцкага руху спадзеючыся, што якраз ён сам дасьць гэтаму руху духовую субстанцыю Мысьленьне Хайдэгера — цьвердзіць Шван — блізкае нямецкаму нацыяналізму ў той меры у якой той паклікаецца на лёс, долю і "неабходнасьць прыняцьця пастановы" ў пэўны гістарычны момант з тым, што ў Хайдэгера гэтыя катэгорыі месьцяцца у развагах на тэму духовае гісторыі Захаду тым часам як у партыйных ідэолагаў гэта была ўсяго толькі папулісцкая балбатня. Аднак калі Хайдэгер уяўляў сабе, што станецца духовым правадыром руху, то ён моцна памыляўся партыйным ідэолагам ён у гэткай ролі быў непатрэбны

ЗАЛІШНЯЯ ДБАЙНАСЬЦЬ СПАДАРА РЭКТАРА

У 1933 годзе Хайдэгер — як гэта здараецца з прафэсарамі што маняцца ў "правадыры" — амаль навязваў сябе гітлераўскаму студэнцтву падбухторваючы яго супраць прафэсароў. Гэткая ўжо рыса ўсіх "культурных рэвалюцыяў". З нармальным зрэшты вынікам: праз колькі месяцаў рэктар страціў павагу карычневых хунвэйбінаў, бо зашмат гаварыў пра экзістэнцыяльны страх, які ім падаваўся нечым накшталт нігілізму. Шмат для каго нават з прыхільных да нацызму прафэсароў залішняя дбайнасьць спадара рэктара была сьмешная й агідная, тым болей што Хайдэгер не спыняўся нават перад даносамі на апанэнтаў у гестапа, але што ж — *хто магутна мысьліць той магутна й памыляецца*

Можна, вядома, задаць пытаньне, ці можна параўнаць амбіцыі Хайдэгера да філасофскага правадырства з прэтэнзіямі марксістаў у камуністычных краінах на кіраваньне мэтадалогіяй навуковых дасьледаваньняў. У пэўнай ступені Хайдэгер у 1928-1935 гадох выступаў з крытыкай "катастрафічнай" сітуацыі раздробненых навуковых дысцыплінаў і прапанаваў неабходнасьць уратаваньня дакладных навук праз духовы прымат філасофіі. Розьніца паміж урадавымі марксістамі у нашых краінах і Хайдэгерам палягала аднак у тым, што марксізм разумеўся выключна як філасофія практыкі, падобна як і нацыянал-сацыялізм, тым часам як палітычная філасофія Хайдэгера была антыдэмакратычная й схілялася да аўтарытарных структураў, яна цаніла прынцып правадырства, аднак не была таталітарная — цьвердзіць Аляксандар Шван, далей даводзячы што Хайдэгер стварыў сабе свой "прыватны нацыянал-сацыялізм" з элемэнтаў "руху" і сваёй уласнай філасофіі, але не заўважыў таталітарызму афіцыйнай ідэалогіі нацыстаў

"Справа Хайдэгера" заключаецца аднак ня столькі ў яго калабарацыі з нацызмам, колькі ва ўпартай адмове хоць бы найменшага пакаяньня Філосаф што праўда прызнаў сваю памылку напышлівай формулай *хто магутна мысьліць той магутна й памыляецца*, пару разоў ён пісаў у лістах пра сорам, які не даваў яму пасьля вайны наведваць калегаў, якіх некалі перасьледавалі нацысты. Але ня болей. Заўзятым антысэмітам ён ня быў, але й не рызыкнуў выявіць салідарнасьць з сваім настаўнікам Эдмундам Гусэрлем, калі той быў звольнены з унівэрсітэту. Не прыйшоў ён і на ягонае пахаваньне. Можна было б сказаць, што ў гэтага вялікага (хоць, напрыклад, Бэртран Расэл цалкам абмінае яго ў сваёй гісторыі заходняе філасофіі) мысьляра проста атрафіравалася пачуцьцё прыстойнасьці. Зрэшты зьява даволі звычайная ў гэтым сьвеце. У гэтым выпадку аднак гаворка пра нешта большае, бо гэтая этычная атрофія ў нейкай ступені пашырылася й на Хайдэгераву філасофію

Ён ніколі ня быў энтузіястам дэмакратыі, свабоды, правоў чалавека. Усё, што зьвязана з палітыкай, сталася для яго сфэраю "волі волі" й праклятцем тэхнічнай эпохі, якую ён ацэньваў з пэўнай адлегласьці й зь неахвотай. Ад філасофскага актывізму ён адсунуўся на пазіцыю філасофскага чаканьня, схаваўшыся за сваімі слоўнымі маніпуляцыямі, якія прыцягвалі да яго гурт апосталаў і адштурхоўвалі "недасьведчаных". Апошнія ў сваю чаргу — як Адорна — кпілі з Хайдэгеравага "жаргону ўласьцівасьці" або — як Грас — стваралі пароды на ягонае шаманскае балбатаньне

ЯШЧЭ АДНА ПАРАЗА ПАПЯРОВАЕ ГАЛАВЫ

У чытача кнігі Цэзара Вадзінскага «Хайдэгер і праблема зла» можа стварыцца ўражаньне, што варшаўскі энтузіяст нямецкага філосафа хацеў заслужыць пахвалу свайго майстра. Вадзінскі аднак дае польскаму чытачу вычарпальнае апісаньне "справы Хайдэгера" і выходзіць пераможцам у сваім "замаху" на ўсю Творчасьць і Біяграфію філосафа. З аднаго боку ён хоча ўратаваць сваё даўняе захапленьне, з другога — не замоўчвае ніводнага вядомага факту зь неадназначнай біяграфіі. Мэтад абароны празрысты хоць выкананьне — трэба прызнацца — блытанае. Перадусім Вадзінскі пазьбягае псіхалогіі, ён ні чуе, ні цэніць яе, а філасофію разглядае як чыстую спэкуляцыю менавіта як Творчасьць, недацэньваючы той факт, што яна таксама эманацыя асобы што — менавіта ў Хайдэгера — яна была спосабам жыцьця, і што ягоная філасофская спрэчка зь Ясьпэрсам, як і маральная параза Хайдэгера маюць свае карані менавіта ў асобе.

Варта яшчэ раз нагадаць словы Бодрыяра (Baudrillard): філасофія не йснуе, таму так шмат месца прысьвячаецца справе Хайдэгера. Цэзар Вадзінскі спрабуе ўратаваць філасофію, тым часам як у наш час разьлікаў, псіхалогіі й глабальных пагрозаў увага засяроджваецца якраз на чалавеку. Таму нас штораз болей цікавіць Хайдэгер-чалавек, а не Хайдэгер-філосаф. Эльфрыда Елінэк (Elfriede Jellinek) напісала твор, у якім апавядаецца пра раман Хайдэгера з Ганнай Арэндт а зусім нядаўна Рудзігер Зафранскі (Rüdiger Safranski) апублікаваў аб'ёмістую філасофскую біяграфію Хайдэгера «Майстар зь Нямеччыны», маючы на ўвазе «Фугу сьмерці» Паўля Цэляна "сьмерць — гэта майстар зь Нямеччыны"

У 1953 годзе Хайдэгер казаў, што найгоршае — не атамная бомба, а мірнае разьвіцьцё тэхнікі, бо яно забірае ў чалавека ягоную істоту, саму здольнасьць да мысьленьня. А няздольнасьць да мысьленьня зьвястуе пагібель. У 1927 годзе ён назваў гэта "забыцьцём быцьця": заходняя культура дайшла да пункту у якім чалавек паддаўся "сама"-патрабаваньням і жыве "неадпаведна", шукаючы ў сваім страху сьмерці няспыннае забавы. Для традыцыйнай філасофіі скандалам было сьцьвярджэньне Хайдэгера пра фундамэнтальную двухсэнсоўнасьць людзкога йснаваньня: разьмежаваньне паміж побытам і быцьцём Скандалам было таксама ўбіцьцё кліна паміж асьветніцкім рацыяналізмам і двухсэнсоўнасьцю йснаваньня. Чалавек кінуты у сьвет і мусіць у ім быць а не заваёўваць зямлю Адгэтуль пад канец жыцьця ўслаўленьне правінцыі, хатняга зацішша непрыязьнь да гораду тэхнікі, адгэтуль радыкальная крытыка заходняй культуры й заклікі да "вяртаньня". І ў гэтай плыні Хайдэгер сёньня аджывае, на яго часта спасылаюцца постмадэрністы а таксама прыхільнікі New Age, якія знаходзяць што Хайдэгер у крытыцы Захаду гэткі ж радыкальны, як і Фрыцьёф Капра (Fritjof Capra). На "майстра зь Нямеччыны" паклікаюцца філосафы "экалагічнай адказнасьці", як Ганс Ёнас (Hans Jonas) і аўтар «Пратэрмінаванага чалавецтва» Гюнтэр Андэрс (Günter Anders).

Хайдэгер вяртаецца Ці гэта значыць, што XXI стагодзьдзе будзе сапраўды стагодзьдзем "малых айчынаў" быцьця-ў-сьвеце і экалагічнай раўнавагі, але ня будзе стагодзьдзем дэмакратыі? Ня выключана, што якраз такою будзе перамога "майстра зь Нямеччыны"

Адам Кшэмінскі, *Polityka*

Апавяданьне

МІНА

Павал Гюле

Павал Гюле (Huelle) нарадзіўся ў 1957 г ў Гданску Скончыў Факультэт Польскай Філалогіі Гданскага Унівэрсітэту Працаваў у незалежных выданьнях. Дэбютаваў як літаратурны крытык і паэт Выдадзены ім ў 1987 г раман "Weiser Dawidek" стаў адкрыцьцём польскай прозы васьмідзесятых гадоў, атрымаў прызнаньне крытыкі як адна з найбольш значных літаратурных зьяваў пасьляваеннага часу Раман меў шмат узнагародаў, быў перакладзены на многія мовы сьвету, выйшаў у Францыі, Нямеччыне, Італіі й Англіі, дзе таксама быў сустрэты зь вялікім энтузіязмам Апавяданьне "Міна" ўзятае з другой кнігі прозы Паўла Гюле "Апавяданьні ў часе пераезду" (Opowiadania na czas przeprowadzki. London: Puls, 1991).

Яна даўно здавалася мне асобай неўраўна важанай але раптоўны выбух хваробы, яе рэзкі наступ зусім мяне напалохаў

Міна прыходзіла ўсё часьцей і выкурваючы цыгарэту за цыгарэтай, магла гаварыць дзьве-тры гадзіны безь перапынку Тэмы яе маналогаў кружлялі вакол дзяцінства, незаў важна пераходзілі на рэлігійнае жыцьцё, каб у рэшце рэшт няўхільна заблукаць у змроч ных калідорах Эроса

Міна баялася расправы Бог, які толькі й чакаў пакуль яна зробіць памылковы крок спатыкнецца і ўпадзе, быў Богам лютым і помсьлівым Ён мог караць, але не выбачаў Судзіў, але любіць ня мог Ён быў Творцам, але нёс зьнішчэньне й сьмерць Міна баялася гэткага Бога, і ў яе боязі я адчуваў страх пяцігадовае дзяўчынкі, якая прачынаецца сярод ночы й бачыць свайго п'янага бацьку, што абкладае маці праклёнамі й тумакамі.

Ані пераконваць яе, ані нешта высьвятляць я ня мог. Дзяцінства Міны, той даўні час у якім нярэдка запыняўся яе маналог, быццам дзеля таго, каб перавесьці дыханьне, было для мяне далёкай ды невядомай краінай, хоць Міна нарадзілася й правяла першыя дваццаць гадоў жыцьця ў той самай краіне, што й я Сілезійскае мястэчка пры самай нямецкай мяжы паўставала зь яе аповеду экзатычнаю выспай Мужчыны там паміралі хутка, як правіла не дажываючы да пяцідзесяці, жанчыны ў перапынках паміж працай у тры зьмены й гатаваньнем ежы нараджалі дзяцей, а маладыя хлопцы зьяжджалі як толькі выпадала нагода; калі ж яе не было, пілі гарэлку ды йшлі ў шахту, бо гэтак тут павялося здавен

Міна апавядала пра свайго бацьку, які яе не любіў, пра маці, што памерла дзесяць гадоў таму, і пра братоў, якія не цікавіліся лёсам сястры Апавядала таксама пра расейцаў, якіх у мястэчку было некалькі тысячаў, і пра закрыты раён, дзе жылі савецкія жаўнеры зь сем'ямі.

Яе атачаў холад Міна адчувала гэта ўсім целам, ад самага пачатку, і гэта было ўсь цішнае адчуваньне

— Я быццам спускалася ў студню, — тлумачыла мне яна, — нібыта падала ўсё глыбей туды, дзе замярзае вада і дзе ўжо не хапае паветра

Бывала, што ў гэткім стане яна жыла месяцамі, і хоць за вакном яе пакою распускалася лісьце альбо падаў цёплы чэрвеньскі дождж, Міна адчувала, як яе цела пакрываецца ўсё таўсьцейшым налётам сьнегу, рукі ператвараюцца ў ледзяшы, а ў жываце грудзях і ва ўлоньні гуляе халодны вецер

— Калі б да мяне дакрануўся прамень сьвятла, альбо калі б я пачула хоць слова, — тлумачыла Міна, — я была б уратаваная

Але, ТОЙ, КАГО ЯНА ЧАКАЛА, не хацеў паглядзець на яе, і тым больш не зьбіраўся ўдзяліць ёй сваё слова Тады яна аддавалася выпадкова сустрэтым мужчынам, і полымя пажады, якое яна стрымвала як магла, вы бухала з вулканічнай сілай. Аднак яна хутка заўважыла што калі цела дасягае зэніту раскошы душа яе напаўняецца журбою й страхам Спачатку яна не магла растлумачыць, чаму ўсё дзеецца менавіта гэтак, але з часам прычына той дзіўнай дваістасьці адкрылася ёй. Князь Цямрэчаў зьмяняў свой выгляд (ён мог быць смуглявым брунэтам зь якім яна пазнаёмілася ў гатэлі, альбо бландынам з гандлёвага аддзелу), але ў хвіліну найбольшага ўзьнясеньня яна заўсёды распазнавала ягоныя рысы у якіх наидзіўне йшым чынам спалучалася харство й брыдота І тады паветра разьдзіраў яе крык; яна біла шкло, калі нешта падобнае было пад рукой, альбо выбягала на лесьвіцу, каб па пярэдзіць людзей. Наступаў пэрыяд холаду, і Міна занурвалася ў ім усё глыбей, да наступнага разу ТОЙ, КАГО ЯНА ЧАКАЛА, не прыходзіў, а Князь Цямрэчаў, збольшага заспакоіўшы пажаду чакаў наступнага зруч нага моманту

Я глядзеў на яе сьлезы. Міна была бездапаможная, але мая бездапаможнасьць у дачыненьні да яе пакутаў здавалася яшчэ большаю. Хіба нам трэба было размаўляць пра Бога, таго, які так палохаў яе й нагадваў ёй бацьку? Яна ўцякла ад яго зь мястэчка пры нямецкай мяжы ажно сюды, дзе скончыла унівэрсітэт, дзе цэлымі гадзінамі схіліўшыся над бібліятэчнай паліцай, зарабляла жабрацкія грошы на жыцьцё, і дзе ягоны позірк як нябачная сіла, даганяў яе зноў.

Нічога не далі яе хітрыкі, магічныя захады, ад позірку немагчыма было ўхіліцца, бо ў ім былі моц і ўлада Міна пераканалася ў гэтым некалькі месяцаў таму, ухленчыўшы ў спавядальні й намагаючыся растлумачыць муж чыну ў чорнай сукні сутнасьць свайго болю Яна апавядала яму пра полымя, якое неспадзявана выбухае пад купалам леду й мерзла ты, казала яму пра агонь пажады, які за гараецца ў ёй і якога нішто ня можа патушыць, і пра Князя Цямрэчаў, якому яна мусіць паддацца. Мужчына ў чорнай сукні выбег з спавядальні, выкрыкваў Міне нейкія незразумелыя словы але праз хвіліну ўсё высьветлілася Гэта быў ён, помсьлівы й зайздросны Егова ва ўласнай асобе! Ён бег за ёй праз увесь касьцёл, размахваючы рукамі, і, як бацька, пагражаў расправай Міна ўцякла на пляж, і да вечара ляжала на сухім пяску, слухаючы, як гудзе вецер

— А хапіла б толькі промня сьвятла, — паўтарала яна, — аднаго толькі слова, і я была б уратаваная!

Я стараўся нешта сказаць Я тлумачыў, што гэты прамень альбо голас, якога яна так чакае, можа быць вельмі блізка, і што ня варта адчайвацца У гэткія моманты Міна выбухала гневам Калі на гары Армон дзьве сьце анёлаў запалалі пажадай да дачок зямлі, гэтыя незямныя йстоты спапялялі дзяўчатаў сваімі позіркамі. Безьцялесныя анёлы, чыстая інтэлігенцыя, злучаліся з прахам зямлі, бо што такое жаночае цела, як ня гэткі прах І злучаліся анёлы на гары Армон з прахам зямлі, так пачыналася гісторыя іх падзеньня

Але Міна ня думала пра такі позірк, пра такое сьвятло, што спапяляе й нішчыць Міна чакала промня, які дакранецца да яе цела далікатна, прасякне душу, і пад гукі музыкі (хоць, магчыма, гэта будзе толькі шум нябачнага дыханьня) зробіць яе благаслаўлёнай ТОЙ, КАГО ЯНА ЧАКАЕ, мае менавіта такі позірк Як я магу не разумець гэтага? Як я магу ня ведаць, што позіркі бываюць такія розныя?

Але я ня ведаў значна болей. Шыбы старае шахты, нерухомыя колы пад'ёмнікаў альбо пасёлак расейскіх жаўнераў, адкуль часам даносіліся згукі стрэлаў альбо гармошкі й харавога сьпеву, былі для мяне гэткія ж да лёкія, як роспавед пра гару Армон і грэшных анёлаў Сярод усяго гэтага, як быццам гара Армон была насыпаная ў мястэчку Міны, кружляў прывід яе бацькі. Гэты чалавек з калматымі бровамі й далонямі як лапаты ненавідзеў Міну ад самага пачатку, ад сама га яе нараджэньня ў іх цагляным доме на прадмесьці

— Спачатку, — тлумачыла яна, — мне хацелі даць імя Алена, але бацька выбухнуў сьмехам і крычаў на маці, маўляў, гэткае брыдкае дзіця так называць нельга І даў мне імя Міна

Чалавек з калматымі бровамі й далонямі як лапаты тужыў па дасканаласьці Але сьвет, таксама як і Міна, і мястэчка, і тысячы іншых людзей, ня быў дасканалы, і таму бацька пракляў усё, бо паўсюль знаходзіў пыл, бруд і шчыліны. Гэткія ж, як на сьцяне іх дому, чаму яны й пераехалі ў новы шматпавярховік. Міна запомніла бульдозер, які разбураў цагляную сьцяну й чырвоны дах, запомніла таксама дрэва, вырванае з каранямі, якое доўга гайдалася на фоне яснага неба, схопленае ў жалезныя пашчэнкі.

Нібыта наперакор бацьку Міна вырасла найпрыгажэйшай дзяўчынай у мястэчку. Яе грудзі й хада захаплялі мужчынаў, а расейскія афіцэры з залацістымі пагонамі, якія часам выходзілі з свайго раену, жаўнеры што пахлі адэкалонам ды нятлушчанай скурай ботаў і рамянёў, глядзелі на яе позіркам, поўным мэланхоліі

— У кожным зь іх мог схавацца Князь Цямрэчаў, — тлумачыла Міна, — але тады я яшчэ ня ведала пра гэта Я ведала толькі, што бацька чакае майго падзеньня.

Я глядзеў на яе змучаны твар і пажоўклыя ад танных цыгарэтаў пальцы Аповед працягваўся, адвольна пераскокваў праз месяцы й гады, а яго ўнутраная логіка нагадвала лабірынт з замураваным выйсьцем Міна добра ведала пра гэта, і можа таму яе вочы затойвалі вусьцішш Яна адчувала, як захоплівае яе шаленства, і хоць адной нагой стаяла яшчэ тут, дзе многае можна было вытлумачыць, пры чым не абавязкова з дапамогай грэшных анёлаў, другой пагразала ўжо там, з другога боку

— Гэта вір, які мяне ўсмоктвае, — крычала яна ня гледзячы ў мой бок, — праз два альбо тры дні падчаплю першага лепшага кадра, схаплю яго за рукаво пінжака й скажу: "Ты што, ня можаш мяне трахнуць? Халера, пра што ты ўвогуле думаеш?" Альбо стану ў вакне, так, стану ў вакне й буду выкідаць бялізну, пакуль ня зьявіцца хто-небудзь, хто захоча мне яе прынесьці

Яна гучна плакала, хаваючы твар у далонях Нашае знаёмства было па сутнасьці мімалётнае часам яна падавала мне кнігі ў бібліятэцы, часам я бачыў яе ў даўгіх калідорах унівэрсітэту, мы перакідаліся двума-трыма сказамі пра надвор'е альбо абеды ў сталоўцы. Я зразумеў, што яна жыве адна і, магчыма, ня мае нікога, з кім магла б паразмаўляць Ёй ніхто ня піша лістоў, ніхто не прыходзіць на гарбату ў пусты пакой Урэшце, памаўчаўшы, Міна падала мне картку з нумарам тэлефону

— Пазвані, — шапнула яна, — я сама не магу Толькі скажы, каб лапы трымалі пры сабе, бо загрызу як шаленая сука, разумееш? Так ім і скажы!

Я зразумеў, што яна не ўпершыню зьбіраецца ў шпіталь

Калі мужчыны ў белых халатах зьявіліся ў дзьвярах, Міна спакойна ўстала з фатэля й пайшла зь імі ў машыну Праз момант адзін зь іх вярнуўся й хацеў штосьці даведацца пра пацыентку Ці былі ў яе прыступы фурыі? Ці дэпрэсія, у якой яна знаходзіцца, не магла быць вынікам сямейных канфліктаў? Ці гэта першы выпадак у сям'і? Я маўчаў А калі

Працяг на старонцы 14

МІНА

Працяг з старонкі 13

машына ад'ехала ад дому, я глыбока ўздыхнуў, быццам пазбавіўся ад велізарнага цяжару

Праз два дні яна пазваніла з шпіталя Нагрузіла мяне кучай незавершаных спраў. Я мусіў заплаціць за кватэру, пагаварыць з кіраўніком бібліятэкі, узяць зь яе кватэры кніжкі, зубную шчотку, ручнік, пантофлі й завезьці ўсё гэта ёй. На гэта пайшло прынамсі паў дня. Потым, калі яна прапанавала мне пакінуць ключ і паліваць кветкі, я рашуча адмовіўся Узамен я абяцаў, што раз на тыдзень буду прыходзіць у шпіталь, а калі Міна раптам нешта прыгадае, то яна патэлефануе мне не чакаючы пятніцы

Яна выглядала соннаю, скардзілася на галаўны боль і уколы, якімі фаршавалі яе дактары Яе рухі былі павольныя, сьпіна й шыя не згіналіся да канца, бо лекі блакавалі працу цягліцаў. Па залі з тэлевізарам, дзе мы размаўлялі, блукалі іншыя постаці ў піжамах Ад іх позіркаў — празрыстых і адсутных — мне рабілася няёмка, бо здавалася, што яны кружляюць менавіта вакол нас і ловяць нашыя словы, нібыта мы нешта ўтойвалі Я маўчаў а Міна, гледзячы ў вакно, надалей апавядала пра ТАГО, КАГО ЯНА ЧАКАЕ Чаму ён не прыходзіць? Можа таму, што яна, Міна, нявартая такога візіту? А можа таму, што гідзішча ейнага цела? Тады ён павінен ведаць, што апроч цела Міна мае яшчэ душу, о, якую вялікую душу!, як моцна яна яе адчувае, сваю чыстую, беззаганную душу у якую ён мог бы ўвайсьці як у крышталёвае начыньне А можа ён знойдзе яе тут, у шпіталі, сярод ложкаў і белых халатаў пэрсаналу, ва ўсім гармідары й смуродзе? І напоўніць яе, як алей напаўняе пусты збан — Ён, які кладзе далонь у гняздо зьмеяў і адчыняе ўсе дзьверы й замкі

Аднекуль з глыбіні аддзяленьня даносіўся страшны лямант, чуваць было беганіну й крыкі, а Міна, падыходзячы да вакна, усё цішэй шаптала словы сваемалітвы, засяроджаная й абсалютна адсутная

Адзін з пацыентаў, у халаце, накінутым на швэдар, грабляваў пад мурам шырокую паласу зямлі Міна, здавалася, не заўважае гэтае працы Яна далей гаварыла шэптам, а я назіраў за дакладнымі рухамі мужчыны, якія адсюль, з вышыні другога паверху, выглядалі дзіўным рытуалам Мужчына штохвіліны перапыняў працу прыглядаўся да сьвежых сьлядоў на ўзаранай зямлі. Ён чагосьці шукаў вачыма, пасьля чаго зь недаверамківаў галавой, і зноў пачынаў працу Калі зьявіліся сестры і павялі Міну па калідоры да дзьвярэй, мужчына з граблямі нерухома стаяў пад мурам, углядаючыся ў неба Срэбныя аблокі марудна цягнуліся над паркам, у лісьці дрэваў мільгацела лянівае сонца, а за лесам з боку лётнішча, вуркатаў рухавікамі пасажырскі самалёт

Праз тыдзень яе апухлы твар прывітаў мяне як прадвесьнік благіх навінаў. Міна мела мяшкі пад вачыма й скалечаныя вусны усьмешка якіх рабіла яе падобнай да ведзьмы ў дзіцячых кніжках

Торба з папяроўкамі ўпала на падлогу Коўзаючыся па сьлізкім лінолеуме, я зьбіраў яблыкі, а яна, быццам яе апанаваў злы дух, лаялася хрыпатым нізкім голасам, вывяргаючы патокі брыдкасьцяў Ва ўсім быў вінаваты я, і цэлая плынь бруду з гневам вылілася на мяне Гэта я сачыў за ёй на калідорах унівэрсітэту, выказваў шматзначныя прапановы, вяртаючы бібліятэчныя кнігі, хадзіў за ёй па вуліцах з надзеяй, што яна ўрэшце паддасца нячыстым памкненьням, а за тое, што яна не паддалася, я паслаў яе ў шпіталь, дзе яна цяпер пакутуе, церпіць ад уколаў, электрашокаў і "іншага паскудзтва ад якога робіцца пагана'

Яна не давала мне сказаць, а торбу зь яблыкамі зноў кінула на падлогу Яна махала рукамі, як завадная, сьмяялася зь мяне, ужываючы генітальныя параўнаньні. Я быў Князем Цымрэчаў, правадыром пажадлівых Божых сыноў з гары Армон, расейскім жаўнерам, які згвалціў яе ў парку адразу пасьля зьмярканьня, калі яна вярталася дамоў зь першага спатканьня; я быў і доктарам, які зрабіў ёй аборт; урэшце, гэта з-за мяне бацька біў яе па твары, называў сукай і выкінуў з дому

Я хацеў уцячы, але Міна йшла за мной і, гаворачы ўсё хутчэй, хапала мяне за плячо. Струменьчыкі сьліны ў ражках яе вуснаў распырсківаліся ва ўсе бакі, а я чакаў, калі прыбягуць санітары й спыняць гэтую сцэну, у якой я стаўся абвінавачаным

Неўзабаве гэтак і адбылося, але Міна, зь сілаю, якой я ў ёй і не падазраваў, змагалася з трыма асілкамі яшчэ некаторы час

— Гэта ён! Гэта ен! — крычала яна сваім катавальнікам, паказваючы на мяне — Ён трахаў непаўналетнюю Міну! Зачыніце дзьверы! Не дайце яму выйсьці! Дзе ягоны мундзір? Дзе ён схаваў залатыя эпалеты?

Немагчыма апісаць, што я тады адчуваў. Пацыенты й наведнікі глядзелі на мяне крадком, прызвычаеныя да гэткіх сцэнаў, і ўсё ж у іх клейкіх позірках я прачытваў нямое пытаньне. Рассыпаныя яблыкі ляжалі на падлозе нерухома, як більярдныя кулі Зьбіраць іх не было сэнсу, а ў наступны момант, калі я скіраваўся да выхаду, мяне затрымаў доктар, прафэсар Б., слава мясцовых псіхіятараў і шэф клінікі ў адной асобе Ён хацеў запрасіць мяне ў кабінэт, распытаць пра Міну, але я ўжо бег па сходах наніз быццам звычайны санітар, і не зьвяртаў увагі на ягоныя словы. Аднак ён працягваў ісьці за мной, крысьсё белага халата пырхала на вецьры, а нашая размова нагадвала абмен дыпламатычнымі нотамі, фармальна стрыманымі і поўнымі прыхаванай інфармацыі Урэшце, калі мы спыніліся каля зарослага гліцыніяй муру, калі я растлумачыў яму характар нашага зь Мінай знаёмства, а ён паведаміў мне пра цыклы шызафрэніі, яе звычайныя прыкметы й нечаканыя выключэньні, я ўбачыў мужчыну з граблямі. Ён глядзеў ці то на ліловыя кветкі гліцыніі, ці то на сьвежаўзараны пас зямлі які ён парадкаваў гэтак жа, як і тады калі я назіраў за ім з вакна

— Такі стан, — казаў далей прафэсар — можа цягнуцца некалькі месяцаў потым крызіс мінае альбо не часам гэта працягваецца гадамі, — ен паказаў на мужчыну, схіленага над градкай, — як вось у гэтым выпадку Ведаеце як даўно ён тут? Больш за трыццаць гадоў!

Я йшоў уніз праз прысады старога парку, між павільёнаў З закратаваных вокнаў вызіралі твары пацыентаў Толькі нямногія зь іх, як той, з граблямі, вольна хадзілі па садзе ў выліняных халатах, праштампаваных бардовымі трохкутнікамі

Прафэсар Б затрымаўся перад аддзяленьнем адкрытае псіхіятрыі й падаў мне руку

— Малады чалавек — сказаў ен, — гэта вельмі добра з вашага боку .. гэта можна толькі пахваліць, што тым больш што наша пацыентка ня мае бадай нікога

А калі на разьвітаньне я назваў яму сваё прозьвішча, ён, задумаўшыся, успомніў майго бацьку

— У яхт клубе мы плавалі на старой нямецкай лайбе, — ён шырока ўсьміхнуўся — У сорак шостым годзе Так, так, а ведаеце, як тады выглядала Гдыня? — Адыходзячы, я пачуў яшчэ, што павінен яго наведаць, калі зноў прыйду да Міны — Не адчайвайцеся, — крыкнуў ен мне наўздагон, — у будучыні яна павінна быць спакайнейшая!

На працягу наступных дзён я стараўся ня думаць пра Міну, яе хваробу й шпіталь

Аднак аднойчы Міна вярнулася да мяне ў сьне. Яна стаяла на вяршыні цаглянае вежы Я бег да яе празь зялёныя хвалі травянога мора. Міна трымала ў руцэ запаленую паходню і хаця здаецца, быў дзень, яе сьвятло асьляпляла мне вочы

— Я ня Міна, — крычала яна, калі я быў ужо наверсе — Я Алена!

Я прачнуўся ў мокрай ад поту пасьцелі

З таго часу сон пачаў паўтарацца, а я адчуваў у сабе ўсё больш неспакой Я пажадаў яе цела, але не таго, што бачыў у бібліятэцы, на даўгіх калідорах унівэрсітэту, і не таго, што мог уявіць сабе ў мястэчку пры нямецкай мяжы. Я прагнуў яе цела — на вяршыні цаглянай вежы. Яно было прыгожае й абсалютна дасканалае

Між тым з сапраўдным яе целам рабілася нешта пагрозьлівае З кожным тыднем Міна таўсьцела, яе апухлы й наліты твар нагадваў выявы Босха, а поўная апатыя й нерухомасьць яшчэ больш паглыблялі ўражаньне адсутнасьці й выклікалі гідлівасьць, чаго я, як ні стараўся ня мог у сабе перамагчы

Яна бадай разумела мае словы, але сама адказвала неахвотна абрыўкамі сказаў Мне хацелася пра многае ў яе запытацца Чым займаюцца яе браты? Ці жывы яшчэ бацька? І як было з тым расейскім жаўнерам, тады, у яе мястэчку, калі яна ўвечары вярталася праз пусты парк, акрыленая спатканьнем, на якім, магчыма, абмянялася першым пацалункам з старэйшым на год хлопцам з выпускнога класа

Аднак усе гэта мусіла застацца у здагадках. Погляд Міны адштурхоўваў, і ніводнага пытаньня я нават не прамовіў

Я ня мог зразумець, навошта я туды хаджу Ніякіх абавязкаў у дачыненьні да Міны я ня меў, а яе стан, блізкі да кататоніі, усё больш паглыбляўся выключаючы паразуменьне

Мае візіты былі ўсё карацейшыя, я стараўся пазьбягаць сустрэчы з прафэсарам Б , і толькі мужчына з граблямі, якога я кожны раз бачыў у тым самым месцы каля муру, інтрыгаваў мяне ўсё мацней Ён заўжды грабляваў тую самую паласу зямлі, а потым уважліва ўзіраўся ў сьляды прылады. У вузкіх баро знах ён відавочна шукаў нейкі сьлед, але нічога падобнага не знаходзіў і тады зноў грабляваў, схіліўшыся над градкай Я шмат разоў назіраў за ягонымі рухамі, на доўгія хвіліны затрымліваўся каля муру, але ён, заняты сваёй справай, не зьвяртаў на мяне ўвагі.

Пад канец лета я усьвядоміў, што прыходжу туды не для Міны, і не з-за сваего сну пра яе, а менавіта дзеля гэтага мужчыны ў халаце з трохкутнай пячаткай "Р", што азначае шпіталь для псіхічна хворых Яго твар не выказваў ніякіх пачуцьцяў. Яго не кранала ані ўсьмешка, ані грымаса сумлеву, і толькі калі мужчына схіляўся над зямлёю, я заўважаў, як ён моршчыць бровы, шчыра зьдзіўлены што не знаходзіць там таго, што хацеў убачыць. Ён не адказваў на мае нясьмелыя пытаньні, якія я задаваў яму не адзін раз "Што вы шукаеце? Ці магу я дапамагчы? Вы згубілі нейкі каштоўны прадмет?" Часам, чуючы словы, ён азіраўся ў мой бок, і тады я бачыў ягоныя вочы. Яны былі такія ж блакітныя, як вочы Міны, але іх позірк, здавалася, выражаў нейкае іншае шаленства. Так, яго аскетычная фігура й алімпійскі спакой былі свайго роду выклікам Сьвет за сьцяной той, зь якога я прыходзіў, здаваўся мне тады хаатычным і выпадковым. У пастаяннай зьменнасьці, у плыні адгалоскаў і кшталтаў, ён нагадваў раку, якая бяжыць у невядомым кірунку Тады як мужчына з граблямі, заняты сваёй містэрыяй, як бы не падпарадкоўваўся гэтай сіле Ягоная вечнасьць на некалькіх мэтрах узаранай зямлі, маўклівая й недаступная была ў іншым месцы.

Аднойчы здаецца, у апошнюю пятніцу верасьня, Міну не прывялі ў залю на веднікаў. Яна нерухома сядзела на ложку, і калі я праз шыбу ізалятара ўбачыў яе твар, я зразумеў, што нябачная сіла, напэўна тая самая, што так упарта яе мучыла, парвала апошнюю нітку, якая лучыла Міну зь сьветам

Голас прафэсара з маею сьпінай гаварыў пра саматычныя й гарманальныя зьмены, пра тканку, хімію й таямнічыя субстанцыі мозгу, назвы якіх я не запомніў, і што праз стагодзьдзе альбо два, калі біяхімія справіцца з гэтай загадкай, тое што сёньня невылечнае стане вылечным

Я маўчаў

Голас прафэсара гучаў упэўнена й спакойна, быццам ён чытаў рэфэрат у залі, запоўненай людзьмі ягонай прафэсіі З гэтага боку калідорнае шыбы прастору запаўнялі "структура бялка", "мутацыі генаў" і "мазгавыя зьвіліны" а з таго боку была Міна: тоўстая, брыдкая, засьліненая здурнелая дарэшты. Яе трэба было карміць мыць, апранаць як дзіця трэба было ачышчаць яе ад ейных уласных нечыстотаў, на што яна паддавалася абыякава, без супраціву

Няўжо, ТОЙ, КАГО ЯНА ЧАКАЛА, не прыйшоў? Няўжо багі цымрэчы, тыя самыя, якімі кіраваў анел з гары Армон забралі яе душу, кладучы на целе сваю нікчэмную пячаць?

Ці быў нейкі іншы адказ? Мне было дваццаць чатыры гады, і тэалогія ніколі не належала да маіх зацікаўленьняў. Мае каталіцкае выхаваньне зусім не спрыяла падобным развažаньням, а Міна дамагалася адказу. Асабліва там з другога боку шыбы, дзе яна была бездапаможная и зусім пакінутая

А прафэсар гаварыў далей, і толькі празь некаторы час я зразумеў, што ён апавядае пра чалавека з граблямі. Той чалавек быў памежнікам у часы, калі кожны вечар па пляжы езьдзіў тракатар з бараною. Кожную раніцу памежнік патруляваў свой кавалак мяжы і кожную раніцу, як ён сьцьвярджаў пазьней, падчас шматгадзінавых допытаў знаходзіў сьляды босых стопаў, якія вялі зь пясчаных выдмаў да мора. Ён не дакладваў пра гэта начальству. Калі б сьляды вялі ў адваротным кірунку, ён бы мог дапусьціць, згодна з інструкцыяй, што з падводнай лодкі выйшаў шпіён. Але чаму босы? І заўсёды ў тым самым месцы? На гэтыя пытаньні ён ня мог адказаць таксама, як ня мог зразумець, чаму сьляды, якія ён знаходзіў кожную раніцу, вядуць да месца, дзе іх размываюць хвалі. Шмат начэй ён правёў у схованцы, спадзеючыся высьветліць загадку. Аднак нікога ня ўбачыў, а сьляды зьяўляліся заўсёды, быццам нехта хацеў пакпіць з усіх памежнікаў разам узятых. Гэты сьлед не даваў яму спакою, стаўся ягонай навязьлівай ідэяй і праклянцьцем, бо што б ён ні рабіў пасьля службы, ня мог пазбавіцца ад думкі, што наступнай раніцай, калі ён будзе праходзіць уздоўж шырокай паласы заараната пляжу з карабінам цераз плячо у тым жа месцы, што й заўсёды, натыкнецца на адбіткі босых стопаў. Ён хадзіў за імі ажно на выдмы, але сьляды абрываліся, быццам нехта зьяўляўся ў гэтым месцы проста з паветра і толькі дзеля таго, каб прайсьці празь пяшчаныя ўзгоркі, перасякнуць заараны пас і потым зьнікнуць у моры.

Я задумваўся, чаму прафэсар апавядае мне гэтую гісторыю, і зразумеў гэта, седзячы у ягоным кабінэце й піючы каву з парцалянавых кубкаў.

— Гэтыя сьляды, — казаў ён, папраўляючы рагавыя акуляры, — ніколі не йснавалі. Ужо тады памежнік меў пэўныя парушэньні, якія, калі б своечасова былі выкрытыя, не давялі б да трагедыі.

Гэта адбылося у пяцьдзясят першым годзе, раніцай, калі разыходзіўся туман і над морам заблішчалі першыя промні сонца. Памежнік, затаіўшыся, як гэта было на працягу шмат начэй, задрамаў і калі раптоўнае сьвятло абудзіла яго, ён адчуў дрыжыкі ў сэрцы. З боку выдмаў набліжалася нейкая фігура. Яна лёгка йшла праз заараны пляж, ледзьве кранаючыся зямлі, а памежнік, які ня мог адарваць ад яе вачэй, шмат разоў паўтараў пасьля, што зь яе плячэй выраслі два вялікія крылы. "Стой, страляць буду!" — крыкнуў ён, але постаць (здалёк ён ня бачыў, мужчына гэта ці жанчына) не зьвяртала на яго ўвагі, ідучы далей ад берагу. Тады ён націснуў спуск, раз і другі, целячы паміж крыламі, крыху вышэй лапатак. Калі ен падбег да берагу, убачыў малую дзяўчыну. Ёй магло быць дзевятнаццаць ці дваццаць гадоў. Яе нерухомыя вочы глядзелі ў неба. Хваля абмывала яе босыя стопы, а кроў хутка сьцякала ў пясок, пакідаючы на ім цёмныя плямы. Яна была мёртвая, а ен нідзе ня ўгледжваў крылаў. Менавіта гэтак знайшлі іх праз гадзіну. Яна ляжала нагамі ў вадзе, а ен стаяў над ёй на каленях і плакаў, гладзячы яе доўгія валасы й дакранаўся далонямі да яе шчокаў.

У рэшце рэшт, — працягваў прафэсар, — асобу дзяўчыны так і не ўдалося устанавіць, і, каб неяк завяршыць справу, сьцьвердзілі спробу нелегальнага перасячэньня мяжы. Памежніка перавялі ў казармы, каб болей не хадзіў па пляжы, але празь некалькі месяцаў выявілася, што ён папросту вар'ят. "Я забіў анёла, — пісаў ён начальству у сваіх чарговых рапартах, — і Бог пашле пакараньне для мяне й для ўсёй гэтай праклятай краіны, дзе магчымыя такія злачынствы". Менавіта тады яго накіравалі сюды, — прафэсар закурыў, — і я ўдзельнічаў у яго абсьледаваньні, будучы яшчэ асістэнтам. Ён ня мог вытлумачыць, чаму ніхто іншы ня бачыў раней гэтых сьлядоў на пяску. А пра крылы ён сьцьвярджаў, што яны мусілі самі паляцець на неба, бо Бог не дазволіў, каб яны трапілі ў рукі сьмяротных.

Неўзабаве пасьля гэтага ен папрасіў граблі й пачаў штодзённа парадкаваць тон самы кавалак зямлі пад мурам.

— Трыццаць гадоў, — задумліва прамовіў прафэсар. — Дакладна столькі мінула ад таго часу, калі ён папрасіў граблі. Ягонай гісторыяй цікавіўся нейкі журналіст, — працягваў ён, — самі ведаеце... каб дакапацца да тых справаў, да тае эпохі. Як ён ні стараўся, не знайшоў ані магілы дзяўчыны, якая мелася быць анёлам, ані пратаколаў гэтае справы. А ен, — прафэсар паказаў рукой на вакно, — ен нічога ня скажа. Калі пачаў грабляваць зямлю, зусім перастаў гаварыць, таму рэпартажу ня будзе, бо які нармальны чалавек паверыў бы ў гэтую гісторыю? — Прафэсар засьмяяўся коратка, суха, іранічна.

Калі мы йшлі праз парк да шпітальнае брамы, калі ен гаварыў, што стан Міны можа працягвацца гэтак жа доўга, як стан памежніка з граблямі альбо яшчэ даўжэй, калі ен тлумачыў мне, якія складаныя працэсы адбываюцца ў мазгах і ўсёй нэрвовай сістэме, працэсы, сутнасьці якіх мы нават акрэсьліць ня ў стане, ня тое што кіраваць імі, я думаў пра тронкі ад грабляў. Адшліфаваныя яны зьзялі як драўніна касьцельных лавак, да якіх дакранаюцца заўсёды ў тых самых месцах.

— Часам, — закончыў прафэсар, — дастаткова невялічкае зьмены ў хімічным складзе тканкі альбо вадкасьці. І тады мы пачынаем бачыць анёлаў і д'яблаў, пачынаем чуць галасы і ніколі не вядома, чым гэта ўсё скончыцца. Так, так... — казаў ён. — А вы пазвані це калі-небудзь, бо прыходзіць пакуль няма чаго.

Сапраўды не было чаго. Міна не папраўлялася. Не адбылося ніякага цуду, які б вярнуў ён здароўе і ранейшы выгляд. Ніхто не прыдумаў біяхімічнае субстанцыі, якая магла б яе вылечыць.

З таго часу мінула ўжо восем гадоў, і я ведаю, што Міна, зачыненая ў спэцыяльным аддзяленьні, пару разоў на год яна мае прыступ шаленства, пасьля якога надыходзіць пэрыяд поўнае апатыі й пасіўнасьці.

Я часта думаў пра яе, прыгадваючы візіт у шпіталь, калі я бачыў Міну апошні раз. Гэта было праз два месяцы пасьля размовы з прафэсарам. Дрэвы ў парку ўжо ня мелі лісьця, а на зямлі што ні крок трашчалі пад чаравікам тонка замерзлыя калюгі. Санітар, які вёў Міну, папраўіў ёй плашч, накінуты на халат, а яна затрымалася пад мурам. Нехта з вакна паклікаў санітара. Ён завагаўся, але ўбачыўшы, што я побач, пакінуў Міну й пабег у будынак. І тады адбылося нешта незвычайнае: мужчына з граблямі (на ім былі старая авечая камізэлька й ваўняная шапка) пакінуў сваю прыладу, укленчыў і, склаўшы рукі, шэптам маліўся на Міну. Яна стаяла на сьвежаўзаранай градцы, вецер зьдзімаў з муру сухое лісьце, а першыя сьняжынкі, вірукочы ў паветры, ападалі на яе валасы, ствараючы срэбную сетку. Яны глядзелі адно аднаму ў вочы. Ён маліўся на яе, а яна прыймала ягоныя словы ў маўчаньні; калі ж прыйшоў санітар, і, узяўшы Міну за руку, завёў ў будынак, я падумаў, што абое яны чакалі гэтай сустрэчы пад мурам вельмі доўга. І абое ў той момант былі вельмі шчасьлівыя, калі пад шчасьцем разумець хвілінную палёгку ў пакутах, той час, калі мы не адчуваем, як даймае боль.

Пераклаў з польскай Аляксандар Айна

Памяці Часлава Найдзюка

Памёр Чэсь Найдзюк. Так мы яго — студэнта Юрыдычнага факультэту Унівэрсітэту Сьцяпана Батуры у Вільні, сябру Беларускага Студэнцкага Саюзу ў Вільні — называлі.

Пазнала я Чэся, калі восеньню 1938 году паступіла на той самы Юрыдычны факультэт. Першы раз я прыйшла зь сястрой Валяй у Беларускі Студэнцкі Саюз (БСС) што быў на Завальнай 2, каб зложыць заяву аб уступленьні ў гэтую паважную, высока рэспэктаваную ўсімі арганізацыю. На тое патрэбна было выпаўніць апытальнік і мець двох паручыцеляў. Саюз на Завальнай суседзіў з рэдакцыяй газэты «Крыніца» якая мусіць і дала гэты пакой студэнтам. У Саюзе было тады шмат каляжанак і калег. І сярод іх найлепш памятаю спакойнага, ветлівага, зь цёмнай чупрынай Чэся, прыветныя вочы якога былі апраўленыя доўгімі цёмнымі вейкамі Каб новая каляжанка у Саюзе ня чулася нясвойска, ён у той вечар ёю й заапекаваўся

Чэсь быу хадэкам. У дэмакратычным БСС былі розныя групоўкі — правых, левых і хадэкаў — хрысьціянскіх дэмакратаў. Агульныя сходы арганізацыі бывалі бурныя што насьцярожвала прафэсара Кошмідэра прызначанага Унівэрсітэтам апекуна БСС. Сходы бывалі бурныя кожная групоўка імкнулася выбраць ва Управу як найбольш сваіх паплечнікаў. А наагул адносіны былі надзвычайна мілыя й сяброўскія. Моладзь умела й працаваць умела й цешыцца мала досыцю, дарагои Вільняи зь яе славутым Беларускім Музэем імя Івана Луцкевіча, Бэрнардынкай, Трохкрыжовай гарой, Закрэтам, Вэркамі й іншымі ваколіцамі, якія мы вялікай беларускай грамадой адведвалі цёплымі сонечнымі нядзелямі

Дарагі Чэсь. Твой адыход ускалыхнуу нас сумам і яснымі ўспамінамі тых раньніх студэнцкіх дзён у Вільні... Нашай Вільні, дзе др. Францішак Скарына з слаўнага гораду Полацку ў 1522 годзе, надрукаваўшы «Малую Падарожную Кніжку», запачаткаваў друк на беларускай зямлі. У 1522 годзе ў Вільні быў пачатак друку ў Беларусі, а не у 1562 у Нясьвіжы як цяпер пашы гісторыкі кажуць.

Дарагі Чэсь. Ты быў адным з тых хто вынес зь Беларускага Студэнцкага Саюзу лунаючую паходню службы Беларушчыне й верна нёс яе праз усё сваё жыцьцё, па ўсіх кутках сьвету куды Цябе толькі нялюбы лёс ні закідау Мы верым, што праца твайго жыцьця, як і іншых сяброу БСС не пайшла намарна а ўжо дала й яшчэ дасьць свой плён

Сьпі спакойна, наш Дарагі Сябра, а калі станеш перад Сьвятлом Боскага Аблічча, папрасі Яго аб ласку и дапамогу нашаму Беларускаму Народу, які змагаецца з ворагамі, што з усходу и захаду ды знутры цягнуць Беларусь назад у няволю Папрасі, а цяпер мы молім яго за Тваю Душу

Раіса Жук-Грышкевіч

Бэры Канада 8 сакавіка 1995

Часлаў Найдзюк памёр 30 сакавіка 1995 году ў Лос Анджэласе ЗША

Вайсковыя зацемкі тайнага агента "Нашай Нівы"

Мне пашчасьціла апынуцца у арміі РБ якраз у гэткі пераломны для яе час

Прызыўнікі, як правіла адпраўляюцца ў войска на моцным падпітку Разьвітаньне з воляй на лаутары гады таго патрабуе. Супрацоўнікі ваенкаматаў у душы ня супраць гэтага бо ёсьць гарантыя, што хлопцы не паўцякаюць па дарозе, а будуць спаць да месца прызначэньня. І вось пра цьверазелыя юнакі разумеюць што яны ўжо ў войску. Першае, пра што яны даведваюцца, гэта іх вайсковая мянушка "духі" або "пахі".

Дзедаўшчына" ўжо ня тая што раней. Шэраг судовых працэсаў "за неуставные взаимоотношения" усё-ж такі адыграў сваю ролю. Ды й прызыўнікі цяпер трапляюцца даволі "крутыя". Нялёгка іх прымусіць "сушыць кракадзіла", бо можна сустрэць адчайны й моцны супраціў.

У кожнай часьці, бязумоуна, ёсьць свае асаблівасьці "дзедаўшчыны" У нашай, напрыклад, "дзяды" любілі ўстройваць уначы дыскатэкі, калі маладыя танчылі ды сьпявалі. Але мастацкая самадзейнасьць не задавальняе страслужачых Алкаголь у крыві патрабуе новых відовішчаў. І тады "духі" пачынаюць біць адзін аднога — слабейшыя працягваюць гэты дзікі маратон, мацнейшыя ідуць спаць. — Фішка! — закрычаў дух, што стаяў каля ўваходу ў казарму і ўсе разьбягаюцца па сваіх ложках... Дзяжурны афіцэр не сьпяшаючыся прайшоўся між ложкаў і, узяўшы ў дзяжурнага па роце цыгарэту, пайшоў дахаты да жонкі Відовішча працягваецца..

"Маладое папаўненьне" павінна выконваць усе загады сваіх "старэйшых таварышаў" Гэта неписаны закон

Ляжыць дзед на ложку, і захацелася яму выпаліць цыгарэтку. — Один! — крычыць ён (у іншых частках выкарыстоўваецца больш цікавая форма вызаву "духа": Желающий!). Прыбягае малады і атрымаўшы загад, сьпяшаецца яго выканаць Калі ж ён ня надта старанны й хуткі, "дзед" гаворыць звыклае: — Упор лёжа принять! Отставить. Медленно... Упор лежа принять!...

"З пакаленьня у пакаленьне" перадаюцца "калыханкі для дзядоў" "Духі" завучваюць іх напамяць, каб пасьля адбою бездакорна расказваць іх "страслужачым": — Спите милые деды... Пусть приснится дом родной, баба с пышною...

Асабліва крутыя сланы" (хто паслужыу наугода й болей) могуць сабе дазволіць падражніць "дзядоў" — Спите милые деды. Мне ваш дембель до Сто дзён да загаду. Пачатак "стодзёнкі" адзначаецца своеасаблівым рытуалам, які звычайна адбываецца падчас вячэры. Атрымаўшы пайку дзяды выбіраюць столікі ў самым далёкім куце сталоўкі. Каб даведацца, наколькі хуткі будзе дзембель", шайба масла шпурляецца ў столь. Ад таго — утрымаецца яна там або не — і залежыць "шчасьце дзеда". Кожны выконвае гэты рытуал са сваімі асаблівасьцямі: ці шпурляе масла лыжкай, ці абмакне яго перад тым у гарачую гарбату... "Дзяды" пакідаюць сталоўку ў добрым настроі: на столі застаецца вісець колькі дзясяткаў шайбаў масла...

Як нараджаюцца "дзяды ? Адбываецца гэта на пярэдадні стодзёнкі Калі афіцэры ды прапаршчыкі пойдуць па дамох, у казарме пачынаецца імклівая падрыхтоўка да "нараджэньня" дзядоў Колькі маладых жаўнераў робіць адмысловую нітку... На пастаўлены пасярод казармы ложак кандыдаты кладуцца па чарзе. На іх накладваюць з добры дзясятак падушак. "Малады" пачынае лупцаваць будучага "дзеда"... ніткаю пад гучны крык ды стогн апошняга. Раз, два тры... васямнаццаць. І вось ён, дзед, нарадзіўся!

Ды што я ўсе пра "дзядоў" пішу. Можа таму, што сам хутка стану "дзедам"? А ў войску, між іншым ёсьць шмат цікавага й бяз іх. На жаль я ня маю часу распавесьці вам пра візіт да нас генэрала Ф ва, пра афіцэра па мянушцы П'яная Рота, пра прапаршчыка Кабана, пра хітрыкі й вынаходтвы працаўнікоў сталоўкі. Я не пасьпеў напісаць пра гэткіх жаўнераў-беларусаў як Абрагімовіч, Вінтэрштэйн, Мойша, пра дысбатаўца Трафіма, які ўжо трэці год служыць Айчыне.... Дзе ўзяць у войску час, каб пісаць? Хіба што ўначы Але ж спаць хочацца, нават у нарадзе Ці ж я вораг свайму здароўю? Праўда, неяк парушыў свае правілы ды, будучы дзяжурным на роце, уначы зачытаўся «Нашай Нівай». Ды так зачытаўся, што не заўважыў адказнага па часьці. — Что это ты за подозрительную газету читаешь? запытаўся ён у мяне і не чакаючы адказу, выхапіў яе. — Националистическая! — здагадаўся нарэшце таварыш маёр. — Не нужно такого читать, товарищ сержант. Лучше исправно несите службу! Вы меня поняли? Ці ж мог я не зразумець таварыша маёра?! Ён забраў у мяне газэту, і мне нічога не заставалася, як легчы спаць. Засынаючы, лежачы на ложку ў кірзавых ботах і шынялі, я думаў пра "харошых беларускіх афіцэраў" якія вельмі пякуцца пра здароўе жаўнера, не даючы яму ўначы чытаць "националистическую" газэту «Наша Ніва»

малодшы сяржант Сяргей Дудаліч

Баранавічы

Шаноўная рэдакцыя!

Пастаўцеся калі ласка да гэтага ліста не як да спробы весьці з Вамі спрэчку а як да чытацкае заўвагі Хачу выказаць сваю няз году

Гаворка пра артыкул Адама Глебуса «Вайна з Кітаем» («НН» 2 1995), у якім аўтар бэсьціць Брыля. Аднак бэсьціць ня трэба Гэта ператварае беларушчыну ў танец на касьцёх Хіба да гэтага Вы імкнецеся?

Апрача таго што Брыля нельга бэсьціць дык трэба для яго яшчэ й знайсьці ўдзячныя словы ды знайсьці нямала Брыль — гэта Брыль

А рэцэнзія Глёбуса — гэта ўзор аглабельшчыны. Той Глёбус усьсеў як ганчак, і гоніць па сьлядох. Павыторгваў цытатаў і цкуе Брыдка Першае ўражаньне ў мяне было як прачытаў што ўсадзілі мне ў плечы сякеру; або далі абухом па патыліцы. Гэтак ня робіцца прынамсі з трыццатых гадоў. Апрача таго ня хочучы выглядаць мараліс там усё ж мушу папытацца між намі: ня ведаю ці прыстойна тое, калі пісьменьнік прылюдна шукае "блохі" ў іншага пісьменьніка? І ўвогуле, ці ёсьць задача ў крытыкі шукаць "блохі", правяраць на "вашывасьць" ды бэсьціць чалавека?

Каб жа гэткі падыход да літаратуры й людзей ня стаўся правілам у «Нашай Ніве» Побач з «Вайной з Кітаем» зьмешчана рэцэнзія на Федарэнку «Мішэль ляжыць на асфальце». Я не зьяўляюся прыхільнікам спрашчэнства й Федарэнкавае прымітывіцкае эстэтыкі (ня ведаю, ці праўдна азначаю і ўспрыймаю ягоную творчасьць але зараз мне ня гэтак Федарэнка ў думцы як Вы), аднак і нашаніўская лупцоўка — гэта лаянка за нявывучаны ўрок. Выглядае, што Федарэнка як бы вінаваты чымсь Андраніку дык і ўзяў яго крытык за вуха выглядае што проста не спадабаўся пісьменьнік крытыку — дык і выбіваюць зубы каб быў лепшы Дык што: Андраніка таго слухаць ці самога сябе? Рэцэнзіі чагосьці бракуе Відаць мала роздуму, а шмат кухталёў а можа яшчэ якое ліха

На маю думку «НН» замарочылася Трэба неяк пераадолець сябе, падняцца над замарокаю і злосьцю, выбавіцца шораў, каб ня скурвіцца назусім. (Бо перадушыце дзядоу — адзін аднаго будзеце вешаць)

Брылю ж пакланіцеся А не дык і на калені станьце перад ім — чорт Вас ня возьме. Нават калі Вы сьвяцейшыя за Папу Рымскага, і нават калі Беларусь любіце мацней за каго і нават калі больш за каго ведаеце як і што трэба пісаць — усё адно Брыль ад таго не дурнейшы, і нягледзячы на "няпоўную сярэдную асьвету", ён быў, ёсьць і па ўсім відаць, застанецца адным зь лепшых беларускіх пісьменьнікаў і адным з мудрых ды прыстойных людзей на Беларусі Гэткага ж я хацеў бы сабе ды Вам

І яшчэ зычу і сабе і Вам ніколі ня трэба быць шакаламі

Жадаю моцнага здароўя

Л Вашко

Айчынка выдзелкі ня стоіць

Фундатары "НН":

Кастусь Акула (Канада) 25 USD
Віктар Грыгарчук (Менск) 20 USD

НН 4 (34) Беларуская газэта
Заснаваная ў 1906, адноўленая ў 1991
Рэдактар Сяргей Дубавец.
Заснавальнік і выдавец Павал Жук

Адрасы для допісаў 220123 Менск а/с 71 альбо 2041 Вільня а/с 2082.
Падпісны індэкс 63125,
Steigimo liudijimas Nr.1178

Рэдакцыя (Менск Іванаўская 56 альбо Вільня, Жыгімонта 12/2):
Алесь Дзярновіч (адк. сакратар),
Сяргей Харэўскі (маст. рэдактар)

Андрэй Антонаў (набор)
пры ўдзеле Сяргея Шупы.
Афсэтны друк. Фармат А3.
Агульны наклад 7 тыс

Друкарня выдавецтва
«Беларускі Дом Друку»
(220041 Менск, пр Скарыны 79)
Кошт дамоўны

Падпісана ў друк
Замова 1382